

Сигурността в съвременния свят

Проф. д-р Николай Слатински

I. Съвременният свят - измерения на цивилизационната трансформация.

При анализа и оценката на процесите в глобален (светът), континентален (Европа), регионален (Балканите и Черноморието) и национален (България) план, обикновено се говори за въздействието **главно на два процеса** – на *края на двуполюсната система* след 1989 г. и на *глобализация*. Разбира се, тези два процеса оказваха и продължават да оказват много силно влияние заедно и поотделно върху геостратегията, геополитиката, геоикономиката и геоенергетиката, но с тях не се изчерпва същността на случващото се през последния вече повече от четвърт век. Човешката цивилизация преживява далеч по-мощна и по-дълбока промяна; многопосочна и многоаспектна трансформация - системна, структурна и свързана със сигурността, политическа, икономическа и финансова, енергийна, социална и културна. Тази *епохална промяна*, тази *всеобхватна трансформация* има **четири водещи измерения**, за всяко от които може да се говори като за навлизането ни в качествено нов тип общество, а именно: **Глобализираното общество, Постмодерното общество, Мрежовото общество и Рисковото общество.**

■ **Глобализираното общество**, идващо на мястото на **Регионализираното общество**, отразява *първия* от четирите аспекта на трансформацията на съвременния свят – *системно-пространственото измерение*: уплътняването на света, насищането му с динамика, постепенното му превръщане в едно глобално обществено съществуване. Маршал Маклуън¹ нарече това общество преди време *Глобално село*, но по-скоро това е *Глобален град*, глобален мегаполис с неговите неравностойни квартали - от най-богатите, с ултрависоките мерки за сигурност, до най-бедните, с техните гета.

■ **Постмодерното общество**, идващо на мястото на **Модерното общество**, отразява *втория* от четирите аспекта на трансформацията на съвременния свят – *системно-функционалното измерение*: радикалните изменения в начина, по който обществото съществува, развива се, осъществява вътрешните си комуникации. Тук става дума и за ролята на държавата; за еволюцията на ценностите и практиките, на културите и идентичностите; за същността, смисъла и съдържанието на социалните, социумните и социеталните^{II} взаимодействия, за регулирането на различните обществени конфликти.

■ **Мрежовото общество**, идващо на мястото на **Йерархичното общество**, отразява *третия* от четирите аспекта на трансформацията на съвременния свят: *системно-*

¹ Маршъл Маклуън въвежда термина „*the global village*“ – „глобалното село“ през 1962 г. в книгата си „Галактиката на Гутенберг“ („*The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*“).

структурното измерение, все повече мрежовизиращата се архитектура и постепенното преминаване от вертикална към хоризонтална организация на системите и структурите.

■ **Рисковото общество**, идващо на мястото на **Свързаното със сигурността**, „**Сигурностното**“ общество, отразява *четвъртия*, последен от четирите аспекта на трансформацията на съвременния свят: *системно-управленското измерение*, моделите и подходите за оценка на основните предизвикателства и рискове, опасности и заплахи; начините и средствата за тяхната идентификация, анализ и оценка; стратегиите за управлението им. Рисковете, рисковостта, рисковото съществуване са нашето бъдеще и ние трябва да се научим да живеем във време и пространство на силно повишен риск.

Макар и да говорим за четири различни и на пръв поглед отделни, самостоятелни трансформации, те трябва да се мислят и анализират заедно, интегрирано и комплексно - като измерения на **обща трансформация**, на системна и взаимнообвързана еволюция.

Ние сме улеснени в това начинание, защото която и да е **отделно взета** от тези четири трансформации, поражда, въздейства и придава качествено нов смисъл на всяка от останалите други три и заедно с това е в голяма степен функция на всяка една от тях.

• **Глобализацията** ускорява настъпването на *постмодерността*, като увеличава възможностите за избор и релативността на ценностите (чрез дифузията на културите) и подтиква развитието на гражданска политическа култура, както и атомизирането на индивидите. Глобализацията стимулира *мрежовизацията* – размиването, нарастващата пропускливост на границите на държавите улесняват „разпълзяването“ и развитието на мрежовите структури. Без настъпването на глобализацията не е възможна експанзията на *рисковете*, тяхното превръщане в другото име на обществото, в новата нормалност.

• **Постмодерността** има вътрешна зареденост, ясно мотивирана готовност и осъзнат стремеж да произвежда *глобализация* (трудно ще си я представим затворена в граници), да се развива хоризонтално чрез *мрежовизиране* и да създава *Общество на рисковете*.

• **Мрежовостта** по своя замисъл и природа прониква лесно през границите, създава естествена среда за по-бързото протичане на процесите и движението на хора, стоки и услуги, капитали, ресурси и информация; умножава действащите актори^{III}, засилва обвързаността (защото самата е обвързаност), с други думи, произвежда *глобализация*. Тя изпълва модерното общество с нова модерност, всъщност - с различна модерност,

II

В **обществените науки** се прави различие между *социален* – свързан с живота на хората в обществото, с техните отношения в обществото и към обществото; *социумен* – свързан с обществото като общност, т.е. като относително неструктурирана, голяма и устойчива общност от хора, характеризираща се със сходство на условията на живот и близост на културата, но без разглеждане на институционалното измерение на обществото; и *социетален* – свързан с обществото като единна и интегрирана, цялостна система с нейните институции, т.е. с разглеждане и на институционалното измерение на обществото.

^{III} *Актьор* (англ. *actor*) - лице, което активно и пряко участва в реално събитие. По-пълен, по-съдържателен и по-адекватен термин в международните отношения от *актьор*.

която е отрицание на модерността и се нарича *пост-модерност*. И накрая, тя води със себе си, притегля след себе си рисковете, като ги умножава, ескалира и придава ново „рисковизирано“ съдържание на социума, наричано именно така – *Рисково общество*.

• **Рисковото общество** чрез нормативно-технологичната си същност стимулира и „остойностява“ процесите на *глобализация*; „непринудено принуждава“ модерността да преминава в *постмодерност* и съвсем логично се структурира, организира и развива хоризонтално чрез *мрежи*, чрез които преследва главно целево ориентирани стратегии.

II. Глобализацията - тенденции в глобализацията се свят¹.

Глобализираното общество е анализирано най-задълбочено в сравнение с другите измерения на трансформацията. Има две основни тези – според първата, тенденцията за глобализация е единствената значима тенденция, тя е *Тенденцията* в международните отношения и всички останали са всъщност *подтенденции*, т.е. нейни следствия; докато според втората теза, тенденцията за глобализация, макар и изключително важна, е само една от ключовите, системно- и структурно-образуващи тенденции в съвременния свят.

Както казахме, **Глобализираното общество** идва, за да смени **Регионализираното общество**. При **Регионализираното общество** светът бе разделен – в една или друга степен – на *големи пространства-региони*, т.е. на *отделни геополитически региони*, които се различаваха в основните измерения на общественото развитие – политическо, икономическо, финансово, социално, културно, свързано със сигурността и др. И без да водят напълно самостоятелно съществуване, те се възприемаха като обособени части на света, като всеки в себе си, всеки за себе си, вътрешно по-специфични, по-сходни като идентичност и по-близки като жизнен стандарт от другите големи пространства-региони. Ще изброим като такива геополитически региони: Северна Америка (по-точно САЩ и Канада); Латинска Америка; Европа (включително с по-изостаналата източна периферия); Съветският съюз; Индостан (главно Индия); Китай; Югоизточна Азия и южното Тихоокеанско крайбрежие (без Китай); Австралия и Нова Зеландия; и Африка.

Процесите на глобализация са отправна точка в различаването на **Глобализираното общество** от **Регионализираното общество**, заменило **Локализираното общество** (в което на преден план са местните/локалните характеристики и те още - в политически, военен, икономически, социален и културен смисъл - не са обединени в един и нерядко единен геополитически регион). С други думи, обяснителната ни схема тук е преходът: *Локализирано общество* → *Регионализирано общество* → *Глобализирано общество*.

За едни учени *процесът на глобализация* никога не е спирал и от древни времена е същностна черта на човешката цивилизация. Според други учени сега протича третата

или четвърта вълна на глобализация. Така или иначе, днес глобализацията е **коренно различна**, с друг мащаб и други последици. Ако по-рано глобализацията е била много повече **средство** на човечеството към уплътняване на географското пространство и за разкриване на нови възможности за обмен (търговски, технологичен, културен и т.н.), то съвременната глобализация е много повече **цел** на човечеството в неговото развитие.

Чрез *съвременната глобализация* човечеството реализира своя извечен стремеж да превърне Земята в свой общ и обитаван навсякъде, във всяко нейно кътче и ъгълче дом. Вероятно това *хоризонтално усвояване* на жизненото пространство, съдържащо в себе си неизбежната ограниченост на физическите предели на Планетата Земя, ще бъде последвано в един не толкова отдалечен ден от *вертикално усвояване* на жизненото пространство, като Човекът устреми своя поглед към необятната шир на Космоса. Но доколкото ние все още сме приковани към нашата Планета, нека се спрем на процеса, в най-голяма степен превръщащ Планетата в общочовешки Ойкумен^{IV} – *глобализацията*.

Глобализацията означава, че:

→ **всички основни процеси** (политически, военни, икономически, финансови, енергийни, търговски, екологични, информационни, свързани с престъпността и тероризма, културни, етнически, религиозни, идентичностни и др.);

→ във **всяко едно измерение** (глобално, континентално, регионално, национално, субнационално, локално и др.);

→ стават **все повече трансгранични или надгранични** (транснационални или наднационални, трансдържавни или наддържавни);

→ протичат с **все по-висока скорост**;

→ включвайки **все повече участници** (актори, актьори, играчи, субекти);

→ и създавайки **все повече обвързаности** (взаимни зависимости, взаимни въздействия, взаимни влияния) между различните социални единици и агенти (индивиди, групи от индивиди, общности, общества).

Глобализацията следователно може да бъде описана с четири **Свръх-**:

- **Свръхпропускливост на границите** (т.е. трансграничността или надграничността, транснационалността или наднационалността, трансдържавността или наддържавността на всички основни процеси и във всички измерения);

- **Свръхпроводимост на средата** (т.е. все по-високата скорост, с която се разпространяват всички основни процеси и във всички измерения);

---

^{IV} Ойкумен – заселената земя, усвоената, заемащата от човечеството част на света. Първоначално терминът обхваща само земите, населени с елински общности (племена), а по-късно включва и останалите, известни на човечеството земи.

- **Свърхучастие на действащите лица** (т.е. на акторите, актьорите, играчите, субектите във всички основни процеси и във всички измерения);

- **Свърхобвързаност на социалните единици-агенти** (т.е. екстремно нарастващите взаимни зависимости, взаимни въздействия и взаимни влияния между различните социални агенти – индивиди, групи от индивиди, общности, общества – във всички основни процеси и във всички измерения).

При систематизацията на тенденциите в съвременната международна сигурност, която ще приведа по-долу, трябва да се имат предвид следните принципни положения.

Първо, тези тенденции са обективно съществуващи, външни за нашата страна, независими от нея и не се влияят от нравствената ни оценка за тях. Единственото, което би трябвало да се опитваме да правим, е да ограничаваме, ако е възможно, негативните последици от тях и да оптимизираме, ако е възможно, позитивните ефекти от тях.

Второ, тези тенденции трябва да се изследват като единно и интегративно цяло. Не би било коректно да вземем една от тези тенденции и да я анализираме изолирано от останалите. Става дума за комплекс от тенденции и те могат да си влияят една на друга, последиците от едната могат да се „гасят“ или пък „разгарят“ от ефектите на другите.

Трето, тези тенденции ще бъдат подредени по чисто методологически логика, а не по някаква степен на значимост, например от най-маловажната към най-важната или обратно. Това може да бъде направено, но подобно усилие ще изисква или някакви интуитивни съображения за тяхната важност, или изработването на критерии за оценка.

Четвърто, към тези тенденции трябва да се подхожда като към предизвикателства, т.е. те са свързани с отговора, който ще им се даде. Както по-късно ще го изясним това, последиците от предизвикателството зависят от отговора, който ще му бъде даден. Ако отговорът е адекватен, ползите от него се максимизират, а щетите се минимизират; но ако отговорът е неадекватен, то ползите се минимизират, а щетите се максимизират.

Основни геополитически тенденции:

Тенденция 1. *Задълбочаване на цивилизационните противоречия Север–Юг (т.е. между богатите и бедните държави) и Запад–Изток (т.е. между демократичните и недемократичните държави).*

Тенденция 2. *Протичане на взаимносвързани, взаимновлияещи си, взаимнопреплитащи се процеси на интеграция и дезинтеграция.*

Тенденция 3. *Сериозно отслабване на позициите на националната държава.*

Тенденция 4. *Установяване на еднopolюсен геополитически модел.*

Тенденция 5. *Установяване на свърхлиберален геоекономически модел.*

Тенденция 6. *Нарастване на влиянието на организираната престъпност и тероризма и заплахата от превръщането им в геостратегически фактор.*

Тенденция 7. *Изчерпване на основните невъзстановими или трудно възстановими стратегически ресурси на планетата.*

Тенденция 8. *Нарастваща роля на природни (причинени от природни явления), антропогенни (причинени от човешка дейност) и техногенни (причинени от индустриални технологии) бедствия, аварии, катастрофи, други извънредни ситуации (например пандемии) и необходимостта от все повече ресурси за тяхното ранно сигнализиране, превенция, своевременно реагиране, противодействие и ликвидиране на последиците.*

Освен тези **осем ключови тенденции**, могат да се посочат още осем тенденции, които са също значими и определящи за съвременното развитие.

Тенденция 9. *Завръщане в международните отношения на силовите методи за преодоляване на споровете, управление на кризите и решаване на конфликтите, за опазване на глобалното статукво, за контрол, манипулиране и потискане на несъгласните с това статукво.*

Тенденция 10. *Превръщане на света във все по-общо и самоиндуциращо се поле (пространство) на протест и несъгласие с начина, по който елитите в отделните държави управляват и вземат решения по ключови за съответната страна въпроси.*

Тенденция 11. *Стратегически и ценностен, цивилизационен дрейф (раздалечаване) на САЩ и Европа в различни посоки – „разширяване на Атлантическия океан”.*

Тенденция 12. *Известно изместване на фокуса на големите страни към Азия и отстъпване на Балканите към периферията на голямата политика.*

Тенденция 13. *Нарастващи амбиции за много по-значима глобална роля на трите едномилардни общности, преди всичко на Ислямския свят, но също така на Китай, а напоследък и на Индия.*

Тенденция 14. *Развитие на демографски тенденции, постепенно променящи етническият, религиозният и расовия баланс в глобален мащаб.*

Тенденция 15. *Все по-интензивно и широко навлизане на новите комуникационни и информационни технологии във всички сфери на дейност на обществото и човека – в политиката, икономиката, индустрията и социалните процеси.*

Тенденция 16. *Промяна в международната политика с бързото навлизане на модерни и свръхтехнологични комуникации, когато всичко, което се случва и на което трябва да се реагира, ще бъде в режим online.*

III. Постмодерността – обществото на многото ценности, роли и избори².

Постепенният преход от **Модерно** към **Постмодерно общество** занимава плеяда учени - философи, културни антрополози, социални психолози, социолози, политолози, учени в сигурността. Ще приведем ключови специфики на този преход, без намерения за изчерпателност и за участие във *фундаменталния философски дебат* за същността на **Постмодерното общество** и за неговите базисни различия с **Модерното общество**.

Исторически, общественото устройство преминава през няколко етапа: **Архаично предобщество**; **Домодерно общество**; **Модерно общество**; **Постмодерно общество**.

Архаичното предобщество (XXV–VII в. пр.Хр.)

Всъщност, **Архаичното предобщество** именно затова е названо „*пред-общество*“, защото при него общество *все още няма*, освен в зачатък, т.е. като прото-общество, а структурата му може да се определи като клан, орда, племе, сбор от няколко рода със слабо изразени социални и функционални разслоения, където водачът е преди всичко пръв сред равни. Сред главните условия едно племе от ловци-събирачи да започне да се превръща в общество и да може да положи началото на изграждане на някакви социални и управленски структури, които да наподобяват първоначална държавност, са следните: *уседналост* (пространствена и времева обвързаност с определена територия), *свръхпроизводство* (производство на повече от необходимото за удовлетворяване на насъщните хранителни нужди), *религиозност* (създаваща общи ценности и обща идентичност, обща нормативна рамка и обща вътрешна потребност от съ-преживяване и съпричастност), *колективна памет* (осъзнаване на общ произход, скрепено с общи митове, общи митични герои-прадеди, общи преодолявания на несгоди и общи победи).

Домодерното общество (VII в. пр.Хр.–Втора половина на XVIII в.)

Домодерното общество е първото истински социално общество, първото общество в съвременния смисъл на тази дума. Следват някои негови основни характеристики:

- В **Домодерното общество** Държавата е високо над обикновените хора и те нямат достъп и влияние върху нея. Тя за тях е **Идеал** - повече абстракция, отколкото нещо конкретно, което те да устроят според желанията си и опишат според представите си.

- В **Домодерното общество** имаме фокусиране предимно върху *общото*, т.е. върху преследването на *стратегии, от които печелят всички*^V.

- **Домодерното общество** е *функциониращо с налагане на принуждения* общество, т.е. то е общество на *принуждаването*, наказващо, санкциониращо общество. В него

---

^V При *стратегията, от която печелят всички*, се инвестира в държавния (общия) интерес, а с нейното реализиране се създават условия да печелят всички отделни хора независимо от различията помежду им (икономически, социални, културни, етнически и др.). Например при силна армия всички са защитени от външно нападение; при силна полиция на всички се гарантира ефективно опазван обществен ред и т.н.; при надеждно обезпечавана екология всички живеят в здравословна околна среда.

основна роля играе (т.е. преобладава) твърдата сила (*hard power*) и то осъществява своите цели и поддържа стабилността си чрез принудата (принуждението).

- Водещ приоритет по отношение на сигурността за **Домодерното общество** е предимно *сигурността на държавата*. Сигурността е като *абсолют* – тя е поставена на пиедестала като абсолютна величина, а свободата се възприема главно и основно като съставляваща на сигурността и като нейна подчинена функция.

- Сигурността в **Домодерното общество** е преди всичко сигурност като благо с минимална съставляваща на сигурността като услуга.

Нека поясним, че в общия случай като обществен продукт, произвеждан от държавата, сигурността C има две фундаментални съставляващи: (1) C_b – сигурността като *благо*, което се произвежда за всички в някаква степен и в някакъв приемлив минимум; и (2) C_y – сигурността като *услуга*, за която **действа пазарният принцип**, че всеки получава само толкова, колкото може да си купи (за колкото може да заплати).

Затова в общия случай за сигурността трябва да се запише: $C = C_b + C_y$.

В **Домодерното общество** държавата е основен, почти монополен производител на сигурност и съставляващата C_b достига максимална стойност C_{bmax} , а съставляващата C_y – минимална стойност C_{ymin} . Затова може да се запише: $C = C_{bmax} + C_{ymin}$.

- Политическата култура в **Домодерното общество** е **патриархална**, т.е. държавата (в случая нейните управляващи, властта) е като мъдрия и имащ решаващата дума баща в задружното патриархално семейство, а обикновените хора са нейните послушни чада, синове и дъщери, които имат пълно доверие на бащата, че може да взема мъдрите решения, и му се подчиняват безпрекословно – както заради страх от наказание, така и от вкоренено в съзнанието им уважение към неговата роля, правота и авторитет.

- В **Домодерното общество** политическата комуникация тече предимно отгоре надолу, т.е. от държавата (управляващите, властта) към обикновените хора; държавата взема решенията, а хората ги изпълняват.

- В **Домодерното общество** човек е имал **един пакет** (набор, портфолио) от **ценности**, който му е бил наложен **главно** от обществото (общността, общината, рода, семейството). **Домодерното общество** в този смисъл е **едноценностно** общество (т.е. има един набор от ценности, а не една-единствена ценност).

- В **Домодерното общество** човек е имал **една социална роля** и тя му е налагана **главно** от общността, към която е принадлежал. **Домодерното общество** е **едноролево, моноролево, налагащо единствен избор** общество – общество на единствения избор.

Модерното общество (Втора половина на XVIII в.–Последна четвърт на XX в.)

Модерното общество е обществото, което изнесе на плещите си човечеството и преди всичко Запада (Европа и САЩ) до смайващи висоти на науката и технологиите, на жизнения стандарт и демокрацията, на осъзнаването на човека като Индивид, като мислеща, самостоятелна и творческа личност, притежаваща ценности и морал, дълг и отговорност. Следват някои от основните характеристики на **Модерното общество**:

- В **Модерното общество** Държавата макар и да стои над обикновените хора и да има власт над тях, непрекъснато е свързана с тях, те не са анонимни и безгласни бурмички, а контактуват с нея, влизат в диалог с нея, оказват влияние върху нейното функциониране, върху нейните решения; т.е. между държавата и хората има постоянно взаимодействие, макар решаващата дума да е на държавата. За хората държавата вече не е само абстракция, чието съществуване те са принудени да търпят и чиято воля за тях е израз на някаква висша, а нерядко и сляпа сила; за тях държавата е **Идеология** – съчетание на абстрактна обективна (идеална) *воля* и конкретна субективна (идейна) *организация*. *Воля*, на която трябва да се подчиняват, но с разум и сърце, и *организация*, на която могат нерядко да влияят или поне да ѝ съобщават вижданията и интересите си.

- В **Модерното общество** имаме смесено фокусиране върху **общото** и върху **индивидуалното**, т.е. върху едновременното (паралелно) преследване на *стратегии*, от които печелят всички, и на *стратегии*, от които може да спечели всеки^{VI}.

- **Модерното общество** е функциониращо с комбиниране на налагане на *принуждения* и даване на *възнаграждения* общество, т.е. то е едновременно общество на *принуждаването* и общество на *възнаграждаването*, едновременно наказващо, санкциониращо общество и поощряващо, стимулиращо общество. В него основна роля играе комбинирането на твърдата сила (*hard power*) и меката сила (*soft power*) и то осъществява своите цели и поддържа стабилността си чрез съвместяване на принудата (принуждението) и наградата (възнаграждението).

- Водещ приоритет по отношение на сигурността за **Модерното общество** е едновременното обезпечаване на **сигурността на държавата** и **сигурността на обществото и индивидите**. В него сигурността вече не е абсолютен – свалена е от пиедестала на абсолютната величина и е само относителна величина, защото се конкурира равноправно и взаимнообвързано със свободата. Сигурността и свободата са само относителни величини. Стремещт е да се обезпечи някакъв нормален, работещ (ако не оптимален) баланс на сигурност и свобода.

---

^{VI} Стратегия, от която може да спечели всеки, е такава стратегия, при която се създават условия всеки да отстоява своя интерес така, както го разбира. Отделният човек иска да види как се реализират неговите цели, как са защитени неговите интереси; той не се интересува само от макрорезултатите, макропараметрите на общия продукт, а и от конкретния дял, който той ще получи от него.

- Сигурността в модерното общество е едновременно сигурност като *благо* и като *услуга*: $C = C_b + C_y$.

- Политическата култура в **Модерното общество** е **поданическа**, т.е. държавата (управляващите, властта) реализира главните функции по организиране и управление на обществото, а обикновените хора са нейни лоялни поданици, които очакват от държавата да работи ефективно за обществото, неговото развитие и просперитет, но от друга страна те са непрекъснато загрижени за това - как държавата функционира и се опитват да бъдат неин съпричастен коректив, който все пак знае мястото и ролята си.

- В **Модерното общество** политическата комуникация тече в двете посоки: отгоре надолу и отдолу нагоре, т.е. от държавата (управляващите, властта) към обикновените хора и от хората към държавата. Държавата взема решения на базата на (отчитайки) волята на обществото, но след като тя вече е взела тези решения, хората ги изпълняват.

- В **Модерното общество** човек е имал **един пакет** (набор, портфолио) **от ценности**, който той си е избирал *главно* сам, но обществото е държало той да следва този „пакет“ (набор, портфолио) от ценности. Модерното общество е **едноценностно** общество (има един набор от ценности, а не една-единствена ценност).

- В **Модерното общество** човек е имал **една социална роля**, но си я е избирал *главно* сам. Модерното общество е **едноролево, моноролево, позволяващо единствен избор** общество, то е общество на единствения избор.

Постмодерното общество (Последна четвърт на XX в. –...)

Постмодерното общество едва-едва настъпва и ние все още навлизаме в него. То в много отношения е радикално различно общество и крие много неизвестни, подводни камъни и изпитания, пред които досега не сме се изправяли и нямаме опит, даже нямаме представа как трябва да действваме и как да се държим в тази противоречива ситуация. Следват някои от основните характеристики на **Постмодерното общество**:

- В **Постмодерното общество** Държавата в схващането на хората все повече се разделя на двете си досега силно интегрирани съставляващи, а именно: *Държавата-История*, Държавата като История, като пространствено-времева духовна и материална протяжност, която народът населява и изгражда с векове с традициите, вярата, идеалите си; и *Държавата-Власт*, Държавата като Власт, като конкретен режим на управление. В **Постмодерното общество** хората много повече живеят заедно в *Държавата-Власт*, а мислят индивидуално, всеки сам преживява, има своя представа, свое отношение към *Държавата-История*. *Държавата-Власт* е функция на интересите и потребностите на хората и техен инструмент за по-качествено управление. Докато *Държавата-История* се превръща в нещо лично и интимно. Затова в **Постмодерното общество** Държавата е

преди всичко **Идея** – хората имат своя идея за нея и тази идея съдържа за тях много общи черти и елементи, но има и свои специфики, чисто индивидуални подразбирания за всеки един отделен човек. Държавата, възприемана като **Идея**, е далеч по-сложна за обичане и патриотична привързаност, но тя е и далеч по-нуждаеща се от нашата привързаност към нея и от готовността ни да се опитаме да не я загубим. Държавата като **Идея** е в известен смисъл „под“ хората, тя изпълнява техните общи, в смисъл на обществени цели и приоритети. Затова Държавата като **Идея** много повече *служи на хората*, отколкото те на нея. Тук се крие и голям риск – хората да започнат да гледат на Държавата само като на нещо, което трябва да им служи, но не и те да служат на нея.

- В **Постмодерното общество** имаме фокусиране предимно върху *индивидуалното*, т.е. върху преследването на стратегии, от които може да спечели всеки.

- **Постмодерното общество** е *функциониращо с даване на възнаграждения* общество, т.е. то е общество на *възнаграждаването*, поощряващо, стимулиращо общество. В него основна роля играе (т.е. преобладава) меката сила (*soft power*) и то осъществява целите си и поддържа стабилността си чрез наградата (възнаграждението).

- Водещ приоритет по отношение на сигурността за **Постмодерното общество** е предимно *сигурността на обществото и индивидите*, а сигурността на държавата трябва да се бори за внимание и ресурси със сигурността на обществото и индивидите. В него сигурността продължава да е само относителна величина и да се конкурира със свободата, но все повече се възприема главно като съставляваща на свободата и нейна подчинена функция. Обществото се стреми именно към такъв баланс на сигурност и свобода, при който сигурността е следствие от свободата на обществото и индивидите.

- Сигурността в **Постмодерното общество** е все повече сигурност като *услуга* с намаляваща съставляваща на сигурността като *благо*: $C = C_{\min} + C_{\max}$.

- Политическата култура в **Постмодерното общество** е **гражданска**, т.е. държавата (управляващите, властта) е под непрекъснат контрол на хората, осъзнали се като обществено активни и отговорни за управлението индивиди, имащи своя гражданска позиция и стремящи се постоянно да я изразяват, като при това не просто да я декларират, а да я съобщават на държавата, да притискат държавата да се съобразява с нея и дори да ѝ се подчинява или поне да я отчита в максимално конструктивна степен.

- В **Постмодерното общество** политическата комуникация тече предимно отдолу нагоре, т.е. от обикновените хора към държавата (управляващите, властта) – държавата постепенно се превръща в инструмент на обществото, екип от мениджъри, наеман за известно време (от избори до избори). Държавата все повече изпълнява решенията, диктувани от обществото. Обществото и индивидите (гражданите) осъществяват

непрекъснат контрол над държавата, а осъществяването на този контрол се облекчава с нарастваща скорост и дълбочина от новите комуникационни и информационни технологии и породените от тях медийни, неправителствени и социални мрежи.

• В **Постмодерното общество** човек има много „пакети“ (набори, портфолиа) от **ценности**, които избира сам и може да сърфира между тях. Постмодерното общество е **многоценностно** общество.

• В **Постмодерното общество** човек има много **роли** и може да „сърфира“ между тях. Постмодерното общество е **многоролево, мултиролево, позволяващо много избори** общество – общество на множеството избори.

Ако **Домодерното** и **Модерното общества** са **едноценностни, едноролеви** и съответно *налагащо* или *позволяващо единствен избор* общество, то **Постмодерното общество** е първото **многоценностно, многоролево, позволяващо много избори** общество, т.е. първото „**много**“ общество. Оттук произтича и неговият фундаментален, философски, нравствен и управленски проблем, който може да се формулира така: *Колко много да е това „много“?* Защото „сърфирането“ между роли, ценности, избори може да размие окончателно идентичността на индивида, който впрочем е все по-малко **ин-дивид** (т.е. неделим) и все повече всъщност **дивид** (т.е. делим), дори **мулти-дивид**.

Постмодерното общество, първото „**много**“ общество ни изправя лице в лице с едно много сериозно предизвикателство, кодирано в зададения по-горе въпрос: *Колко много да е това „много“?* Защото напълно вероятно е да се окаже, че

→ при твърде много ценности всъщност *няма ценност*;

→ при твърде много роли всъщност *няма роля*.

→ при твърде много избори всъщност *няма избор*.

Какво тогава в едно общество на все по-атомизирани, с все по-размита идентичност субекти означава сигурност на индивида, на общността, на обществото, на държавата? Хората постоянно сърфират между различни идентичности, променят своите ценности и нагласи, приоритети и потребности, принадлежности и лоялности. Много трудно е за този *все повече механичен сбор* (и все по-малко интегративно цяло) от социални агенти да се намери сплотяващото и мотивиращо ги схващане за *обща и неделима сигурност*.

И точно както великият писател Фьодор Достоевски проповядваше и ни учеше, че „Ако няма Бог, всичко е позволено“, ние можем да твърдим обратното: „Ако всичко е позволено, няма Бог“. Не бива да допуснем **Постмодерното общество** или *POSTmodern society* да се окаже *LOSTmodern society*, т.е. **обществото на загубената модерност**.

Дотук главното бе да опишем разбирането за **Постмодерното общество** от гледна точка преди всичко на **сигурността** – на схващането за нея, на нейното управление в

рамките и контекста на това общество. Но с това в никакъв случай не се изчерпва анализът на **Постмодерното общество**. Сега само ще скицираме нюанси от дълбоката идейна същност на промяната при прехода от **Модерно** към **Постмодерно общество**.

В **Модерното общество** фундаменталните категории и процеси се осмисляха и описваха чрез *метанаративите*, т.е. *големите наративи*^{VII} (големите разкази). В този смисъл **Модерното общество** бе *метанаративно общество* – общество на големите разкази, на големите сценарии, на големите обяснителни схеми. Ето някои от главните *метанаративи*: **Идеология** (Консерватизъм, Либерализъм, Марксизъм, Социализъм, Фашизъм, Анархизъм и др.); **Религия** (Християнство, Ислям, Будизъм и др.); **История**, **Наука**, **Изкуство**; да добавим и **Демокрация**, **Сигурност**, **Свобода**, дори **Общество**. Знаменитата теза на Франсоа Лиотар: „Ако опростим нещата до крайност, можем да приемем, че „постмодерното“ е недоверие в метанаративите“³ се е превърнала в ключ за разбирането на **Постмодерното общество**. Според тази теза **постмодернизъмът е недоверие към, разочарование от и критика, криза и ерозия на метанаративите** (на големите разкази, на големите сценарии, на големите обяснителни схеми), които остаряват като способ за пълно и непротиворечиво разбиране и конструиране на света.

В **Постмодерното общество** под натиска на промените, породени от новите цели, потребности и стремежи за конструиране на смисъла, от новите форми и възможности за човешки и социални комуникации, от новите технологии и начини за манипулиране на обществата и хората, *метанаративите започват да се разпадат на мининаративи и дори на микронаративи*, големите разкази – на миниразкази и дори на микроразкази.

Крайт на метанаративите, на големите разкази може да превърне тези метанаративи, големи разкази от същност и съдържание в „опакровка“, във форма. Да напомня, че заедно с останалите метанаративи, пред такава перспектива са изправени и ключовите метанаративи **Демокрация**, **Сигурност**, **Свобода**, **Общество**. Всички метанаративи започват да губят своята социално организираща и обществено мобилизираща същност на инструменти за контрол, унификация, единно разбиране на целите и приоритетите. Така те придобиват многозначност и многосъщност; различни разбирания и още повече – различни начини на разбиране; придобиват различни специфики. Всеки метанаратив се подлага на дефрагментизиране, на деконструиране. Така доскорошният, имащ почти статут на абсолютен или поне смятан за монолитен метанаратив се разпада на парченца и от тях при различни комбинации могат да се получават различни отделни наративи (често мини-, дори микронаративи), които само донякъде, в някаква степен напомнят

---

^{VII} Наратив – разказ, повествование, сценарий, история: излагане на взаимосвързани (хронологично и/или причинно-следствено) събития чрез последователност от думи или образи.

прародителя-метанаратив, точно както човекът и шимпанзето имат общ прародител и всеки от тях напомня за него, обаче двамата се различават твърде много помежду си.

IV. Мрежовостта – цел и средство, форма и съдържание, структура и динамика.

Мрежовостта като генезис и еволюция; генерирането и нарастването на източниците за несигурност и нестабилност; старите и възникването на нови предизвикателства и рискове, опасности и заплахи налагат неотложна и неизбежна, несъмнено радикална и вероятно драматична *промяна*. И тя трябва да бъде: *промяна* в структурата на социума и институционалния му инструментариум; *промяна* във визиите и мисленето, в целите и планирането; *промяна* в строежа и стратегията на акторите и агентите в глобалните, континенталните, регионалните и националните процеси; *промяна* в начина, по който се отнасяме към света и конструираме смисъла и замисъла на нашето поведение в него.

Необходимостта от тази промяна извежда на преден план несъмнено най-сложния въпрос при предаването на цивилизационната, модернизационната и организационната щафета между отстъпващата *йерархизация* и настъпващата *мрежовизация* – въпросът за **взаимодействието между йерархичните и мрежовите структури** в периода на системно и структурно, ментално и поведенческо трансформиране. В това комплексно взаимодействие се отразяват всички процеси, на които като държави, народи, общества и граждани ние сме както заинтересовани наблюдатели, така и преки участници; както причинители на тези процеси, така и следствия от тях. Във взаимодействието между отстъпващите йерархични и настъпващите мрежови структури се отразяват и онези спорни и безспорни цели, които ние като автономни индивиди, общностни същества, свързани в общество личности и *изграждащи* държавата *граждани* си поставяме в своя изначален и безкраен стремеж за повече сигурност, управляемост, ред и предвидимост.

Мрежовостта, мрежовите предизвикателства, мрежовите структури, **Мрежовото общество** са изключително интересни обекти за изследване сами по себе си, но тяхното изучаване би спомогнало да се опознае още по-добре нашият свят, неговата история и перспективите за развитието му. Защото мрежите като форма на организация и начин на поведение не възникват днес, те са били една от характеристиките на света, в който е протичало, протича и ще протича човешкото битие. Промяната се състои в това, че те се превръщат от по-второстепенна характеристика в една от водещите, и по-скоро – в главната характеристика на нашия свят. А този род промени не могат да не променят и арсенала от модели и инструменти, с които изучаваме и управляваме своите общества.

На мрежата не бива да се гледа като на нещо преди всичко технологично. Както казва Кевин Кели, мрежата е „органично поведение в технологична матрица“⁴. Трябва да мислим както един от героите на Уди Алън: „Животът е една голяма мрежа“⁵. Да,

мрежата е и нещо технологично, т.е. средство, инструмент, помощен ресурс, но тя е *много повече от това*. Мрежата е разностранна и многостранна (и много странна!), разнолика и многолика, винаги различна, никога една и съща, с променлива и размита структура; с нееднозначна и разгръщаща се динамика. Тя е случването на нещата и нещото, което се случва. Мрежата се намира във всичко и всичко се намира в Мрежата. Тя е разливаща се и развиваща се *във* времето и като че ли *извън* времето. Затова можем да перифразираме мисълта на великия Васил Левски за Времето^{VIII}, по отношение на Мрежата: „Мрежата е в нас а ние сме в Мрежата; тя нас обгръща и ние нея обгръщаме“.

За изучаването на мрежовите структури се използват интензивно модели и подходи както от *обществените науки*, така и от *естествените науки*. Това обединяване на усилията е логично, защото тези науки изучават един и същ свят – нашият, само че едните, „*социолозите*“, работещите в обществените науки, правят това с повече думи (знаци, символи, метафори), а другите, „*математиците*“ от естествените науки, правят това с повече формули. Но светът е един и той се подчинява на общи закони. Това позволява да се прехвърлят знания от обществените науки към естествените и обратно.

Мрежата се състои от възли и връзки. Възлите се наричат *върхове (vertices)*. Отделният връх в конкретните мрежи има различно наименование: възел (*node*), актор (*actor*), автор (*author*), сайт (*site*) и др. Връзките се наричат *ребра (edges)*. Отделното ребро в конкретните мрежи има различно наименование: връзка (*tie*), социална връзка (*relation*), отново връзка (*bond*), линк (*link*), реакция (*reaction*), цитиране (*citation*) и др.⁶

При математическите подходи на мрежите се гледа като на системи от елементи, чиято структура е изтъкана главно от хоризонтални връзки, а вертикално те са слабо структурирани – с най-много **2** или **3** нива. Изучаването на мрежите, на спецификите на тяхната структура и на възпроизвеждането им във времето и пространството се прави основно със средствата на висшата математика и физиката. Това позволява не само постигането на висока степен на абстракция, издигаща се над конкретните градивни елементи и над присъщите на отделната мрежа функции, но и получаването на общи, инвариантни формули и изводи. Тук водеща е **структурата** (мрежова), а това - от какво е изградена тя, от какви по същността си възли и от какви по характера си връзки е с второстепенно значение, на него се обръща малко, често и никакво внимание. Затова за математическите подходи две мрежи са различни, ако са различни техните структури.

Социолозите, социалните изследователи се интересуват най-вече какви социални обекти са възлите и каква социална динамика е заложена в съединяващите ги ребра, т.е.

---

^{VIII} В писмо до Панайот Хитов от 10 май 1971 г. Левски пише: „Времето е в нас а ние сме във времето; то нас обръща и ние него обръщаме“.

връзки. При социалните подходи на мрежите се гледа като на големи общности от хора, свързани с обща култура, общи цели и ценности, общо отношение към света или към конкретен въпрос. Паралелно с това се разглежда тяхната обвързаност, наречена **мрежа** (това е много повече метафора, мисловен конструкт) - като кауза, като идеология, като **идентичност**. Затова при социологическите подходи две мрежи са различни, ако са различни техните действащи социални агенти и характерът на връзките помежду им.

Именно **идентичността** е спецификата, която математическите модели не успяват ефективно да „уловят“. Но за да се осмисли една мрежа и се схванат нейните свойства, задължително трябва да се разбира скрепящата я идентичност и влиянието ѝ върху социалната динамика на мрежата⁷, защото идентичността, общността на възгледите, принципите, идеологията, на базата на която са „слепени“ участниците в мрежата, влияят върху нейната структура. Но пък от социолозите се подценява **същината на мрежовата структура**, допуска се негласно, че важна е мрежовостта (*приличането* на мрежа), а на какви закони е подчинено функционирането на структурата, има общо взето слабо влияние върху характера на човешките и груповите отношения в мрежата.

Ние живеем във все по-мрежово общество. Според едната гледна точка обществото се мрежовизира като следствие от новия характер на разпространение на информацията и по-точно – на символните ресурси. Т.е. *обществото е такова, каквито са неговите комуникации*. И във века на новите комуникационни и информационни технологии, чийто характер е все повече мрежов, обществото естествено ще се адаптира към тези революционни промени в комуникациите. Ето защо *в света на социалните мрежи обществото ще бъде мрежово*. Това може да се формулира малко по-крайно: *тъй като има социални мрежи (от типа на Фейсбук), то и обществото ще бъде мрежово*.

Тази гледна точка донякъде има основание – обществото адаптира своите структури към начина, по който в него се извършва комуникацията. Но по-логична е другата гледна точка - че в обществото настъпват такива социални трансформации, които засилват хоризонталната му преориентация за сметка на вертикалната и в едно такова общество естествено комуникациите текат по различен начин – те са „принудени“ да се мрежовизират, за да отразят мрежовия характер на обществото. Т.е. *комуникациите са такива, каквото е обществото*. В мрежовото (мрежовизираното общество) е естествено да възникват и социални мрежи. И това може да се формулира малко по-крайно: *социални мрежи (от типа на Фейсбук) има, защото обществото е мрежово*.

В научната литература се срещат проучвания на широк кръг мрежови структури с разпространение в различни области на социалния и биологическия живот, техниката и

Космоса, в неживата материя. Ще приведем класификация, включваща следните видове мрежи: социални, информационни, технологични, биологични, когнитивни и др.^{8,9,10,11}.

Социалните мрежи са мрежи на отношения между социални обекти. Ето примери за такива мрежи: социалните мрежи *Facebook* и *Twitter*; мрежи от хора, свързани с роднинство, приятелство, сексуални отношения, професионални контакти; мрежи на бизнес отношенията - на изпълнителни директори, членове на управителни съвети на големи компании, на собствениците (акционерите) с дялове в различни компании, или на компаниите, имащи дялове една в друга; мрежи на учени със съвместни научни публикации (съавторство) или цитиращи се един друг в такива публикации; мрежи на актьорите и актрисите (напр. в Холивуд), участвали поне веднъж заедно в един и същ филм; мрежи за търговия и услуги и мрежови маркетинги („лице в лице”); мрежи на епидемии - болестни и „социални” (заразяването на хората с инфекциозни вируси или с вируси от идеи); мрежи на финансовите потоци (финансови мрежи)¹²; мрежи на мениджъри в литературата и изкуството, на спортни мениджъри; мрежи на телефонните обаждания, електронните писма, *Skype* и *icq* контактите и много други.

Информационните мрежи са мрежи на отношения между информационни обекти. Ето примери за такива мрежи: цитиранията в научните публикации (напр. **A** цитира **B**; **B** цитира **C** и **D**; **C** цитира **B**, **E** и **F**; **D** цитира **A**, **C**, **G** и **H** и т.н.), цитиранията и препратките във *WWW* паяжината; цитиранията при патентите; електронната енциклопедия *Wikipedia*; търсачките в интернет; блоговете в блогосферата; мрежите *peer-to-peer* (партньорските мрежи¹³); разпространението на компютърните вируси.

Технологичните мрежи са мрежи на отношения между технологични обекти. Ето примери за такива мрежи: интернет като хардуерна (физическа) мрежа от свързани помежду им компютри; *WWW (World Wide Web)* като софтуерна (логическа) мрежа; електрическите мрежи; телефонните линии; транспортните мрежи (влакови, автобусни, самолетни); службите за доставка на писма и пратки; подземната градска канализация; тръбопроводните мрежи за пренос на стратегически суровини, например нефт и газ.

Биологичните мрежи са мрежи на отношения между биологични обекти. Ето примери за такива мрежи: невронните мрежи (невроните са специализирани нервни клетки в човешкия и животинския мозък); мрежите от гени; мрежите на метаболитните (обменните) процеси; мрежите на реакциите между протеините (на белтъчните взаимодействия); мрежите на кръвоносните съдове; мрежите от клетки (колонии от бактерии, мрежовидни тъкани в многоклетъчни организми); мрежите на биологичното разнообразие, напр. *взаимните мрежи*, т.е. мрежи на взаимнополезни взаимодействия (връзки вътре и между различните видове растения, животни, хора); мрежите на

хранителните вериги в природата: релациите „хищник–жертва“; мрежите тип „паразит–гостоприемник“; мрежите тип „симбиоза“ – взаимноизгодно съществуване на различни живи организми; мрежите, съставени от насекоми, които на инстинктивно равнище поддържат биосоциални системи (мравки, пчели, оси, термити); екологичните мрежи, екомрежи при някои видове и родове живи същества (при определени птици, при делфините, човекоподобните маймуни); разпространението на болестотворни вируси.

Когнитивните мрежи¹⁴ са мрежи на отношения между когнитивни, т.е. свързани със знанието обекти. Ето примери за такива мрежи: мрежи на героите в литературни произведения - „Илиада“, „Дейвид Копърфийлд“, „Клетниците“, „Анна Каренина“, „Хъкълбери Фин“; мрежи на персонажите в свещени книги, напр. в Библията; мрежи на персонажите от древногръцката митология (простосмъртни, богове, нимфи, чудовища, сирени); лингвистични мрежи от *тип 1*, съставени от думи, свързани със синтактични връзки помежду си, напр. думите в романа на Джордж Оруел „1984“ (на сходен принцип работи речникът, вграден в текстови програми като *Word*); лингвистични мрежи от *тип 2*, характеризиращи връзките между езиците, разпространени в даден регион; мрежи на нотите в произведения на Бах, Моцарт, Бетовен, Шопен, дори на съвременни китайски композитори и в попмузиката; мрежи на отделни части, фигури, цветове в картини на кубисти и/или футуристи - Мондриан, Малевич, Пикасо, Брак^{15,16}.

Други мрежи - мрежи, които не попадат в горните видове. Ето примери за такива мрежи: геофизичните мрежи; мрежите на реките (и притоците на една река), езерата и океаните; мрежовите молекули от атомите на инертните газове; мрежи на звездите и черните дупки в астрономията (в мегасвета); мрежи на суперструните^{IX} (в микросвета).

Мрежоподобните и максимално „сплеснатите“ структури са все по-често срещани се – не само в терористични и организирани престъпни групи, но и в гражданското общество, в общностите по цели интереси, в лобистките групи и в групите за натиск.

Съвременните предизвикателства придобиват все повече мрежови характер. А както учените са установили – с мрежите успешно могат да се борят мрежи. Но държавата, институциите от системата за национална сигурност, мисленето в сигурността запазват своята йерархична структура, своите пройерархични комплекси, рефлексии и инстинкти.

В йерархичните структури правилата и процедурите, по които те функционират, играят стабилизираща роля, създават надежден ред в организацията, но се превръщат в „спирачка“ пред възприемането на новото. Йерархиите трудно „понасят“ иновациите (особено онези, свързани с преустройство на структурата), потоците от информация и

---

^{IX} Опростено казано, според *Теорията на суперструните* най-малките „частици“, от които е изградена материята са струни, които, когато трептят по различен начин, се виждат като известните ни микрочастици.

взаимодействието между звената и хората. Дори иновацията да бъде все пак възприета, йерархичната структура я инкорпорира в своите норми и правила особено мудро¹⁷.

Докато в мрежовите структури няма страх от промени – там се стремят към тях. В тях работи правилото „4 С”: Солидарност, Сплотеност, Сътрудничество, Синергия.

В *йерархичните структури* преобладава организирането „отвън” и „отгоре” – тях нечия външна воля ги структурира и контролира по *еднопосочната* (на практика еднократна) *връзка* „Заповед → Изпълнение”. В *мрежовите структури* преобладава организирането „отвътре” и „отдолу”. Те се структурират и контролират чрез *двупосочната* (на практика циклична - от възлагането се върви към изпълнението, а от изпълнението обратно към възлагането, само че вече оптимизирано) *връзка* „Възлагане → Наблюдаване на изпълнението → Изводи от изпълнението → Оптимизирано възлагане”. С други думи, имаме *двупосочната релация* „Възлагане ↔ Изпълнение”.

Контролът е слепващото вещество, свързващата материя в йерархичните структури – в тях *подчиненият на моя подчинен е и мой подчинен*; докато в мрежовите структури слепващо вещество е **доверието** и в тях *приятелят на моя приятел е и мой приятел*.

В йерархичните структури водещи са формалната власт, принудата, въздействието; в мрежовите - лидерството, мотивацията, влиянието. В мрежовизиращите се структури не е нужно да има *пъдари*, които да следят как работят останалите и да контролират всеки в организацията. Не са необходими и *филтри* за пресяване на информацията нагоре и надолу, нито кучета-пазачи (*watch-dogs*), стоящи най-ревностно пред кабинета на лидера, за да не могат да влязат при него хора от по-ниските нива в йерархията.

Две йерархични структури, дори да са еднородни, си взаимодействат основно по волята на тези, които ги ръководят (на управленско равнище), докато две мрежови структури, дори да са разнородни, си взаимодействат чрез взаимно проникване, чрез преплитане. Проблемът с йерархичните структури е, че те могат и да дават добри резултати в нормалния живот, но са изключително неадекватни в екстремална ситуация и са особено уязвимо място в кризисния мениджмънт, защото в тях хората обикновено се опират на привичното, на добре познатото и на създаващото комфорт; вниманието им лесно се приспива, целите се размиват, а представата за реалността се изкривява.

В *йерархизираните структури* конкуренцията е по-силна от сътрудничеството и повече деструктивна, отколкото конструктивна. Затова тези структури са главно от *Нютонов*^X тип, т.е. приличат на машини, в тях всичко е строго подредено, механично,

---

^X Според Нютон пространството и времето са абсолютни и независими едно от друго; съществуват строги и познаваеми закони, които предопределят съществуването и развитието на материалните и нематериалните обекти и тези обекти не могат да влияят нито на пространството и времето, нито на законите, на които се подчиняват – това е един механистичен свят, свят на предписани и неподлежащи на промяна правила.

елементите са като болтчета и външната среда се възприема като постоянна. В *мрежовите структури* сътрудничеството е много по-силно от конкуренцията и много повече конструктивно, отколкото деструктивно. Затова тези структури са основно от *Пригожинов тип*^{XI}, т.е. с голяма сложност, която се определя и от броя на звената, а и от това как те си взаимодействат. Тези структури приличат на живи организми, в тях всичко е самооптимизиращо се и гъвкаво, елементите се осъзнават като интегративна част от цялото, действат не толкова по заповед или от страх, а по-скоро по вътрешна необходимост и с разбиране на общите цели, ценности и интереси, а външната среда се възприема като непрекъснато променяща се, изискваща постоянна будност на сетивата.

Когато говорим за йерархични (т.е. с повече нива) и мрежови (т.е. с по-малко нива) структури, не бива да се смята, че всичко опира до архитектурата. Това е нова епоха в управлението, в организационното поведение, в отношението към целите и ресурсите. Тя предявява напълно различни изисквания към структурите от системата за сигурност в международен и в национален план. Преди време тогавашният военен министър на САЩ Доналд Ръмсфелд, каза нещо, което бе разбрано само като реплика по отношение на адекватността на НАТО, а не бе „дешифрирано” като **повеля на времето** – че в наши дни вече *не Коалицията определя Мисията, а Мисията определя Коалицията*.

Ние, всеки човек и всяка организация, на всички нива на управление и във всички аспекти от живота, трябва да осъзнаем коренната промяна, пред която сме изправени: Досега разчитахме на *ресурсно ориентирани стратегии*, т.е. разполагаме с ресурси, умения, капацитет и се ориентираме към цели, приоритети, задачи, които можем да реализираме чрез тях. Сега се преминава към *целево ориентирани стратегии*, т.е. имаме цели, задачи, приоритети, които трябва да се реализират и трябва да намерим ресурси, умения, капацитет, чрез които да реализираме тези цели, задачи, приоритети.

Вече не можем да се въоръжим с някакви способности и да си въобразяваме, че те ще са ни достатъчни, днес Целта определя Ресурсите, а не Ресурсите – Целта. Акцентът се премества към гъвкавостта – гъвкави знания, гъвкави структури, гъвкави подходи и гъвкави геометрии на противодействието. Вече няма веднъж и завинаги замръзнали организации и архитектури. Щом предизвикателствата и противниците са гъвкави и мобилни, такива трябва да бъдат и институциите, и хората в тях. Днес се воюва със специални разузнавателни средства, утре – с финансови ресурси, вдругиден – с информационни и медийни ресурси, а по-вдругиден – със средства на културата и

---

^{XI} Иля Пригожин е белгийски учен-физикохимик от руски произход. Неговите изследвания в областта на неравновесната термодинамика, необратимите процеси и дисипативните структури му носят световно признание, вкл. Нобелова награда за химия през 1977 г. Под *Пригожинов тип*, или *Пригожинова логика* се разбира зависимост между причината и следствието, при която те си влияят взаимно, като периодично, динамично и непреддизвестено си разменят местата и са така преплетени, че често следствието влияе на причината, която го е породила и на която то е функция към дадения момент.

идентичността, на идеологията и социалните дейности. Трябва да се създават пулове от ресурси – министерствата и агенциите са твърде йерархични, склонни към бюрокрация и чиновническо мислене, а е необходимо да се правят гъвкави, мобилни коалиции от професионалисти. Специализацията няма да бъде по дейности, а по предизвикателства: престъпност, тероризъм, демографска криза, качество на живот и т.н. И ценността на всеки експерт ще зависи не от волята на прекия началник или на някоя партия, а от неговите умения и професионализъм, уникалност и способности да участва в колкото се може повече такива пулове от ресурси и гъвкави, мобилни коалиции от специалисти.

С други думи, имаме **мисийни** стратегии и цели, **мисийна** насоченост и мислене. Оттук следва главният проблем за Държавата: Държавата все още не може да не бъде йерархично организирана - това е свързано с нейния характер, с целите и задачите, които тя реализира, с начина, по който функционира и взема решения; обаче Държавата днес не може да се справя с новите рискове, ако не възприема нови подходи и ресурси и не започне да се „мрежовизира“! Държавата трябва да съчетава **йерархичността**, защото е Държава, с **мрежовостта**, за да бъде способна да дава адекватен отговор на новите рискове. *Държавата, която изгради ефективна хибридна организационна мрежа, ще спечели стратегическата инициатива.*¹⁸ Това означава стремеж към структури, чиято йерархичност е с по-малко нива (да не се създават нови нива) и по-плоска (структурата да бъде „сплесквана“) и преминаване към мрежова архитектура с минимално необходима йерархия и максимално адаптивна организация, като се набляга на консолидацията и интеграцията, на координацията и децентрализацията, за сметка на командването и централизацията. Ако противникът е с променлива геометрия, то и институциите, с които ще се изправим срещу него, трябва да бъдат с такава геометрия.

Когато говорим за практическите приложения на мрежовите структури, това, което трябва да се изтъкне най-напред, е необходимостта от промяна на мисленето. Мрежите не са мода или увличане, не са само инструмент и нагледна илюстрация, не са понятие, въведено главно по-бързо осмисляне на изучаваните явления. Мрежите *са* тези явления, те *са* формата и съдържанието на живота, те днес *са* оптималният възможен начин за пълноценно изучаване на процесите в различни области на познанието и практиката. Могат да се посочат редица сфери на приложение на мрежовите структури - военно дело (напр. Мрежово-центричната война, *Network-Centric warfare*); противодействие на тероризма и организираната престъпност, защита на критичната инфраструктура, борба с различни болести, изучаване на историческите процеси, социални протести и мн. др.

Мрежовото общество е резултат от развитието на човешката цивилизация. Разбира се, не би могло да се твърди че появата му е единствено възможната като алтернатива.

Но неумолимият закон на историята е, че се е случило само това, което се е случило. В историята няма „Ако..., то...“, „А какво би станало, в случай че...?“ . Пътят, по който от даден момент поема човечеството, е една от съществуващите алтернативи, но вече реализирала се, тя за историческата наука е **единствено възможната**. Безспорно трябва да се анализират причините, поради които тази алтернатива се е състояла, но всеки дебат за преимуществата на някаква различна, хипотетична алтернатива губи смисъл.

Ако за нас **Мрежовото общество** е **единствено възможното**, то е защото именно то се е реализирало. А главните причини за неговото реализиране се крият в промените в обществото и промените със средата (геополитическа, геоикономическа, геосоциална и геокултурна), в която обществото функционира. Не е приемлива тезата за случайно стеклите се щастливи обстоятелства или щастливо стеклите се случайни обстоятелства, довели до настъпване на **Мрежовото общество**, от които най-важно било развитието на модерните комуникационни и информационни технологии. **Мрежовото общество** щеше да настъпи и без взрива на комуникационните и информационните технологии, но именно неговите най-силни черти му позволиха да оцени смисъла им, да се въоръжи с тях и да се „разправи“ с другите алтернативи (те вероятно са съществували, но ние не можем със задна дата да гадаем дали са били само хипотези или са били алтернативи).

За това, че макар и *изключително важни*, комуникационните и информационните технологии не са *единствено важни* за настъпването на **Мрежовото общество**, говорят процесите и промените в различни сфери на човешката дейност – политика, икономика, енергетика, култура, спорт и т.н. Редица от тези процеси и промени в една или друга степен не са свързани пряко с новите комуникационни и информационни технологии.

Мрежовостта и съпътстващата я хоризонтализация на структурите и комуникациите отдавна са обект на анализ в икономиката. От поне 2–3 десетилетия се разработват идеи за нова архитектура на компаниите, за организационна култура, за нови методи за управление и контрол. Далеч преди Интернет стана ясно, че хоризонталната, мрежово организирана „Майкрософт“ постепенно ще вземе връх *над* вертикалната, йерархично организирана „Ай Би Ем“; и че мрежово изграденият „Макдоналдс“ ще стане много повече от международна структура от заведения за обществено хранене, превръщайки се в знак на времето, в тип култура на обслужване и отношение към клиента, в част от глобализацията и неин символ (*макдоналдизация*). Виждаме как транснационалните компании (ТНК) изплитат свои мрежи (по-скоро мрежи от мрежи) и извличат големи печалби не само ползвайки се от спецификите на отделните държави (евтина работна ръка, занижени екологични изисквания), не само от ефекта на мащаба и възможността да оперират в различни региони и така да съчетават своята глобалност с локалните

специфики, но и заради свойствата, присъщи на мрежовите структури – ефективност, скорост, възможност за мобилизация, самоорганизация, самосинхронизация. ТНК чрез мрежовостта плуват в свои води. Те осъзнаха колко сериозни конкурентни предимства, понякога невидими, а нерядко видими монополни преимущества им носи мрежовостта и много бързо започнаха да сплескват йерархиите, да засилват децентрализацията, да позволяват на клоновете си да се самоорганизируют като мрежи, да се разпълзват и да достигат необходимото ниво на сложност и гъвкавост, без това да влиза в противоречие с ефективността и управляемостта. С други думи, мрежовостта е резултат от развитието на транснационалните компании, а не те са резултат от мрежовостта, т.е. тези компании са мрежови, защото са транснационални, а не са транснационални, защото са мрежови.

Би могло да се каже, че модерните комуникационни и информационни технологии се развиват с много бързи темпове, а обществото се променя по-бавно. Без да се прави директна аналогия, можем да използваме сравнението на Малтус^{XII}, че в политически, икономически, социален и културен аспект обществото се променя по аритметична прогресия, докато информационните и комуникационните технологии нарастват по геометрична прогресия. Така че технологиите значително изпреварват обществото с възможностите си и с темповете на развитие. Нека също така се запитаме: а хората, които днес и засега не ползват в удовлетворителна степен тези технологии – те извън мрежовото общество ли са? Да, те са *offline*, но те също така са свързани в една част от мрежите на съвременното общество, те са част от **Мрежовото общество**. Обществото се движи по свои собствени закони, които поне отчасти са независими от технологиите.

В социален план мрежата съдържа в себе си две свойства, които се намират в постоянно противоречие. *От една страна*, тя най-лесно „включва“ намиращите се извън нея. Социалната цена за „включване“ в мрежата е най-ниска, защото мрежата непрекъснато се стреми да расте, ръстът е част от живота ѝ. И тази цена непрекъснато пада с нарастването на включените в мрежата участници. *От друга страна*, мрежата е определен тип култура, норми, ценности, без усвояването на които, без покриването на стандартите за които, „членството“ в мрежата е формално (свързването е много слабо), а ползите от него клонят към нула. С други думи, когнитивната, познавателната цена за „включване“ в мрежата е най-висока и постоянно нараства с развитието на мрежата.

Има и други характерни особености на мрежата, които са обект на изучаване от представителите на различни социални и политически, т.е. обществени науки. Става дума например за мрежата като ефективен **социален мобилизатор** – част от успеха на

---

^{XII} Томас Малтус е английски свещеник и учен, демограф и икономист, автор на теорията, че тъй като средствата за изхранване нарастват по аритметична прогресия, а населението – по геометрична прогресия, то това ще доведе до глад на Земята.

предизборната кампания на Барак Обама през 2012 г. се обяснява с умелото използване на социалните мрежи. Става дума също така за мрежата като **социален организатор** – пример са *flash mobs* и *smart mobs* – мигновените и умните „тълпи“. Става дума, не на последно място по значение, за мрежата като **социален координатор** – никой по-добре от нея не може да координира усилия, нагласи, позиции, волеизявления, послания и несъгласия. Става дума, накрая, за мрежата като **социален интегратор** – защото тя всъщност е една протегната ръка, един зов: „Присъедини се, свържи се, включи се!“.

Мрежовото общество предявява коренно различни изисквания към стратегическите мениджъри на държавата, към нейния елит, към политиците. Те трябва да се проникват от мисълта, че Мрежовото общество предполага, че участниците в него са призвани да бъдат с поне едно ниво на сложност по-високо, в сравнение с предходните общества.

Мрежата изисква, както се каза, определена култура, тя работи чрез определени технологии, налага определени модели на поведение и подходи за обясняване на света. Затова политиците трябва да имат мислене и действия, съответстващи на Мрежовото общество, да се държат мрежово и да използват инструментариум, отговарящ *на* и достоен *за* Мрежовото общество. Антимрежовото поведение на политиците „дърпа“ обществото назад, забавя неговото развитие. От друга страна, Мрежовото общество е изпитание и отговорност от по-висок порядък и за обикновените хора, за гражданите. Изкушавани от възможността да участват в различни реални и виртуални мрежи, те могат да загубят далеч по-лесно ценностната си ориентация, да размият собствените си принципи. Когато цената за влизането в общността е висока, това изисква много продължителна и последователна ценностна нагласа, работа над себе си, размисъл и съмнения. Човек заживява с мисълта за тази общност и дори с представа за нея и още преди да влезе в общността, той духом вече е там. Докато при изключително ниската цена на влизане в много от общностите днес, съпричастността с тях е далеч по-слаба. Тези общности са *въобразени* (Бенедикт Андерсън нарича нацията „въобразена“, „защото макар членовете дори и на най-малката нация никога да не познават повечето от своите съ-членове, да не се срещат с тях или дори да не чуват за тях, във всеки един е жива представата за тяхната общност“¹⁹), но те са нещо повече от това – те са *въображаеми*. Човек е, образно казано, само с единия крак в тях, той участва в тях с усещането, че прави експеримент, че опитва - да види как е. При първото несъгласие той е готов да се „разкачи“, при първото „нлайкване“ е готов да се „дисконектва“. Оттук до ценностния промискуитет^{XIII} е една крачка. И ако в личния живот това е право на избор, което трябва да се зачита, дори и невинаги да се уважава като поведение, в

^{XIII} Промискуитет – безразборни и неограничавани от нищо интимни връзки с много партньори.

политиката то носи риск от формиране на безотговорни, деструктивни, гъвкави и лесни за манипулиране, слабо свързани духовно и силно надъхвани с негативизъм мнозинства.

В своята книга „Мрежата [паяжината] на живота“ (*The Web of Life*), Фритьоф Капра пише, че базовият патерн на живота е мрежовият патерн²⁰. **Патернът**^{XIV} или **фòрмата** на живота – това е Мрежата. Но ако Мрежата е фòрмата на Живота, то Сигурността е **съдържанието** на Живота на Мрежата. Мрежата е най-ефективният производител на Сигурност. Животът на Мрежата е посветен на производството на Сигурност. Животът на Мрежата е Сигурност. Мрежата може би не е генералното решение на въпроса на Сигурността, но е най-добрият от всички съществували производители на Сигурност.

Един от най-изявените творци в изучаването на мрежите, Алберт-Ласло Барабаши пише, че при изучаването на *безмащабните мрежи* той в някакъв смисъл е следвал творчеството, отношението към света и креативния дух на забележителния българин Кристо и неговата съпруга Жан-Клод. Кристо и Жан-Клод скриват, опаковат обекта, за да ни помогнат да го видим и осъзнаем най-добре. Точно така – за да се открият мрежите в най-различни сложни системи, ние трябва да скрием, да замаскираме общия им вид и всички детайли на видимостта. Тогава вече, разглеждайки само възлите и връзките, ще съумеем да съзрем и наблюдаваме архитектурата на сложността, наречена Мрежа, и на мрежовостта, наречена Сложност. Само дистанцирането, откъсването от спецификите, от подробностите, позволява да бъде съзрян универсалният организиращ принцип, намиращ се в основата на изучаваните системи. Скриването, покриването е това, което разбулва, дешифрира фундаменталните закони, управляващи еволюцията на мрежово структурирания свят и помага да се разбере как тази заплетена, сплетена и преплетена архитектура въздейства на толкова и така разнообразни процеси и явления.

След като скриването, опаковането ни позволява да вникнем в дълбоката същност, в дълбоката природа, в дълбокия замисъл на нещата, следващата крачка е ясна – трябва да се махне опаковашката материя, да се свали опаковката. Целта е станала много по-ясна – да се разбере сложността. И за да постигнем тази цел, трябва да отидем отвъд структурата, да се фокусираме върху динамиката, която движи възлите и връзките. Мрежите са скелетът на сложността, магистралните пътища за различните процеси, които правят нашия свят жив, жизнен, истински и прекрасен. Ние трябва да видим възлите като реални хора, реални субекти или реални обекти, а връзките – като реални свързвания, реални линкове, реални комуникации, изпълнени с реално съдържание, реални цели и стратегии. Мрежите дават ключа за разбирането, но с тях разбирането не се изчерпва. За да продължим нататък, трябва да отидем отвъд мрежите – към

^{XIV} Патерн – закономерна представа, образ, шаблон, образ, образец, срещащ се в природата и човешката дейност.

индивидуалността, същността, идентичността на всеки конкретен процес, на всяка конкретна система²¹. Но никога не бива да забравяме, че за да направим пробива в осъзнаването и осмислянето на света, ни беше нужно да видим този свят такъв, какъвто той постепенно се превръща и неизбежно ще стане – свят на мрежовите структури, свят на мрежовите взаимодействия, свят на мрежовостта, свят на **Мрежовото общество**...

V. Рисковото общество – неизвестните неизвестни.

През първото десетилетие на XXI век светът навлезе в Рисковото общество и така премина към нова фаза на развитие – **фазата на риска**, при изследването на която трябва да се използват понятията **неопределеност** и **несигурност**^{XV}. Лесно можем да се убедим в задължителното присъствие на **неопределеността** и **несигурността** като базисни характеристики в различните описания и анализи на глобалната стратегическа ситуация, в алтернативните сценарии и прогнози, независимо дали се говори:

- за Рисковото общество („съвременността е култура на риска“ по думите на Антъни Гидънс²²) и неговите серийно произвеждани **неопределености** (по Улрих Бек²³);

- за нарастващото въздействие на **неопределеността** във външната и вътрешната среда на държавата (обществото, корпорацията, общността, индивида) върху неговите (нейните) цели (което всъщност представлява класическата дефиниция за риск) и растящите проблеми в управлението на това въздействие и последиците от него;

- за времето на ескалиращите **Четири „НЕ” – Неопределеност, Непредсказуемост, Неустойчивост и Несигурност**;

- за преминаването от една криза с повишена **несигурност** към друга криза с повишена **несигурност** при неизменно присъщата за тези кризи нелинейна зависимост между причините и следствията, когато малки въздействия могат да предизвикат големи последици и обратно – големи въздействия могат да доведат до малки последици, т.е. да се пилее огромна енергия за постигането на нищожен резултат;

- за все по-стремителното приближаване към *точката на бифуркация*^{XVI}, след която **несигурността** на нашата цивилизация *или ще бъде поставена под контрол*, като човечеството мобилизира своите материални и морални ресурси и поеме по нов, разумен път, оставящ му реални перспективи за оцеляване и развитие; *или ще*

^{XV} *Insecurity* (несигурност, опасно положение, обратното на сигурност) и *uncertainty* (неопределеност, несигурност, неясност, неустановеност) обикновено се превеждат като **несигурност**, но това са различни понятия, отразяващи на български език двете значения на „**несигурен**“: 1. не съм в състояние на сигурност, т.е. съм в несигурност - „В състояние на несигурност съм поради тази опасност“; или **insecurity**; 2. не съм сигурен, т.е. има неопределеност - „Не съм сигурен, че ще успея в това начинание“; или **uncertainty**. Тезата за Рисковото общество от Улрих Бек е преведена като *Общество на серийно произвежданите неопределености*. Т.е. става дума не за **несигурност** като състояние обратно на сигурност, а за **неопределеност** - състояние на неизвестност, на неяснота, на размита или отсъстваща когнитивна представа за възможните опции за поведение и последиците от тях. Класическото определение за "риск" е *Рискът е въздействие на uncertainty (а не на insecurity) върху целите на системата*. Т.е. въздействие не на не-сигурността, а на неопределеността, на неизвестността, на неяснотата, на когнитивния дефицит, на познавателната размитост, разводненост върху целите на системата.

^{XVI} Бифуркация – разделяне на две, раздвояване, разклоняване.

продължи да нараства с ускоряващи се темпове, като човечеството започне да деградира, да се разпада на конфронтационни общности с антагонистични „ценности“ и да се свлича в състояние на перманентен хаос и самовъзпроизвеждаща се анархия.

Излизането на преден план на **неопределеността** и **несигурността** като неизменни характеристики на глоболизиращото се, постмодерно, мрежово и рисково общество не означава задължително да произвеждаме песимизъм, страх, стрес и паника. Става дума за качествено различна характеристика на средата, към която трябва да привикваме.

В **Рисковото общество** управлението на сигурността прилича на **стреляне със завързани очи по движеща се мишена**. Това е така, защото, ако отново цитираме Доналд Ръмсфелд, трябва да бъдат разглеждани и обмисляни **4 типа когнитивни** (свързани със знанието) величини (предизвикателства, рискове, опасности и заплахи)²⁴:

- известните известни (*known knowns*) - тези, които знаем, че знаем.
- известните неизвестни (*known unknowns*) - тези, които знаем, че не знаем.
- неизвестните известни (*unknown knowns*) — тези, които не знаем, че знаем.
- неизвестните неизвестни (*unknown unknowns*) — тези, които не знаем, че не знаем.

Най-лесно е да стреляме без превръзка на очите си по спряна мишена (известните известни). Като начало трябва да се стремим или да свалим превръзката пред очите (известните неизвестни) или да спрем мишената (неизвестните известни). Най-трудно е, обаче, да стреляме със завързани очи по движеща се мишена (неизвестните известни).

Според Томас Фрийдман и Майкъл Мандълбаум днешното общество има много висок *ННСН рейтинг* (рейтинг на Непостоянство, Непредсказуемост, Сложност, Неяснота или *VUCA – volatility, unpredictability, complexity, and ambiguity*^{XVII,25}).

В **Рисковото общество** ние като правило ще се изправяме пред качествено нов тип опасности и заплахи, които *са с ниска вероятност и с високи (големи) последици* (*low-probability, high-impact*), по думите на бившия вицепрезидент на САЩ Ричард (Дик) Чейни²⁶. Това е време, благодатно за феномени тип „Черен лебед“ по едноименния модел на Насим Талеб. Нарича се „Черен лебед“, защото европейците векове наред са смятали, че всички лебеди са бели, докато в Австралия с първия видян (достатъчен бил един) черен лебед цялата тяхна теория, че всички лебеди са бели рухнала. Накратко, „Черен лебед“ е събитие, което 1) се случва изключително рядко; 2) случването му не следва от нормалната логика на процеса; и 3) ако се случи, ефектът от него е огромен²⁷.

Но нека отново подчертаем изрично: фактът, че навлизаме в дълбоките води на един океан от рискове и *несигурности*, не бива да се превръща в драма, в катастрофическо

---

^{XVII} *Volatility* - непостоянство, променливост, изменчивост. *Unpredictability* - непредсказуемост, непредвидимост, непостоянство, неуравновесеност. *Complexity* - сложност, обърканост, заплетеност. *Ambiguity* - неяснота, неопределеност, двусмисленост.

мислене. Това е просто (макар че „просто“ съвсем не е най-точната думата) различна среда, в която трябва да се учим и да се научим да се справяме. Трябва да се опитваме да правим това, за което по по-различен повод (за климатичните промени) се говори в един доклад на ООН: *„Да избягваме неуправляемото и да управляваме неизбежното. Ако не избягване на неуправляемото, то поне да смекчаваме последиците му. И ако не да управляваме неизбежното, то поне да се адаптираме към него“*²⁸.

Рисковото общество (Обществото на риска (а по-късно ще видим и **Обществото на Третата вълна на Сигурността - Вълната на риска**) трябва да се възприема все повече като едно нормално общество, в което а-нормалността е новата реалност.

VI. Мултидисциплинарният подход и новата парадигма на Сигурността.

Усложняването на анализа на научната категория „сигурност“ не е самоцелно и не е внасяне на наукообразност в изследването на международната и националната среда за сигурност. Светът се променя радикално, преживява мащабна трансформация, оттук се променя съдържанието на сигурността. Това изисква коренно различни или поне доста различаващи се от досегашните познавателни модели и практически инструментариум за изучаването на сигурността. Днес ние сме свидетели на смяна на парадигмата на сигурността – преминаване от досегашния, поизчерпал се *монодисциплинарен подход* към далеч по-актуалния, по-адекватен и по-перспективен *мултидисциплинарен подход*.

Монодисциплинарният подход се опира на традиционни познавателни схеми, наследени от биполарната епоха на блоковото противопоставяне:

- ориентирани към статиката и баланса;
- базирани върху „твърдите“ (*hard*) аспекти на силата;
- опиращи се преимуществено на силовите институции на държавата (армия, полиция, специални служби и други нейни репресивни органи);
- основани на количествените критерии;
- следващи мисленето за държавата като за статична и затворена система (т.е. тип „обсадена крепост“);
- изповядващи разбирането за безопасност на държавата, която трябва да се постига с „цената на всичко и на всякаква цена“;
- фокусирани върху защитата и охраната;
- определящи като водещ приоритет държавата;
- търсещи решенията най-вече в политико-военната сфера;
- присъщи на последната фаза на модерното общество.

Мултидисциплинарният подход използва качествено нов тип познавателни схеми:

- ориентирани към динамиката и развитието;

- базирани повече върху „меките” (*soft*) аспекти на силата;
- опиращи се не само на силовите институции на държавата, но и на институции, обезпечавщи качеството на живот и на човешкия потенциал (здравеопазване, образование, социална политика, демография, екология);
- основани на качествените критерии;
- следващи мисленето за държавата като за динамична и отворена система (т.е. като елемент от регионални, континентални и глобални мрежи);
- изповядващи разбирането за сигурност на държавата, която да се постига не само ефикасно, но и ефективно (т.е. с намирането на работещо и щадящо другите социални системи съотношение между цели и ресурси);
- фокусирани върху съвременната идентификация, анализ, оценка и управление на рисковете;
- определящи като водещ приоритет обществото и индивида;
- търсещи решенията най-вече в политико-социалната сфера;
- присъщи на началната фаза на постмодерното общество.

В наши дни е невъзможно да се изучава сигурността, без все по-интензивното прилагане на знания и идеи от други науки – както *естествени* (математика, физика, химия, биология и др.), така и *обществени* (политология, социология, психология, антропология и др.). Това несъмнено създава сериозни проблеми пред учените и експертите в сигурността, но не само новите познавателни модели изискват нов изследователски инструментариум, а и новият изследователски инструментариум ще открие нови познавателни модели и по този начин науката за сигурността ще бъде в крак със сложното и динамично време. Лудвиг Витгенщайн е казал, че усилието за разбиране е свързано с „насладата да се рушат предразсъдъците”²⁹. В този смисъл, при цялата условност, която всеки модел представлява, модели трябва да се разработват, трябва да се структурират знания, да се синтезират качествени (като антипод на количествени) конструкции, с които да стигаме до същността на явлениято или процеса.

VII. Променящото се разбиране за Сигурността.

Сигурността е изключително сложна и важна научна категория, намираща се във фундамента на съществуването и развитието на всеки индивид, група от индивиди, общество и държава. Сигурността има двойна и двойствена роля - тя, от една страна, е причината, заради която индивидът или общността от индивиди, социалната система предприема дадени действия (т.е. сигурността е мотивът, подтикът, поводът, стимулът) и затова стои **на входа** на активността, на дейността на социалните субекти, актори, играчи, дейци; а от друга страна, сигурността е измерителят за ефективността на

предприетите действия (т.е. сигурността е критерият за оценка, мярата, мярката, равносметката) и затова стои **на изхода** на активността, на дейността на тези социални субекти, актори, играчи, дейци. Сигурността е това, което поражда действията на социалните субекти, както и това, което определя ефективността на техните действия.

Сигурността като аксиоматично понятие трябва да се разглежда заедно с пряко свързаните с нея други парадигмални понятия *Интерес*, *Конфликт*, *Сила*: **Интересът е целта**; **Конфликтът е механизмът**; **Силата е средството**; **Сигурността е резултатът**.

Интересът може да се определи като осъзната потребност, намираща се високо в скалата на приоритетите. Той е импулсът, тласкащ чрез „свещения егоизъм на нациите” участниците в международните отношения към вечно движение. Всичко в тези отношения е центрирано **около** и фокусирано **в** интересите на различните субекти в глобалните, континенталните, регионалните и националните процеси. **Защитата на жизненоважните интереси е главната цел** на тези актори на международната сцена.

Конфликтът може да се определи като сблъсък, взаимодействие между интересите на различните системи (хора, групи от хора, общества, държави, общности от държави). Конфликтът е другото име на международните отношения, механизмът за ефективно отстояване на интересите на отделните субекти – **във** и **чрез** него различните актори налагат и отстояват своите интереси. Конфликтът е отношение между двама или повече актори на международната сцена, възпроизвеждащо в остра форма лежащите в основата на това отношение противоречия между тези актори.

Силата може да се определи като всичките ресурси, с които системата отстоява своите интереси в конфликта. Тя е ключът, главният аргумент, основното средство в международните отношения и определя относителната тежест и съответно „цената” на различните субекти/актори на международната сцена. Инвестициите, които всеки актор прави в своята сила е с много висока възвращаемост, а подценяването на значението на силата дори в днешно време води до маргинализиране и пренебрежимо малка роля на този, който си е позволил подобна стратегическа илюзия.

Сигурността може да се определи като мярата за това как системата чрез своята сила е защитила интересите си в конфликта. Тя е критерият, измерителят, индикаторът за успешното или неуспешното участие на различните субекти/актори в международните отношения и е основният мотив, смисълът на действията на тези актори на международната сцена. Сигурността е главната стока, която се търгува на пазара на международните отношения. Именно затова американският учен Джон Херц разглежда тези отношения като „*security game*” — игра на [за] сигурност³⁰.

Логическата линия на разсъждения е следната:

Различност ↔ Различни Интереси → Конфликт → Сила → Сигурност

Системите имат различни интереси. Сблъсъкът на техните интереси е **конфликт**. В конфликта всяка система използва своята **сила**, за да отстои своите интереси. **Сигурността** е мярката за това доколко успешно за системата е приключил конфликтът, т.е. дали тя ефективно е приложила силата си и как е защитила своите интереси в конфликта. Ако след приключването на конфликта сигурността на системата е нараснала или най-малкото не е намаляла, то той е завършил позитивно за системата, нейните интереси са били защитени ако не оптимално, то поне удовлетворително и прилагането на нейната сила се е оправдало. Ако обаче сигурността на системата е намаляла, значи конфликтът е завършил негативно за системата, нейните интереси не са защитени както трябва, а прилагането на силата ѝ не се е оправдало.

В условията на висока динамика и сложност на процесите се променя разбирането ни за смятани доскоро за добре изяснени понятия. Променя се и съдържанието, което влагаме в **категорията „сигурност“**. По-рано тя се приравняваше с безопасността - „сигурност“ се разглеждаше като „безопасност“, дори буквално като „**без-опасност**“. Определението за сигурност звучеше така: *Сигурността на системата (човек, група от хора, общество, държава, общност от държави) е състояние, при което е гарантирано нейното съществуване и са надеждно защитени нейните жизненоважни интереси. И още: Съществува ли заплахата за жизненоважните ѝ интереси, системата изпитва дефицит на сигурност, т.е. тя се намира в състояние на несигурност. За защита на жизненоважните интереси се жертват огромни ресурси, винаги когато само по този начин системата може да отстои своето съществуване, стабилност и развитие. В духа на това отчасти **статично** виждане е определението в Концепцията за национална сигурност (1998 г.): „Национална сигурност има, когато са защитени основните права и свободи на българските граждани, държавните граници, териториалната цялост и независимостта на страната, когато не съществува опасност от въоръжено нападение, насилствена промяна на конституционния ред, политически диктат или икономическа принуда за държавата и е гарантирано демократичното функциониране на държавните и гражданските институции, в резултат на което обществото и нацията запазват и увеличават своето благосъстояние и се развиват”³¹. По-късно, в Закона за защита на класифицираната информация (2002 г.) фактически се преповтаря това определение: „Национална сигурност” е състояние на обществото и държавата, при което са защитени основните права и свободи на човека и гражданина, териториалната цялост, независимостта и суверенитетът на страната и е гарантирано демократичното функциониране на държавата и*

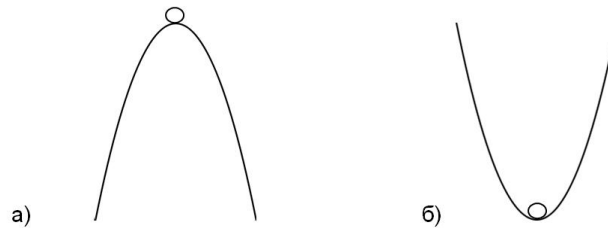
гражданските институции, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние, и се развива”³². Ключово тук си остава схващането за **защитеност**.

Постепенно в разбирането за „**сигурност**“ и съответно за „**национална сигурност**“ започва да си пробива път отиването отвъд статиката, т.е. отчитането на **динамиката**. Само много частично и все още доста повърхностно в този дух, през 2009 г. с допълнителна разпоредба в Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“ (2007 г.), е записано: „*Национална сигурност*” е динамично състояние на обществото, при което са защитени териториалната цялост, суверенитетът и конституционно установеният ред на страната, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите, основните права и свободи на гражданите, устойчивото икономическо развитие и благосъстоянието на населението, както и когато страната успешно защитава националните си интереси и реализира националните си приоритети”³³. С много незначителни корекции, това определение е приведено и в чл. 2 на Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност (2015 г.): „*Национална сигурност* е динамично състояние на обществото и държавата, при което са защитени териториалната цялост, суверенитетът и конституционно установеният ред на страната, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние и се развива, както и когато страната успешно защитава националните си интереси и реализира националните си приоритети.”³⁴. Вижда се, че доколкото става дума за **динамика**, тя е отразена в прилагателното „**динамично**“ към иначе статичното понятие „**състояние**“.

Днес повече не е правилно, а и не е възможно да се разбира сигурността само като *статика*, като *състояние*; задължително трябва да се отчитат и *динамиката*, *процесът*.

Ако една система е в състояние на неравновесие или на такова неустойчиво равновесие, при което най-малкото въздействие върху нея може да я извади необратимо от него, то тогава не може да се говори за сигурност на тази система, по-скоро *нейната сигурност достига своя минимум*, съответно *нейната несигурност достига своя максимум*. Ако обаче системата е в устойчиво равновесие, така че при всяко въздействие, дори да се отклони от равновесното положение, след неголеми усилия и след (сравнително) кратки колебания отново се връща в него, то тогава *нейната сигурност е в своя максимум*, а *нейната несигурност е в своя минимум*.

Илюстрация 1. Онагледяване на: а) максималната несигурност; б) максималната сигурност.

Максималната несигурност може да се онагледява с топче, закрепено на върха на параболно изпъкнала повърхност. Съвсем лек тласък е достатъчен, за да се търкулне топчето в непредвидима посока. Съответно, аналогия на **максималната сигурност** се постига чрез топче, лежащо на дъното на параболно вдлъбната повърхност. Дори отклонено нанякъде, след кратки колебания то застива в равновесното си положение. В този смисъл **сигурността е мяра за устойчивостта на равновесното положение на системата**. А значи за сигурност може да се говори, ако при всяко въздействие, което се стреми да я отклони от равновесното положение, системата запазва способността си да се завърне в това положение или да се движи с минимални колебания около него.

Дотук със статиката. Нека сега вземем не някакво веднъж завинаги определено равновесно положение на системата, а траектория на движение, която тя (е избрала да) следва. В духа на горните твърдения за сигурност може да се говори, ако при всяко въздействие, което се стреми да я отклони от нейната траектория, системата запазва способността си да се завърне към нея или да се движи с минимални колебания от нея. В този смисъл **Сигурността е мяра за устойчивостта на динамичния процес на системата**. А това вече означава, че за сигурност може да се говори, ако при всяко въздействие, което се стреми да я отклони от нейната траектория, системата запазва способността си да се завърне към нея или да се движи с минимални колебания от нея.

И така, сумирайки, логично е да се каже, че: *Сигурността може да се разглежда или като мяра за устойчивостта на равновесното положение на една система, или като мяра за устойчивостта на динамическата траектория на тази система.*

По-долу ще дадем определение за „сигурност“ отчитайки разбирането ни за тази фундаментална научна категория и като състояние (статика) и като процес (динамика).

VIII. Пет класификации за видовете Сигурност³⁵.

За изясняване на всички подходи, ресурси и проблеми, свързани с управлението на сигурността, е нужно да бъдат определяни следните изключително съществени неща:

Първо, на кого трябва да бъде гарантирана сигурността (индивиди, общество, държава, регион, алианс).

Второ, какво трябва да се защитава (ценности, идентичност, ресурси, структури, идеи, обществен ред, суверенитет, политически – например интеграционен - избор).

Трето, от какво се защитаваме (риск, опасност, нападение, тероризъм, пропаганда).

Четвърто, от кого се защитаваме (държави, организирани престъпни мрежи, различни бедствия, аварии, катастрофи и т.н.).

Пето, кой определя заплахите и как определя заплахите (властовите институции - и не само те; с какви приоритети, по какви методи и с какви процедури).

Шесто, кои са най-ефективните агенти за въздействие и кои са най- ефективните мерки за въздействие (чрез кои институции и по какъв начин).

Следователно управлението на сигурността включва:

- идентификация на обекта на сигурността;
- идентификация на субекта на сигурността;
- идентификация на обекта на заплахата;
- идентификация на субекта на заплахата;
- идентификация на агента, управляващ сигурността;
- идентификация на отговора на заплахата³⁶.

Следват класификации на отделните аспекти на сигурността, на видовете сигурност.

Първата класификация е и най-важната, ключова за разбиране на същността на сигурността. Тя е свързана с потенциала на основните предизвикателства и рискове, опасности и заплахи, пред които е изправена системата и нейната способност да им противодейства. Според тази класификация сигурността бива: **абсолютна безопасност; защитена безопасност; относителна сигурност; трансформационна сигурност.**

За по-лесно запомняне на подредбата на видовете сигурност в *Класификацията за Четирите вида сигурност*, може да се използва моделът (акронимът^{XVIII}) „АЗОТ”.

Една система е в състояние на сигурност, когато:

(1) не съществуват никакви въздействия върху системата и тя, необезпокоявана от нищо, съхранява своето равновесно положение или своята динамическа траектория;

(2) съществуват въздействия върху системата, но те не могат да я извадят от нейното равновесно положение или нейната динамическа траектория;

(3) съществуват въздействия върху системата, които, ако развият своя потенциал, биха могли да я извадят от нейното равновесно положение или нейната динамическа траектория, но системата притежава ресурси, с които да неутрализира реализацията на

---

^{XVIII} Акроним – съчетание от началните звуци (букви), която се чете сякаш като дума, а не звук след звук или буква по буква. Акроним е БАН, Българска академия на науките, но не и БСП, бе-се-пе-, Българска социалистическа партия.

този техен потенциал и така да съхрани своето равновесно положение или своята динамическа траектория;

(4) съществуват въздействия върху системата, които с тяхната (ескалираща) мощ са в състояние да я извадят системата от нейното равновесно положение или нейната динамическа траектория и да предизвикат изключително сериозни последици за сигурността ѝ, но системата разполага с ресурси и е способна чрез *мобилизация* на тези ресурси да извърши такива структурни *трансформации*, с които да управлява и неутрализира тези въздействия, така че да съхрани своето равновесно положение или своята динамическа траектория.

В *случай (1)* става дума за напълно хипотетична, идеална ситуация, при която системата не е изложена на никакви въздействия. Подобна сигурност може да се нарече **абсолютна безопасност**. Тази сигурност е теоретичен конструкт и в реалния живот е невъзможно осъществяването ѝ, доколкото винаги съществуват въздействия върху системите (обектите). Но в отделни сценарии, би могло да се приеме, че е налице абсолютна безопасност. Например, по отношение на военните заплахи, за *Швейцария* е напълно основателна оценката, че тя се намира в ситуация на *абсолютна безопасност*.

В *случай (2)* се подразбира, че съществуващите въздействия върху системата, макар реални и оказващи влияние върху нея, не са в състояние (и като конкретни величини, и като тенденция за развитието си във времето) да се отразят съществено върху нейната сигурност. Подобна сигурност, може да се нарече **защитена безопасност**.

В *случай (3)* се говори за въздействия, носещи в себе си потенциал за значително нарастване, но системата е в състояние да блокира това развитие или да го държи под контрол, така че критичната точка, след която тя напуска равновесното положение или динамическата си траектория, да не бъде достигната. Подобна сигурност може да се нарече **относителна сигурност**.

В *случай (4)* се подразбира, че въздействията са *над* критичната точка за системата, но тя извършва определени мобилизационни усилия на ресурсите си и структурни трансформации, с които усилва своя потенциал и съумява успешно да ги неутрализира и управлява. Подобна сигурност може да се нарече **трансформационна сигурност**.

По време на блоковото противопоставяне, устойчивото състояние, равновесието, се приемаше за нормално, а неравновесието, неустойчивото състояние – като аномалия.

Но в днешното сложно и изпълнено с предизвикателства и рискове време на преден план все повече и все по-често ще излиза **трансформационната сигурност**. Тя може да бъде определена като такова динамично и променящо се във времето и пространството ниво на сигурност, при което, ако възникнат сериозни въздействия върху сигурността

на системата, тя разполага с ресурси и е способна да извърши такава мобилизация на ресурсите си и такива структурни трансформации, с които да управлява и минимизира тези въздействия, без те да се отразят в неприемлива степен на целите на системата.

При първите два вида сигурност - **абсолютната безопасност** и **защитената безопасност**, системата (човек, общност, общество, държава) *главно* се осигурява или я осигуряват **отвън навътре** - външните фактори и обстоятелства определят границите или пределите, превръщат ги в строги очертания и системата трябва да се придържа, да остава от вътрешната страна на тези граници или предели; системата играе преди всичко ролята на **обект** на средата и сигурността, на мерките за безопасност.

При вторите два вида сигурност – **относителната сигурност** и **трансформационната сигурност**, системата (човек, общност, общество, държава) *главно* се осигурява или я осигуряват **отвътре навън** - вътрешните фактори и обстоятелства определят границите или пределите, превръщат ги (понякога на принципа „проба – грешка”) в неясни, смътни очертания. Системата трябва постоянно, намирайки се от вътрешната страна на тези граници или предели, да смята, да калкулира, да изчислява може ли да опре до тях, да се опита ли да ги разшири. Така тя играе преди всичко роля на **субект** в средата и сигурността, в търсенето на баланс между потребностите от сигурност и способностите за обезпечаване на тази сигурност.

Трансформационната сигурност съдържа онова, което в обикновения живот до голяма степен свързваме с **несигурността** – невъзможността да сме сигурни, да сме в сигурност и да имаме контрол върху ситуацията, ако продължим да живеем по старому, т.е. както винаги, без да променим нещо. **Несигурност** – това е усещането, че така повече не може да продължава, ала промяната изисква огромни усилия. Значи ли обаче, че осъзнавайки този факт, трябва да се страхуваме, да изпадаме в паника? Категорично не! Трябва да се готвим за справянето по нов начин в новата среда. Да, има повече рискове, то затова е **Общество на рисковете, Рисково общество**, но има и много нови възможности. Малко ли е това, че нито една стъпка накриво не е фатална, че всяка грешка е поправима, че над пропастта може да се прелети не с един, а с няколко скока!

Въз основа на казаното дотук може да се приеме, че: *Сигурност за една социална система (човек, група от хора, общество, държава, общност от държави) има тогава, когато основните идеали, цели, ценности и интереси на системата не са подложени на никакви въздействия (абсолютна безопасност) или не са застрашени от съществуващи въздействия, които социалната система да не е в състояние ефективно да неутрализира (защитена безопасност), контролира (относителна сигурност) или управлява (трансформационна сигурност).*

И нека го кажем още веднъж, защото е важно за разбирането на по-нататъшните ни разсъждения - сигурността е мяра за статическата или динамическата устойчивост, или най-общо и в същото време най-точно: *Сигурността може да се разглежда или като мяра за устойчивостта на равновесното положение на една система, или като мяра за устойчивостта на динамическата траектория на системата.*

Втората класификация се прави по основните компоненти на сигурността. Тя е свързана със спектъра на рисковете и заплахите за сигурността. При тази класификация сигурността бива **политическа, военна, икономическа, финансова, социална, демографска, информационна, етническа, религиозна, екологическа** и т.н.

Третата класификация слага акцента върху способа, по който се „атакува” сигурността. При тази класификация сигурността бива **твърда** (*hard*) и **мека** (*soft*).

Това е свързано с определянето на вида на силата, на която системата трябва да даде отпор — „твърда” („*hard*”) или „мека” („*soft*”), т.е. дали системата изпитва материално въздействие, т.е. „твърда сигурност” („*hard security*”), или нематериално влияние, т.е. „мека сигурност” („*soft security*”). Разделението на силата – на **твърда сила** (*hard power*) и **мека сила** (*soft power*)³⁷ е направено от Джоузеф Най. При **твърдата сила** се работи с измерими величини/потенциали: сила, натиск, армия, мощ – това са *sticks*, т.е. тоягите – принужденията, наказанията, санкциите и т.н. При **меката сила** се работи с неизмерими (трудно измерими) величини, потенциали: манипулация, дезинформация, идеи, идеологии: това са *carrots*, т.е. морковите – възнагражденията, поощренията, стимулите и т.н. През последните години Джоузеф Най използва и понятието **интелигентна сила** (*smart power*) – ефективно съчетание на твърдата и меката сила.

Четвъртата класификация отразява връзката с институционалните опори на *Държавата на сигурността* (т.е. *Държавата като производител на сигурност*). При тази класификация сигурността бива **военна** (обезпечава се от Армията, първата опора на Държавата на сигурността), **вътрешна** (обезпечава се от Полицията, втората опора на Държавата на сигурността), **разузнавателна** (обезпечава се от Специалните служби, трета опора на Държавата на сигурността), **отбранително-индустриална** (обезпечава се от отбранителната индустрия, Военно-промишления комплекс, четвърта опора на Държавата на сигурността) и **гражданска** (обезпечава се от Мрежата от институции, ангажирани с бедствия, аварии, катастрофи и други извънредни ситуации, определяна от редица учени като пета опора на *Държавата на сигурността*).

Петата класификация се прави според посоката, от която идват заплахите и предизвикателствата към сигурността — от фактори, източници, субекти във или извън националната държава. При тази класификация сигурността бива **вътрешна** и **външна**.

IX. Схема на Петте нива на Сигурността³⁸.

Схемата на Петте нива на Сигурността е пространствен модел на сигурността.

Първото ниво на сигурността е Сигурност на Индивида (сигурност на отделния човек, сигурност на личността), наричана различно — „индивидуална”, „персонална”, „лична”, „човешка” сигурност (*individual security, personal security, human security*).

Сигурността на индивида все повече излиза на преден план, защото е свързана пряко не просто с правото на живот, а с правото на **по-добро качество на живот**, както и с другите основни човешки права и задължения, свободи и отговорности. Всъщност обръщането с лице към човешката сигурност е резултат от новите приоритети в сигурността, през десетилетието *преди края* и десетилетието *след края* на Студената война. Един от най-значимите наративи в анализа на Първото ниво на сигурността е за различията и разделителните линии, които преминават *вътре в света на Запада, между Европа и САЩ*. Ще поясним това така: Да вземем координатна система от две оси: хоризонталната ос е *Равенство*, а вертикалната е *Свобода*. Нека да ориентираме двете съставляващи на Запада - Европа и САЩ - спрямо тези две оси. За Европа можем да кажем, че тя е ориентирана *повече* по оста *Равенство* и *по-малко* по оста *Свобода*. Докато САЩ са ориентирани *повече* по оста *Свобода* и *по-малко* по оста *Равенство*.

В САЩ смятат, че човек в най-голяма степен е отговорен за живота и материалното си състояние и е длъжен да се бори за своя успех, без да чака наготово от държавата. В Европа се отчита, че успехът на човека се определя не само от това – каква отговорност носи той за своя живот и материално състояние, как се бори за успеха, но и от пазара, често - *главно от пазара*. Човекът може да прави това, за което е роден и да го прави по най-добрия начин, но то да не се „оценява“ от пазара, в резултат на което жизнената му стратегия да търпи провал. Затова Европа е много по-социална от САЩ, тя се стреми да гарантира социална защита, която в известна степен да защитава хората от стихията и произвола на пазара. Европа застрахова при неуспех, САЩ възнаграждава при успех.

• Равенството (а то е *европейското верую*) съдържа в себе си **статика**, търсене на стабилност, стремеж за поддържане на статуквото. То се аргументира с морални, нравствени, етични и религиозни идеи. Това, което може да навреди на обществото, е достигането на такава висока степен на равенство (например чрез силно преразпределение на доходите), че по-способните и повече можещи хора да бъдат демотивирани да са креативни, търсещи, борещи се и предприемчиви, защото колкото и да се напрягат, колкото и да са всеотдайни, все едно всички получават горе-долу едно и също и все повече едно и също с по-малко способните и по-малко можещите; а

независимо че хората са толкова различни, всички живеят сравнително еднакво, цари голяма уравниловка в жизнения стандарт на едните и на другите.

Ето защо Джовани Сартори пише, че равенството е „като двуликия Янус и затова има уникалното свойство едновременно да се асоциира с еднаквостта и със справедливостта” и че когато говорим за справедливост, трябва да различаваме **социалната справедливост** (всички получават приблизително еднакви дялове) от **индивидуалната справедливост** (всеки получава такъв дял, какъвто заслужава)³⁹. В този смисъл Европа разглежда равенството като справедливост, но разбирана като социална справедливост, докато САЩ смятат, че равенството означава еднаквост и преместват акцента от социалната върху индивидуалната справедливост.

- Свободата (а тя е *американското верую*) носи със себе си **динамика**, нестабилност, стремеж към промяна. Тя е фокусирана върху собствената значимост на личността и отприщва колосални творчески сили. Това, което може да навреди на обществото, е достигането на такава висока степен на свобода (например всеки в максимална степен да получава това, което е заслужил), при която по-неспособните и по-малко можещи и с по-скромни способности хора да бъдат демотивирани да са креативни, борещи се, търсещи и предприемчиви, защото колкото и да се напругат, колкото и да са всеотдайни, все едно, те получават много по-малко и все по-малко, отколкото по-способните и повече можещите, а понеже хората са толкова различни, се установява колосална ножица в жизнения стандарт на едните и на другите.

Не само за пълнота, а и защото се откриват изключително интересни и удивителни препратки към мрежовите структури, бих могъл да включа и третата координатна ос — *Братство*. Тогава ще стане дума за мрежовостта на обществата, процесите, структурите, акторите (*actors*) и рисковите фактори, но това излиза наистина много далеч от целите на този анализ.

Казаното по-горе прави изучаването на Първото ниво на сигурността особено интересно и полезно, в контекста на присъединяването на България към Евроатлантическата общност.

Второто ниво на сигурността е Сигурност на Групата от индивиди — групова сигурност (*group security*).

Не всяка група от хора е Група в смисъла, който се влага в теорията за сигурността. За да бъде обект на изследване от гледна точка на сигурността, в групата от хора трябва да има вътрешно сцепление, консолидация и интегритет, вътрешногрупова лоялност и солидарност, породени от наличието на общи ценности, интереси или цели (и/или необходимостта те да бъдат отстоявани); необходимо е да съществуват общи

потребности, нужди или желания, които да бъдат удовлетворявани, а така също и общи заплахи, опасности и страхове, на които трябва да се дават отговори, т.е. това са все процеси или състояния, свойства или дефицити, които позволяват на групата да се обособи и самоидентифицира като някаква общност с присъщи характеристики на сложна адаптивна система.

Групата може да се обособи по различни признаци — етнически, религиозен, териториален, социален, професионален, корпоративен, както и по някои други особени критерии, като сексуална ориентация, специфични възможности (напр. увреждания) и т.н. Ако е обособена по етнически или религиозен признак, Групата обикновено се нарича „малцинство”.

Когато се говори за групи, за общности от хора и за различни обществени прослойки, трябва да се подчертае изрично, че към тях като краен вариант се причислява и **самото общество** — най-голямата група от индивиди в рамките на държавата. Това е важно да се разбере, затова ще го кажем още веднъж — обществото е най-голямата група от хора, организирани или спонтанно възникнали в неговите рамки.

Сигурността на Държавата е свързана с много по-консервативни, обективни, абсолютни, устойчиви, дори ставащи отчасти архаични категории и приоритети (суверенитет, независимост, граници, териториална цялост и т.н.). А сигурността на Обществото е базирана на далеч по-субективни, относителни, променливи, по-гъвкави понятия (идентичност, безопасност, жизнен стандарт, просперитет и т.н.). Схващанията за необходимостта от сигурност на Държавата и Обществото могат и да се разминават, тъй като „за държавата оцеляването — това е съхраняването на суверенитета, а за народа (т.е. за обществото) оцеляването — това е съхраняването на идентичността”⁴⁰.

В анализа на Второто ниво на сигурността един от най-значимите наративи е наративът, чието основно съдържание са различията и разделителните линии, които преминават *между Запада и Изтока*, в смисъла на цивилизационните специфики на **индивидуалистичните и колективистичните общества**.

Западната култура е **индивидуалистична култура**. Времето за нея и в нея тече като *Стрела*, чийто край сочи към Миналото, а чийто връх сочи към Бъдещето. Западният човек знае, че е само Тук и само Сега — кратък отрязък от Пътя, малък отрязък от Пространството, мимолетен отрязък от Времето. Животът на Западния човек е само миг от полета на Стрелата на Времето. Миг, който е единственият негов шанс, като втори няма да има, изпусне ли го той — и край. Западният, Индивидуалистичният човек е в постоянен стрес от това и затова той е безумно чувствителен към своето здраве и ужасно се бои от Смъртта. Той мрази Смъртта, защото тя може да му отнеме единичкия

шанс да се реализира, да постигне нещо в живота, да остави диря след себе си. Западният човек много повече предпочита *да има*, отколкото *да бъде*, защото това, което притежава, е знак и доказателство, че го е имало и него, че е постигнал нещо. На Запад Човекът е мярката за всички неща^{XIX}. Тук в една река не можеш да влезеш два пъти^{XX} Защото втория път тя вече, заедно с всичко останало, ще бъде друга.

Източната култура е **колективистична култура**. Времето за нея и в нея е *Кръг*, по който Природата и хората се въртят повторяемо, циклично, вечно. Ето защо тя е толкова пасивна и съзерцаваща, ирационална и медитираща. Източният, Колективистичният човек е спокоен, мислещ, нирванен. Той знае, че ако в този живот шансът не е на негова страна, то при следващото завъртане по Кръга на Времето би могло да му се падне и подобър жребий. Затова на нещата може да се гледа по-философски, няма за къде, за кога и за какво да се бърза, нужно е търпение. Ако приседнеш до брега на една река и умееш да чакаш достатъчно дълго, хладнокръвно и търпеливо, ще доживееш край теб по реката да мине трупът на твоя враг. Индивидът на Изток е приел този бавен, летаргичен възглед за нещата от живота. Той не бърза, а размишлява, търси смисъла. За него много по-важно от намирането на смисъла (ако това е възможно!) е самото му търсене. Източният човек предпочита преди всичко *да бъде*, отколкото *да има*, защото това, че е бил, че е устремен към духовното е знак и доказателство, че е изпълнил своя малък дълг в осъществяването на дълбокия и неразбираем за самия него висш замисъл.

На *Запад* с много повече основание се смята, че една група от индивиди е в състояние на сигурност, когато всички индивиди (по-скоро повечето от тях) са в **състояние на сигурност**. Водещата ценност тук е **сигурността на Индивида**, а сигурността на Групата е следствие от индивидуалната сигурност на всички нейни членове (или поне на повечето от тях). Това на практика означава, че обществото е **индивидуалистично — то поставя в центъра Индивида**.

На *Изток* е точно обратното — далеч по-вярно е виждането, че един индивид е в състояние на сигурност, когато общността, на която той принадлежи е в **състояние на сигурност**. Водещата ценност тук е **сигурността на Групата**, а сигурността на всеки един от съставлящите я индивиди (или отново поне на повечето от тях) е само следствие от сигурността на Групата. Това на практика означава, че обществото е **колективистично — то поставя в центъра Групата**.

Всичко казано по-горе прави изучаването на Второто ниво на сигурността особено интересно и полезно, в контекста на отношенията на Запада с останалия свят, в които

^{XIX} Протагор (около 490 г. пр.Хр.—около 420 г. пр.Хр.): „Човекът е мярка за всички неща — за съществуващите, че съществуват, а за несъществуващите, че не съществуват”.

^{XX} Хераклит (около 544 г. пр.Хр.—около 483 г. пр.Хр.): „Не можеш да влезеш два пъти в една и съща река”.

Западът като ключов геостратегически, геополитически, геоикономически и напоследък геоенергиен фактор, носи огромна, неотменима и несподелима мисия и отговорност за оцеляването и развитието, за мира и сигурността на нашата Планета.

Третото ниво на сигурността е Сигурност на Държавата или държавна сигурност (*state security*). Това е старата, традиционна, все по-често подценявана сигурност, оставаща, както казахме, свързана със защитата на изконни ценности — териториална цялост, суверенитет, независимост, свобода, конституционен и вътрешен ред и т.н. В анализа на Третото ниво на сигурността един от най-значимите наративи е наративът за трансформацията на Държавата като сложен механизъм за производство на сигурност и свързаната с това еволюция на базисните институционални опори на постмодерната Държава на сигурността. Това прави изучаването на Третото ниво на сигурността особено интересно и полезно, в контекста на свиващата се роля на националната държава и навлизането на частни и корпоративни интереси в редица сфери на сигурността и в повечето сектори от системата за национална сигурност.

Четвъртото ниво на сигурността е Сигурност на Общността от държави, т.е. колективна, коалиционна, общностна сигурност (*collective security, community security, alliance security, coalition security*).

Не всяка общност от държави е Общност в смисъла, който се влага в теорията за сигурността. За да бъде обект на изследване от гледна точка на сигурността, Общността от държави, по сходен с Групата от индивиди начин, трябва има някаква степен на вътрешно сцепление, консолидация и интегритет, породени от наличието на общи ценности, интереси или цели (или от необходимостта те да бъдат отстоявани) или от наличието на общи заплахи, опасности и страхове, на които трябва да се даде отговор.

Обособяването на Общността от държави може да се извърши въз основа на следните признаци: *по териториален или регионален признак*, напр. балканските държави; *по етнически признак*, напр. славянските държави („панславянското братство”), арабските държави; *по религиозен признак*, напр. православните държави („православната ос”), ислямските държави; *по цивилизационен признак* (в духа на разбирането за „цивилизация” на Самюъл Хънтингтън^{XXI,41}), напр. държавите от Запада; *по признак „материално състояние”* (или БВП на глава от населението), напр. богатите държави. Възможно е да бъдат посочени и редица други форми на сдружаване на държави — двустранни и/или многостранни договори, алианси, пактове, коалиции,

---

^{XXI} Общност с висока степен на интегритет на базата на културата, историята, етноса и религията, с близка, включително до съвпадение ценностна система.

съюзи, общности за сигурност и т.н. Тези сдружения могат да бъдат и неформални, около конкретни цели, напр. Коалицията на желаещите (*Coalition of the Willing*) в Ирак.

В анализа на Четвъртото ниво на сигурността един от най-значимите наративи е наративът, чието основно съдържание са проблемите, свързани именно с взаимодействието между Системата за национална сигурност на държавата и Системата за колективна сигурност, към която тази държава се е присъединила. Защото при своето членство (интеграция) в Система за колективна сигурност (**СКС**), всяка Система за национална сигурност (**СНС**) получава не само ползи и преимущества, но изпитва сложности и проблеми. Следва непретендиращ за изчерпателност списък на предизвикателствата, пред които се изправя **СНС** при членството ѝ **СКС**:

Първото предизвикателство е следствие от факта, че независимо от размера на държавата и нейната мощ, народът изпитва чувство на несигурност винаги когато е изправен пред кризисна ситуация, пред някаква нестабилност. Обаче управляващите и народите на по-малките държави много трудно могат да обяснят (а нерядко, робувайки на това, че държавите им са малки и незначителни, те не се и опитват да обяснят) на управляващите и народите на по-големите държави, че сигурността (страховете, тревогите, комплексите) и на по-малката страна, и на по-голямата страна от гледна точка на техните народи и обикновените хора в тези страни, са напълно съизмерими.

√ Тук е важно **държавата с ограничени ресурси за влияние** да има лидери, които да могат да обяснят на **СКС**, че сигурността на държавата им е от ключово значение за сигурността на **СКС** и затова към нея и към движещите я страхове, тревоги и комплекси **СКС** трябва да се отнася много сериозно, а не с негласно „гледане през пръсти” и не на принципа „все някога, но не точно сега”.

Второто предизвикателство е следствие от факта, че във всяка Система за колективна сигурност (**СКС**) държавите се различават според тяхната реална мощ, според финансовия ангажимент за ефективното функциониране на **СКС** и според методите и ресурсите за въздействие върху останалите партньори. А оттук следва и **различното отношение**, което **СКС** като цяло и по-големите (водещите) държави в нея имат към рисковете за сигурността на самата **СКС** или за собствената им сигурност и съответно към рисковете за сигурността на по-малките (второстепенните) държави.

Независимо от декларираните намерения, в **СКС** някои държави са повече **производители на сигурност**, а други са повече **потребители на сигурност**. Това автоматически отрежда на втория род (сорт) държави по-задно място в скалата на тежестта на гласовете. Влиянието на по-силните над по-слабите партньори в **СКС** е както неофициално, проявяващо се в ежедневния процес на съвместна дейност, така и

институционализирано - чрез срещи на високо равнище и различни комисии, групи, инициативи с ограничен брой участници. За това, че са повече производители на сигурност, по-големите държави са компенсирани с водеща роля в **СКС**, с правото да вземат решения от името на малките и вместо тях и др. За това, че по-малките държави са повече потребители на сигурност, те трябва да плащат съответно с територия (бази), услуги, подразделения за мисии и т.н. Дори решенията в **СКС** да се вземат с консенсус и да са в сила най-съвременни процедури за съгласуване на позиции и изглаждане на противоречия, дори гласовете в **СКС** да не се броят, те се претеглят. По-малката държава може да участва само или най-вече формално в процеса на вземане на решения и може да ѝ се налага главно да се присъединява към вече взети решения. В **СКС** няма автоматизъм, т.е. те не се задействат незабавно, ако се случи нещо с по-слаб партньор. Затова е възможно Голямото, Цялото, да „проспи” проблемите на Малкото, на Частта. Цялото е винаги по-голямо и по-значимо от своите Части. Те затова са се обединили, за да изградят такова Цяло, интересите на което са поне на един порядък по-високо от интересите на съставните му Части. Всяка Част, включително по-малката, може да игнорира в един момент интересите на Цялото, но така тя (особено ако е с ограничени ресурси и влияние) поема риск или някога да остане сама пред лицето на някои предизвикателства, или изобщо да отпадне юридически или фактически от **СКС** (т.е. от Цялото). И още нещо, уповавайки прекалено на **СКС**, по-малката държава може да се окаже незащитна, ако **СКС** се разпадне, парализира или тръгне по грешен път. Това изисква анализ на вероятностните сценарии (и има ли такива), при които държавата ще трябва да разчита единствено на себе си. От друга страна, силното фокусиране върху собствената **СНС** може предизвика отчуждаване от **СКС**, вследствие на което по-малката държава да не съумее да се сработи с другите държави членки, да изпадне от **СКС** и да стане несъвместима със **СКС**, а **СКС** да не може въобще да разчита на нея.

√ Тук е важно **държавата с ограничени ресурси за влияние** да има лидери, които да могат да обяснят на **СКС**, че рисковете за нейната — на тази държава с ограничени ресурси за влияние — сигурност, са едновременно и рискове за сигурността на **СКС** и затова **СКС** трябва да ги идентифицира, анализира, оцени и да изработи мерки за въздействие върху тях със същата сериозност и със същите ресурси, с които реагира на всички останалите рискове към нейната, на **СКС**, сигурност.

Третото предизвикателство е следствие от факта, че **СКС** определя (налага) изисквания, режими и параметри на **СНС**. За да работи ефективно, да дава своевременно отговор на предизвикателствата, да управлява рисковете, да предотвратява заплахите и да реагира при опасностите, **СКС** трябва да има изграден и

периодично „ъпгрейдван” и „ъпдейтван” сериозен капацитет и надеждни способности. За постигането на целите на **СКС** и за изграждането на необходимите на **СКС** капацитет и способности, всяка държава в **СКС** трябва да бъде готова да даде (и да дава!) своя съществен принос. Но този принос е резултат и следствие от финансовия и човешки потенциал, който за съответната държава (като за всяка друга държава, но най-вече за държавата с ограничени ресурси за влияние) е ограничен, те идват, така да се каже, от един и същи джоб и от едно и също население. А това означава, че потребностите на **СКС** и потребностите на **СНС** влизат неизбежно в режим на конкуренция — за коя от двете системи да се заделят наличните финансови и човешки ресурси най-напред. Ето защо **СНС** е изправена пред дилема, която управляващите нерядко решават по линията на най-малкото съпротивление — те смятат, че държавата трябва приоритетно да отговори на потребностите на **СКС**, а после, ако има все още сили и средства, да се погрижи за всичко останало. В подобна ситуация една държава, особено с по-скромни възможности, в желанието си да се докаже като надежден партньор, може да инвестира огромни за нея средства за изпълнение на критериите и изискванията на **СКС** и да се лиши от възможности да изгради собствен капацитет за действие в автономен режим, когато това ѝ се наложи.

√ Тук е важно **държавата с ограничени ресурси за влияние** да има лидери, които да могат да обяснят на **СКС**, че инвестициите, които тази държава прави в своята сигурност, са инвестиции в сигурността на **СКС**. И ако се окаже необходимо, тя би могла да бъде освободена от финансов принос за **СКС**, който принос може лесно да бъде компенсиран от по-богатите държави.

Четвъртото предизвикателство е следствие от факта, че всяко участие в **СКС** за по-малките държави е всъщност купуване на сигурност и ограничаване на националния суверенитет. Това води до психологически шок от допира с друга среда; до риск от въвлечане в конфликти, в които техните интереси не са засегнати, или където изобщо нямат интереси. Въвлече ли се в конфликт Цялото, тогава автоматически се въвлеча в този конфликт и всяка негова Част. Когато си част от едно Цяло, ако друга Част на това Цяло е нападната, ти си длъжен да застанеш на страната на тази Част, което именно означава да си пълноценна, интегрална Част от Цялото.

Осмисляйки това, ние сме длъжни непрекъснато да си повтаряме и помним, че договореностите в **СКС** имат и ще имат по-висш приоритет пред вътрешните цели и задачи на всяка държава членка. Присъединявайки се към тях, за да бъде гарантирана при екстремни обстоятелства, всяка държава се подчинява на максимата, че нейната сигурност е само част от сигурността на системата, която стои над всичко, т.е. заплаха

за сигурността на държавата има тогава, когато от нея произтича заплаха за сигурността на **СКС**. Вече се каза, че в **СКС**, където всички по идея са равноправни и вземат решения с консенсус, малък брой държави имат право на по-глобални интереси.

√ Тук е важно **държавата с ограничени ресурси за влияние** да има лидери, които да могат да обяснят на **СКС**, че въвличането на тяхната държава в такива конфликти може само да влоши сигурността на **СКС**. Затова те не заемат категорична позиция на безусловна подкрепа и правят внимателни оценки, водени не от някакъв национален егоизъм и като „хитри балкански субекти”, които искат да „минат тънко”, а с чувството за отговорност към своето общество и към политиката на **СКС**. Да, и към **СКС**, защото не искат да ѝ създават допълнителни проблеми и да причиняват вътрешни напрежения.

Петото предизвикателство е следствие от факта, че затворени в ограниченото пространство на своя регион, по-малките държави неизбежно започват и по отношение на сигурността да говорят на свой местен, регионален език, може да се каже — диалект, който е трудно разбираем за големите държави в **СКС**. В резултат на това те по-трудно съобщават тревогите си по местни проблеми, например гранични спорове, езикови, религиозни и етнически напрежения (вътрешни или със съседите). На такива въпроси в **СКС** могат да гледат главно като на психологически комплекси, породени от изостаналост, домодерност, архаичност.

√ Тук е важно **държавата с ограничени ресурси за влияние** да има лидери, които да могат да „преведат”, за да бъдат разбираеми от **СКС**, страховете и притесненията, изпитвани от техните собствени общества, за да могат големите държави от **СКС** да осъзнаят тези страхове и притеснения и да не ги подминават с безразличие или да ги подценяват.

Казаното по-горе прави изучаването на Четвъртото ниво на сигурността особено интересно и полезно, в контекста на членството на България в НАТО и Европейския съюз и интегрирането на нашата система за национална сигурност към системите за колективна сигурност на тези два Съюза.

Петото ниво на сигурността е Сигурност на Света, сигурност на планетата, т.е. обща, всеобща, глобална, универсална сигурност (*global security, common security, comprehensive security, overall security*). В анализа на Петото ниво на сигурността един от най-значимите наративи е наративът, чието основно съдържание са съвременните тенденции, които като координатни оси ще формират в идните 15—20 години многомерното пространство на системата за международни отношения и ще служат като динамична времева и пространствена рамка на твърде променливата среда за глобалната, континенталната, регионалната и националната сигурност. Това прави

изучаването на Петото ниво на сигурността особено интересно и полезно, в контекста рисковете и предизвикателствата, пред които е изправена България и необходимостта за формулиране на стратегия и политика за реализиране националните ни интереси.

Първите три нива на сигурността (на индивида, на групата от индивиди и на държавата) определят **Националната сигурност** или по-точно обхващат с висока степен на пълнота и яснота обектите, които изучава Националната сигурност.

Последните три нива на сигурността (на държавата, на общността от държави и на света) определят **Международната сигурност** или по-точно обхващат с висока степен на пълнота и яснота обектите, които изучава Международната сигурност.

Илюстрация. 2. Схема на Петте нива на сигурността (Вертикален разрез на сигурността)

Международната сигурност може да се определи като сигурност на Системата за международни отношения, *International Relations System*, а **Националната сигурност** - като сигурност на Системата за във-държавни или вътрешно-държавни, във-национални или вътрешно-национални отношения, *Intranational Relations System*.

Х. Схема на Трите вълни на Сигурността⁴².

Схемата на Трите вълни на Сигурността е времеви модел на сигурността. Тя отразява еволюцията на релацията (връзката) „Безопасност–Сигурност–Риск“.

Първата вълна на Сигурността

Първата вълна бе *Вълната на безопасността*. При нея безопасността бе разбрана (дори буквално) като „без-опасност“. Това не беше само въпрос на лингвистика, а и начин на мислене, начин на действие и противодействие, начин на изграждане и начин на определяне на приоритетите на системата за безопасност.

Ставаше дума за статика, т.е. за **състояние**, за стремеж към отстояване на максимално ниво на безопасност, т.е. на **защитена (оптимална) безопасност**. Всяка заплаха, всяка опасност, изискваше мобилизация на силите и ресурсите и се смяташе за

нещо крайно нежелано, способно да извади системата от равновесие, затова към него се подхождаше с цялата налична сила, за да се запази **статичното равновесие на системата**.

С други думи, всички усилия на системата (общността от държави, държавата, корпорацията и др.) бяха насочени към **отстояване на безопасността**. Ето защо, нека да го подчертаем още веднъж, при **Първата вълна на Сигурността – Вълната на безопасността**:

- Безопасността е състояние.
- Безопасността се отстоява.
- Целта е постигане на защитена (оптимална) безопасност.
- Стратегията е **ресурсно ориентирана**, т.е. базира се на наличните ресурси и затова се стреми максимално да ги умножи.

И още нещо – казахме, че *Вълната на безопасността* е пряко свързана със статиката, със статичността. Разбира се, може да се направи изводът, че в сравнително статичното и относително слабо изпълнено с промени време на двуполусната конфронтация през Студената война (сравнена от американския политолог Майкъл Мандълбаум със схватка на двама свръхтежки сумо борци: „двама големи дебелаци на ринга, които изпълняват всички видове пози, ритуали и тропане с крака и между тях почти няма контакт, а в края на срещата, когато има кратко стълкновение, губещият е изтласкан от ринга, но никой не е убит”⁴³), би било естествено да се приеме като напълно логично, че функцията на това време и на неговото абсолютизиране на безопасността (като *без-опасност*) ще бъде именно *Вълната на безопасността*. Но е напълно допустимо да се мисли и за **обратната връзка – Вълната на безопасността**, схващането за сигурността като безопасност (*без-опасност*) и ориентирането към статиката, към статичността, - да *благоприятстват максимално поддържането и дори самоподдържането* на статичен геополитически модел, какъвто е **двуполусният**.

Втората вълна на Сигурността

Втората вълна бе *Вълната на сигурността*.

Тук е мястото да изясним нещо, което на пръв поглед изглежда напълно разбираемо, но мнозина в студентската аудитория изпитват трудност в осмислянето му. Когато се произнася (а пък и като се чете) фразата „**Втората вълна на Сигурността е Вълната на сигурността**“, възниква смут.

√ Но в *първото* си значение при тази фраза, чрез „**Сигурност**“ (с голяма буква „С“) се визира научната категория „**Сигурност**“, т.е. базисната категория за **Науката за Сигурността**. Затова и в настоящия текст също винаги, когато става дума за базисната

научна категория „Сигурност“ и се иска, държи се това изрично да бъде посочено и осъзнато, използваме голямата буква „С“ и пишем „Сигурност“.

√ Докато във *второто* си значение при тази фраза, чрез „*сигурност*“ (с малка буква „с“) се визира едно от проявленията (съдържанията), един от видовете (измеренията) на базисната научна категория „Сигурност“ – сигурността като *security* (*относителна сигурност*), наред със сигурността като *безопасност* (*защитена безопасност*), наред със сигурността като *риск* (*трансформационна сигурност*). Затова и в настоящия текст също винаги, когато става дума за едно от проявленията, за един от видовете на базисната научна категория „Сигурност“ и се иска, държи се това изрично да бъде посочено и осъзнато, използваме малката буква „с“ и пишем „*сигурност*“.

При Втората вълна е изключително важно да се изтъкне, че Сигурността бе разбрана като много повече от „*без-опасност*“. И това, дори в още по-голяма степен, не беше само въпрос на лингвистика, а и начин на мислене, начин на действие и противодействие, начин на изграждане и начин на определяне на приоритетите на системата за сигурност.

Ставаше дума за **хибридно** съчетаване на статика, т.е. на **състояние**, и на динамика, т.е. на **процес**, за стремеж към гарантиране на определено ниво на сигурност, т.е. на **относителна (приемлива) сигурност**. Извършват се анализ и оценка на заплахите и опасностите, като някои от тях се приемат като неизбежно съществуващи, а по други се работи, разработват се стратегии, мобилизират се ресурси, насочени към поставянето им под максимално възможен контрол, така че да се гарантира приемливо ниво на сигурност и да се запази **динамичното равновесие на системата**.

С други думи, всички усилия на системата (общността от държави, държавата, корпорацията и др.) бяха насочени към **гарантиране на сигурността**. Ето защо, нека да го подчертаем още веднъж, при **Втората вълна на Сигурността – Вълната на сигурността**:

- Сигурността е **хибридно съчетаване на състояние и процес**.
- Сигурността се **гарантира**.
- Целта е постигане на **относителна (приемлива) сигурност**.
- Стратегията е **ресурсно ориентирана**, т.е. базира се на наличните ресурси и затова се стреми те да бъдат изградени на принципа на разумната достатъчност.

Хибридността **състояние-процес** (статика-динамика) се изразява като преминаване (елемент на процесност) през различни състояния (елементи на състояние). Системата си гарантира едно ниво на относителна (приемлива сигурност) до момента, когато трябва да извърши преприоритизация на целите и ресурсите и ако тя се развива в

позитивна посока, може от един момент нататък да си позволи по-високо ниво на относителна (приемлива) сигурност, а ако се развива в негативна посока, да се принуди да премине към по-ниско ниво на относителна (приемлива) сигурност. И така псевдопроцесът, почти-процесът може да се разбира като преминаване през определени (крайно, ограничено множество) псевдостатични, почти-статични състояния.

При тази Вълна сигурността се мисли вече не като „*безопасност*”, а като „*security*”, с други думи, не като нещо абсолютно или поне максимално обезпечено, като *безопасност*, а като нещо относително, постигнато до някакво приемливо ниво и на някаква приемлива цена. Като нещо, което се гарантира, а значи на преден план може да излезе гарантиращият *актор*, актьор, играч, фактор, агент.

Поради произтичането на логичната необходимост от *гарантиращ актор*, както и поради преминаването през краен (ограничен) брой състояния, т.е. през хибридно съчетание на статика и динамика, статичност и процес, би могло да се каже, че ориентирането на системата за международна сигурност след падането на Берлинската стена и края на биполярната конфронтация към *еднополюсен геополитически модел* с една-единствена суперсила САЩ, по естествен начин би извикало на дневен ред новото, псевдодинамично схващане за сигурността (като „*security*”), т.е. *Вълната на сигурността*. И съдържанието на сигурността в тази Вълна, и начините за нейното обезпечаване на относително (приемливо) ниво, и наличието на единствената суперсила като гарантьорЪТ, като гарантиращИЯТ *актор*, позволяват сравнително успешно подреждане на сигурностния (*security*) пъзел. Но в същото време, отново е напълно допустимо да се мисли и за **обратната връзка**: *Вълната на сигурността*, схващането за сигурността като *security* (*относителна сигурност*) ориентирането към хибридность на статиката и динамиката, на статичността и процеса, да *благоприятстват максимално поддържането и дори самоподдържането* на хибриден статико-процесен геополитически модел, какъвто е **еднополюсният**.

Главният проблем, който като червена нишка преминава през тези разсъждения е, че **еднополюсният геополитически модел** е неустойчив и има много структурни дефекти, той е недемократичен, силно „изключващ” (*exclusive*) и твърде лесно поражда несъгласия с него и опити да бъде дестабилизиран и дори разрушен както „отгоре”, от системни фактори (играчи) – напр. (най-вече) Русия, така и „отдолу”, от несистемни фактори (агенти) – напр. (най-вече) ИДИЛ. При всички случаи са налице редица критични уязвимости в подобен модел и затова независимо дали в по-голяма степен еднополюсният геополитически модел *поражда Вълната на сигурността* или в по-

голяма степен той е *нейна функция и логическо следствие*, това намалява перспективите му за дълъг живот и скъсява времевия хоризонт на разпространение на тази Вълна...

За дълъг исторически период, американската стратегическа култура или по-точно американската политическа стратегия бе ориентирана към статиката и *без-опасността*. До 11 септември 2001 г. САЩ търсеха „съвършената“ сигурност – в нашите понятия **защитената (оптималната) безопасност**. За това благоприятстваше защитеността на САЩ от два океана. Така се създаваха обществени нагласи, трансформиращи се във външна политика, че истинската сигурност е максимална, т.е. *защитена безопасност*. Именно поради тази причина, образно казано, ако в гората има мечка (от типа на Саддам), САЩ предпочитат да изгорят гората и да решат окончателно и безвъзвратно проблема със своя страх от мечката: има гора, има мечка – няма гора, няма мечка.

Европейците, живеещи на по-тясно пространство и с два пъти повече население, познават само „несъвършената“ - в нашите понятия **относителната (приемливата) сигурност**. Затова, образно казано, ако в гората има мечка, те предприемат само такива мерки, които да им гарантират, че мечката няма да влезе в тяхното село или в края на краищата, няма да влезе в техния обор. Те смятат, че мечката също има право да си живее в гората, а който се бои от мечки, не ходи в тази гора или си определя докъде може да навлезе в нея; важното е селото или поне техният обор да не са застрашени от мечката. Когато това е гарантирано, животът продължава, независимо, че в гората има мечка.

Третата вълна на Сигурността

Третата вълна е *Вълната на риска*.

Още доста дълго ще се намираме под въздействието на тази Вълна. В един момент вероятно така ще свикнем с нея, че тя ще стане *другото име* на нашето ново „естествено състояние“ и ще се превърне в нашите, взаимодействащи си на принципа на **обратната връзка** Битие и Съзнание (когато Битието въздейства *на*, т.е. определя Съзнанието, но и Съзнанието въздейства *на*, т.е. определя Битието), а предишните две Вълни ще ни се струват само кратки, останали далеч в близкото минало, прелюдии.

При *Вълната на риска* терминът „*риск*“ се разбира като *въздействие на неопределеността върху целите на системата* (общността от държави, държавата, корпорацията и др.), т.е. това са възможни, имащи голяма степен на неопределеност събития или процеси, които могат да въздействат върху визията, мисията, стратегията и ресурсите на системата. Очевидно е, и то в максимална степен, че това също не е само въпрос на лингвистика, а е качествено различен начин на мислене, качествено различен

начин на действие и противодействие, качествено различен начин на изграждане и определяне на приоритетите на системата за сигурност.

При тази Вълна става дума за **процес**, в който е въввлечена системата. При това за процес със сложна динамика, подчинен на определена логика и разпознаваем и подлежащ на осмисляне само чрез висока степен на абстракция. Процес, който трябва да се управлява и, тръгвайки от целите на системата, да се формират пулове от ресурси, способности и хора, чрез които да се постига допустимо ниво рискове, т.е. на **минимизирани (поносими) рискове**. В зависимост от характера, честотата на проявяване и възможните щети, които може да причини, спрямо риска се следват основно четири базисни подхода: той се *приема, избягва, споделя* (прехвърля се частично или напълно, т.е. трансферира се върху други субекти, общности, организации, корпорации или държави чрез аутсорсинг^{XXII}, застраховане или хеджиране^{XXIII}) или се *ограничава* (т.е. върху него се въздейства). Всичко се подчинява на целта да се запази управляемостта на системата.

С други думи, всички усилия на системата (общността от държави, държавата, корпорацията и др.) вече се насочват към **управление на риска**. Ето защо, нека да го подчертаем още веднъж, при **Третата вълна на Сигурността – Вълната на риска**:

- Общуването с риска е процес.
- Рискът се управлява (приема, избягва, споделя, ограничава).
- Целта е постигане на минимизирани (поносими) рискове.
- Стратегията е **целево ориентирана**, т.е. базира се на целите, които системата се стреми да постигне.

Нека да поясним и още нещо. Тъй като акцентът се премества от Безопасността през Сигурността към Риска, все повече в управлението (мениджмънта) на държавата (и корпорацията) се говори за **управление на риска**, а не за отстояване на безопасността и не за гарантиране на сигурността.

XI. Релацията Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха⁴⁴.

В разговорната реч, както и в експертните анализи и научната литература, често се използват като взаимнозаменими понятията „*предизвикателство*“, „*риск*“, „*опасност*“ и „*заплаха*“. Към тях се добавят в същия контекст и „*проблем*“, „*трудност*“, „*критичен фактор*“ и други понятия, употребявани като се започне от нещо, което може има много сериозен деструктивен потенциал и се стигне до нещо, което просто ни пречи да сме

^{XXII} Аутсорсинг - използване на външни ресурси; износ на производство; концепция за вземане на вътрешни функции на дадена компания и предоставянето им за изпълнение от външна компания.

^{XXIII} Хеджиране – вид застраховка срещу неблагоприятни събития, която не ги предотвратява, но ограничава последиците от тях; операция за намаляване на риска от загуба.

щастливи или поне спокойни. Но тук не става дума само за езикова двусмисленост и размираща същността употреба на ключови понятия. Въпросът е в това, че всяко от тези базисни понятия е свързано и „върви“ с различни типове стратегии и политики за противодействие, с различни модели и подходи за справяне с него или най-малкото – за минимизиране на последиците от материализирането на застрашаващия заряд, който обозначеното с даденото понятие негативно въздействие (явление) съдържа в себе си.

Това изисква да се дадат *дефиниции* за въпросните фундаментални понятия. Те ще позволят да различаваме ясно предизвикателството от риска, опасността от заплахата. Чрез тях става възможно да се подредят схващанията за понятията по начин, отговарящ и на вижданията в съвременната **Наука за Сигурността**. Изясняването на същността на тези понятия би ни позволило да ги обвържем с *Класификацията за Четирите вида Сигурност* и *Схемата на Трите вълни* на Сигурността, за които стана реч по-горе.

Проблемът е, че в научната литература *класификациите* (като тази за *четирите вида Сигурност*), *моделите* (като този за *трите вълни на Сигурността*) и *понятията* (като тези за *заплаха, опасност, риск* и *предизвикателство*) се използват сами за себе си и изолирано едни от други. Но те не са сами за себе си, те са за една и съща изключително важна научна категория – категорията „**сигурност**“. Затова те трябва да бъдат не просто по някакъв начин обвързани, а много тясно *свързани* помежду си. По-късно в този анализ ще бъде показано, че тяхното тясно *свързване* е напълно възможно.

Сега ще систематизираме понятията *предизвикателство, риск, опасност* и *заплаха* по няколко критерия: 1. Степен на общност, 2. Степен на неопределеност, 3. Степен на зависимост от даден субект (субективност), 4. Степен на обвързаност с несигурността, 5. Степен на непосредственост на деструктивността и 6. Време за реагиране. В резултат на това може да се приемат следните дефиниции, като за запомнянето на подредбата на понятията е удобно да се използва моделът (акронимът) „ПРОЗа“ (Предизвикателство–Риск–Опасност–Заплаха), съответно *CReDiT (Challenge-Risk-Danger-Threat)*.

- **Предизвикателството** е с най-висока степен на общност и на неопределеност и с най-ниска степен на зависимост от даден субект (субективност) и на обвързаност с несигурността, с най-малка непосредственост на деструктивността и най-голямо време за реагиране.

Предизвикателството е тенденция, процес, явление, събитие или действие, което спрямо системата (държавата, корпорацията, обществото, общността, индивида) носи обективен характер и въздействията (последичите) от което зависят от отговора, който ще му бъде даден. Ако отговорът е верен (адекватен), то ползите (позитивните последици) от него се максимизират, а щетите (негативните

последници) се минимизират, но ако отговорът е погрешен (неадекватен), то ползите (позитивните последници) се минимизират, а щетите (негативните последници) се максимизират.

За по-оперативно боравене с фундаменталното понятие **предизвикателство** може да се използва следната съкратена дефиниция:

Предизвикателството е тенденция или действие, което спрямо системата носи обективен характер и последиците от което зависят от отговора, който ще му бъде даден. Ако отговорът е верен, то ползите от него се максимизират, а щетите се минимизират, но ако отговорът е погрешен, то ползите се минимизират, а щетите се максимизират.

При отговарянето на предизвикателствата системата трябва да се стреми към предотвратяване в зародиш на потенциални разрушителни последици от все още отдалечени във времето възможни алтернативни развития на процесите и изграждане на способности за **прогнозиране**, за да може да осъществява ефективно цялостно, системно **предвиждане**, основано на стратегическо проектиране, сценарийно планиране и дългосрочно поведение, на базата на което тя да повишава значително вероятността за даване на позитивен отговор на възможните предизвикателства. Ключовата дума е **прогнозиране**.

● **Рискът** е с по-ниска степен на общност и на неопределеност и с по-висока степен на зависимост от даден субект (субективност) и на обвързаност с несигурността, с по-голяма непосредственост на деструктивността и по-малко време за реагиране от предизвикателството.

Рискът е тенденция, процес, явление, събитие или действие, което може да донесе (причини) на системата (държавата, корпорацията, обществото, общността, индивида) позитивни или негативни ефекти с неопределени (подлежащи на качествена и количествена оценка) вероятност и последствия. По този начин **рискът** може да бъде дефиниран като въздействие на неопределеността върху целите на системата (държавата, корпорацията, обществото, общността, индивида).

За по-оперативно боравене с това фундаменталното понятие **риск**, може да се използва следната съкратена дефиниция:

Рискът е процес или действие, което може да донесе на системата позитивни или негативни ефекти с неопределени вероятност и последствия. По този начин **рискът** може да бъде дефиниран като въздействие на неопределеността върху целите на системата.

С определена степен на условност може да се каже, че *рискът е материализирало се (осъществило се) предизвикателство*.

При управлението на рисковете системата трябва да се стреми към редуциране на много ранен етап на вероятни сериозни вредни (нанасящи значими щети) ефекти от непосредствено възможни алтернативни развития на процесите и към изграждане на способности за *ранно сигнализиране*, което да обезпечава ефективно *про-активно (pro-active) действие*. Ключовата дума е *ранно сигнализиране*.

Естествено е, че в **Обществото на рисковете (Рисковото общество, Вълната на риска)** главните теоретични и практически усилия се насочват с все по-голяма енергия към изучаването и управлението на рисковете. Рискологията е може би най-динамично и най-интензивно развиващата се област от съвременната **Наука за Сигурността**.

- **Опасността** е с по-ниска степен на общност и неопределеност и с по-висока степен на зависимост от даден субект (субективност) и на обвързаност с несигурността, с по-голяма непосредственост на деструктивността и с по-малко време за реагиране от предизвикателството и риска.

*Опасността е тенденция, процес, явление, събитие или действие, чието обективно развитие може да окаже негативно влияние върху системата (държавата, корпорацията, обществото, общността, индивида). При опасността има елемент на времева неопределеност (хипотетичност), свързана с момента на реализиране, а също така отсъства (или много отвлечено, закодирано, замаскирано присъства) непосредствено изразен субект носител. Когато времето за реализиране получи определена конкретност и на преден план излезе субектът, носител на опасността, тогава тя преминава в заплаха.*⁴⁵

За по-оперативно боравене с това фундаменталното понятие *опасност* може да се използва следната съкратена дефиниция:

Опасността е явление или действие, чието обективно развитие може да окаже негативно влияние върху системата. При опасността има елемент на времева неопределеност, свързана с момента на реализиране, а също така отсъства непосредствено изразен субект носител.

С определена степен на условност може да се каже, че *опасността е материализирал се (осъществил се) риск*.

При контролирането на опасностите системата трябва да се стреми към изпреварващо пресичане на негативните въздействия върху нея и към съхраняване на способности за *превенция* чрез ефективно *активно (active) действие*. Ключовата дума е *превенция*.

• **Заплахата** е с по-ниска степен на общност и неопределеност и по-висока степен на зависимост от даден субект (субективност) и на обвързаност с несигурността, с по-голяма непосредственост на деструктивността и с по-малко време за реагиране от предизвикателството, риска и опасността.

*Заплахата е тенденция, процес, явление, събитие или действие, което представлява действително или във висока степен възможно посегателство срещу системата (държавата, корпорацията, обществото, общността, индивида). Заплахата винаги (или почти винаги) е пряко субективизирана (т.е. съществува определен субект – държава, група, лице, от който тя произхожда) и конкретизирана по време на реализиране. Тя може да бъде целева (да преследва с пряк, користен умисъл постигането на конкретен деструктивен резултат) или косвена (да отвлочи вниманието, защото се стреми към скрит негативен ефект като вторичен продукт от осъществяването ѝ).*⁴⁶

За по-оперативно боравене с това фундаменталното понятие **заплаха** може да се използва следната съкратена дефиниция:

*Заплахата е събитие или действие, което представлява възможно посегателство върху системата. При **заплахата** съществува определен субект, от когото тя произхожда и е конкретизирана по време на реализиране. Тя може да бъде целева (да преследва конкретен деструктивен резултат) или косвена (да се стреми към друг скрит негативен ефект от осъществяването ѝ).*⁴⁷

С определена степен на условност може да се каже, че **заплахата е материализирала се (осъществила се) опасност**.

При неутрализирането на заплахите системата трябва да се стреми към своевременно справяне с преките посегателства върху нея и към съхраняване на способности за **реагиране** чрез ефективно **ре-активно (re-active) действие**. Ключовата дума е **реагиране**.

Понятие	Какво се прави	Кога се прави	Как се прави	Срещу какво	Способности за	Чрез действие
Заплаха	неутрализиране	своевременно	справяне	преки посегателства	реагиране	ре-активно
Опасност	контролиране	изпреварващо	пресичане	негативни въздействия	превенция	активно
Риск	управление	на много ранен етап	редуциране	вероятни сериозни вредни ефекти	ранно сигнализиране	про-активно
Предизвикателство	отговаряне	в зародиш	предотвратяване	потенциални разрушителни последици	прогнозиране	предвиждане

Таблица 1. Систематизиране на основните характеристики на релацията „ПРОЗа“

И така, говорейки за **Рисковото общество**, ще се занимаваме основно с категорията **риск**, разбрана като материализиращи се (осъществяващи се) предизвикателства, като предизвикателства, които от намиращи се *на* хоризонта и дори *отвъд* него, постепенно са се приближили до нашата реалност, станали са част от нея.

Ще сумираме за разбирането на риска следното:

* Риск, това за нас ще бъде процес или действие, които могат да имат позитивен или негативен ефект с подлежащи на определяне вероятност и последствия.

* Ние ще определяме риска като въздействие на неопределеността, върху целите на системата.

* Рискът се измерва с вероятността да се реализира и с последствията (ако се реализира).

Обикновено **риск**, който би довел до положителни последици, ползи, изгоди или печалби (*позитивният риск*), се нарича **шанс**, а **риск**, който би довел до отрицателни последици, щети, вреди или загуби (*негативният риск*) се нарича просто **риск**.

ХІІ. Обвързване на Класификацията за Четирите вида Сигурност, Схемата на Трите вълни на Сигурността и Релацията Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха.

Нека първо да обобщим свързаностите, обвързаностите, взаимните зависимости в Релацията Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха (т.е. „ПРОЗа“) по следния начин:

→ При **реагирането** нашето поведение, подходът ни към проблема са **ре-активни**.

Ние действваме когато има проблем.

Би могло да се каже, че ние **реагираме** и сме **ре-активни** спрямо това, което се е случило **вчера**.

→ При **превенцията** нашето поведение, подходът ни към проблема са **активни**.

Ние действваме когато проблемът е малък, за да не му позволим да стане голям проблем.

Би могло да се каже, че ние действваме **превантивно** и сме **активни** спрямо това, което се случва **днес**.

→ При **ранното сигнализиране** нашето поведение, подходът ни към проблема са **про-активни**.

Ние действваме преди проблемът да се появи, защото ако се появи дори като малък проблем, той много бързо ще стане голям проблем.

Би могло да се каже, че ние трябва да имаме умения (способности) за **ранно сигнализиране** и да сме **про-активни** към това, което ще се случи **утре**.

→ При **прогнозирането** нашето поведение, подходът ни към проблема са насочени към **предвиждане**.

Ние действваме така, че да бъде абсолютно невъзможно, да не съществува и най-малката вероятност проблемът да възникне.

Би могло да се каже, че ние трябва все повече да имаме умения (способности) за **прогнозиране** и трябва да **предвиждаме** какво може да се случи **вдругиден**.

Току-що казахме: „трябва да имаме умения (способности) за **ранно сигнализиране**“. Работата е там обаче, че ние нямаме или почти нямаме естествени (вродени) сетива, на базата на които да развием такива умения (способности). Главно поради причини, свързани с дългата и доста противоречива, но оказала се в края на краищата изключително успешна **еволуция** на човека, от всички сетива и способности, съхранени при тази негова **еволуция**, близо **90%** са ориентирани към **реагиране**, към **ре-активно действие** на външните дразнителни и близо **10%** (т.е. на практика с това се изчерпват практически всички човешки сетива и способности) са ориентирани към **превенция**, т.е. към **активно действие**. Ние фактически нямаме естествени (вродени) сетива за **ранно сигнализиране**, на базата на които да формираме ефективни инстинкти и рефлексии за **про-активно действие**. А щом ги нямаме днес, когато все повече и все по-често ще се налага да действваме **про-активно**, ако искаме да са успешни нашите стратегии, то значи трябва да развиваме нови, изкуствени (придобити) сетива за умения и способности, ориентирани към **ранно сигнализиране**, т.е. към **про-активно действие**.

Налага се да допълним с още разсъждения нашето описание на съответните типове поведенчески подходи в търсенето на повече сигурност и управляемост на рисковете.

При **реагирането**, т.е. **ре-активното** поведение (*re-active*), има застрашаващ ни критичен фактор (дразнител, проблем, събитие, ситуация) и ние своевременно го неутрализираме по някакъв начин, справяме се с него в някаква степен, а главното - реагираме. В този случай нашият отговор се нарича **реагиране**.

При **превенцията**, т.е. **активното** поведение (*active*), се стремим изпреварващо да контролираме по някакъв начин, да пресечем в някаква степен, а главното да действваме превантивно докато застрашаващият ни критичен фактор (дразнител, проблем, събитие, ситуация) е още малък, за да му попречим да стане голям. В този случай нашият отговор се нарича **превенция**.

При **ранното сигнализиране** поведението ни е коренно различно, то е **про-активно** (*pro-active*), тъй-като се стремим на много ранен етап да управляваме по някакъв начин, да редуцираме в някаква степен, а главното да използваме умения за **ранно сигнализиране** за да предотвратим самото появяване на застрашаващия ни критичен фактор (дразнител, проблем, събитие, ситуация), защото при тази динамика днес на процесите и събитията, времето от появяването на застрашаващия критичен фактор до неговото реализиране може да бъде много кратко, изключително кратко. Нашето

действие не чака застрашаващият критичен фактор да се появи, а го изпреварва. В този случай нашият отговор се нарича **ранно сигнализиране**.

Отново и отново ще изтъкна, че ролята на ранното сигнализиране днес рязко нараства, защото от ситуацията, при която може да се появи риск, до неговото осъществяване, времето може да се окаже изключително кратко.

Вече не може да се мисли **ре-активно** – когато и ако се появи проблемът, ще му мислим. Не може да се мисли и **превантивно** – ако се появи минимален признак за проблем, ще действваме така, че той да не стане голям. Днес трябва да се мисли в духа на **ранното сигнализиране** – дали застрашаващият ни критичен деструктивен фактор може да възникне и да не му се позволи да възникне!

Това означава да се мисли своевременно, от рано-рано, много **преди**, за да не се създаде и минимална възможност за появяване на проблем, защото появи ли се, за нула време, за експлозивно кратко време той ще прерасне в катастрофален проблем!

Медицината векове наред се занимаваше основно с това да лекува болните хора, т.е. да **реагира**, да действа **ре-активно** (отделен въпрос е дали много често и по отношение на обикновените хора медицината у нас не продължава да прави основно това).

Относително отскоро в медицината (особено на Запад и все още не толкова широко разпространено у нас) водеща стана **превенцията** - да не се позволява на малките проблеми, причини, болести да станат големи.

Сега вече на Запад, в нормалните държави (да се надяваме, че и у нас това ще стане масова, обичайна практика) изтеглят нещата в посока на **ранното сигнализиране**, т.е. не малкият проблем да не стане голям, а да не възникне самият проблем!

С анализ на генетичната^{xxiv} картина на родителите може да се определи рискът за заченатото им дете – дали е застрашено от определена болест. И ако трябва, да се отстрани плодът. Разбира се, това поставя много сериозни хуманни и хуманитарни, биоетични и етико-биологични въпроси, но възможността за подобна процедура е вградена в системата за здравеопазване в нормалните държави. То и затова тази система там се нарича „здравеопазване“, а не „болестолечение“ – даже акцентът се променя: от здравеопазване към болестопредпазване...

Аналогично на медицината в ориентацията ѝ към средностатистическите, редовите граждани у нас, в нашата държава властта и под нейно ръководство институциите от системата, отговорна в сферата на извънредните ситуации, още се занимават с това - да

---

^{xxiv} Ген – най-малката структурна и функционална единица на наследствеността на живите организми; участък от ДНК (дезоксирибонуклеиновата киселина). Гените определят наследствените признаци на организмите, предавани се от родителите при размножаването. ДНК – макромолекула, една от трите основни заедно с РНК (рибонуклеиновата киселина) и белтъците, които се съдържат във всички живи организми. ДНК носи генетичните инструкции за биологическото развитие на всички клетъчни форми на живот и на много от вирусите.

ликвидират последиците от различни бедствия (т.е. действат ре-активно, реагират). На Запад доскоро също като в медицината водеща бе *превенцията* – да не позволяват на малките причини, проблеми, произшествия да станат големи. Сега вече там и в тази област изтеглят нещата в посока на *ранното сигнализиране* – не да се полагат усилия малката беда да не стане голяма, а да се предотврати самата беда! С анализ на предизвикателствата и рисковете, опасностите и заплахите, трудностите и поводите за загриженост и внимание, с анализиране на критичните фактори и с диагностика на уязвимостите да се минимизират възможностите от възникване на бедствие или ако то възникне, да се минимизират последствията от него. Именно затова вече системата работи за превенция на извънредните ситуации, а не само за ликвидиране на последиците от тях; даже акцентът се променя – от *превенция* на извънредните ситуации към тяхното *ранно сигнализиране*...

Да се върнем към основната цел на този раздел – след като става дума за **Сигурност**, за научната категория „**Сигурност**”, за отделни ключови аспекти на **Науката за Сигурността**, не може ли някак да бъдат интегрирани така приведените, съответно, *Класификация за Четирите вида Сигурност*, *Схема на Трите вълни на Сигурността* и *Релация Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха*?

Отговорът, който ще дадем тук е положителен – да, естествено че те могат да бъдат интегрирани, защото, както казах, описват по различен начин и от различен ъгъл дълбоката същност, широко съдържание и висок смисъл на **Сигурността**.

Класификацията за Четирите вида Сигурност ни дава следните видове сигурност:

- K_0 - Абсолютна безопасност;
- K_1 - Защитена безопасност;
- K_2 - Относителна сигурност;
- K_3 - Трансформационна сигурност.

Схемата на Трите вълни на Сигурността ни дава следните Вълни на Сигурността:

- C_1 – Вълна на безопасността;
- C_2 – Вълна на сигурността;
- C_3 – Вълна на риска.

Релацията Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха ни дава следната градация на тези понятия:

- P_1 – Заплаха;
- P_2 – Опасност;
- P_3 – Риск;

P₄ – Предизвикателство.

Интегрирането на тези три подхода – **Класификация**, **Схема** и **Релация** може да се изрази така:

I₁: **K₁-C₁-P₁**

I₂: **K₂-C₂-P₂**

I₃: **K₃-C₃-P₃**

Ще дешифрирам тези приличащи на формули записи, давайки си сметка, че работещите в сферата на обществените науки изпитват като правило определен стрес при натъкването на наподобяващи математика формули.

► **I₁**

I₁ или първият *интегративен репер* означава, че са тясно свързани *Защитената безопасност*, *Вълната на безопасността* и *Заплахата*. С други думи във *Вълната на безопасността* основно се неутрализират *заплахи* и стремежът е постигането на *защитена безопасност*.

Ако аналогично с *Обществото на Вълната на риска*, т.е. *Обществото на рисковете*, което на английски е *Risk society*, а на български - *Рисково общество*, ние назовем *Обществото на Вълната на безопасността*, т.е. *Обществото на заплахите*, което на английски е *Threat society*, с неологизма „*Заплахово*” общество^{xxv}, то можем да сумираме този първи *интегративен репер* по следния начин:

Във *Вълната на безопасността (C₁)*, т.е. в *Обществото на Вълната на безопасността (без-опасността)* или *Обществото на заплахите („Заплаховото” общество, Threat society)* базисната категория е „*Заплаха*” (**P₁**), затова основните приоритети и усилия по отношение на сигурността са свързани със заплахите, при чието неутрализиране системата трябва да се стреми към своевременно справяне с преките посегателства върху нея и към съхраняване на способности за *реагиране* чрез ефективно *ре-активно (re-active)* действие, като целта е постигането на *Защитена безопасност (K₁)*.

Защитената безопасност е Сигурността на *Вълната на безопасността*, при която базисната категория на застрашаващите критични фактори е *Заплахата*.

Обществото на *Вълната на безопасността (Threat society)* се страхува (би трябвало да се страхува) от опасностите и вероятно заради това е склонно да възприема

---

^{xxv} Вижда се колко трудно е да се поставят точните названия на български език на съответните понятия на английски. Не на последно място това е така, защото езикът на съвременната наука на сигурността у нас не е развит достатъчно, вероятно и поради факта, че мнозина от тези, които използват в сигурността по-рано *съветския* език, се опитаха да хванат посоката на вятъра и просто заговориха на *американски* език в сигурността, без да пречупят това през потребностите и приоритетите на българската **Наука за Сигурността** и на българската политика за сигурност.

безопасността дори и буквално – като отсъствие (липса) на опасности, като *безопасност*.

► И₂

И₂ или вторият *интегративен репер* означава, че са тясно свързани *Относителната сигурност*, *Вълната на сигурността* и *Опасността*. С други думи във *Вълната на сигурността* основно се контролират *опасности* и стремежът е постигането на *относителна сигурност*.

Ако назовем *Обществото на Вълната на сигурността*, т.е. *Обществото на опасностите*, което на английски е *Danger society*, с неологизма „*Опасно*” общество, то можем да сумираме този втори *интегративен репер* по следния начин:

Във *Вълната на сигурността* (С₂), т.е. в *Обществото на Вълната на сигурността* или *Обществото на опасностите* („*Опасно*” общество, *Danger society*) базисната категория е „*Опасност*” (Р₂), затова основните приоритети и усилия по отношение на сигурността са свързани с опасностите, при чието контролиране системата трябва да се стреми към изпреварващо пресичане на негативните въздействия върху нея и към съхраняване на способности за *превенция* чрез ефективно *активно* (*active*) действие, като целта е постигането на *Относителна сигурност* (К₂).

Относителната сигурност е Сигурността на *Вълната на сигурността*, при която базисната категория на застрашаващите критични фактори е *Опасността*.

Обществото на *Вълната на сигурността* (*Danger society*) се страхува (би трябвало да се страхува) от рисковете и вероятно заради това е склонно да възприема сигурността дори и буквално – като отсъствие (липса) на рискове.

► И₃

И₃ или третият *интегративен репер* означава, че са тясно свързани *Трансформационната сигурност*, *Вълната на риска* и *Рискът*. С други думи във *Вълната на риска* основно се управляват *рискове* и стремежът е постигането на *трансформационна сигурност*.

Ето защо можем да сумираме този трети *интегративен репер* по следния начин:

Във *Вълната на риска* (С₃), т.е. в *Обществото на Вълната на риска* или *Обществото на рисковете* (*Рисково общество*, *Risk society*) базисната категория е „*Риск*” (Р₃), затова основните приоритети и усилия по отношение на сигурността са свързани с рисковете, при чието управление системата трябва да се стреми към редуциране на много ранен етап на вероятни сериозни вредни (нанасящи значими щети) ефекти от непосредствено възможни алтернативни развития на процесите и към изграждане на способности за *ранно сигнализиране*, което да обезпечава ефективно

про-активно (*pro-active*) действие, като целта е постигането на *Трансформационна сигурност* (**К₃**).

Трансформационната сигурност е Сигурността на *Вълната на риска*, при която базисната категория на застрашаващите критични фактори е *Рискът*.

Обществото на *Вълната на риска* (**Risk society**) ще се страхува (би трябвало да се страхува) от предизвикателствата и вероятно заради това ще бъде склонно да възприема сигурността дори и буквално – като отсъствие (липса) на предизвикателства.

<i>Интегративен репер - И</i>	<i>Класификация за Четирите вида Сигурност - К</i>	<i>Схема на Трите вълни на Сигурността - С</i>	<i>Релация Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха - Р</i>
---	К₀ – Абсолютна безопасност	---	---
И₁: К₁-С₁-Р₁	К₁ – Защитена безопасност	С₁ – Вълна на безопасността	Р₁ – Заплаха
И₂: К₂-С₂-Р₂	К₂ – Относителна сигурност	С₂ – Вълна на сигурността	Р₂ – Опасност
И₃: К₃-С₃-Р₃	К₃ – Трансформационна сигурност	С₃ – Вълна на риска	Р₃ – Риск
...	---	---	Р₄ – Предизвикателство

Таблица 2. Обвързване на *Класификацията* за Четирите вида Сигурност, *Схемата* на Трите вълни на Сигурността и *Релацията* Предизвикателство-Риск-Опасност-Заплаха.

Много важно е да подчертаем отново и изрично, че *трансформационната сигурност* е сигурността на първите десетилетия на изпълнения с толкова рискове и предизвикателства нов век, когато човечеството се приближава стремително към критичния и непредотвратим момент на истината – ще прояви ли общ, комплексен, интегративен и колективен разум, за да тръгне по нов път и с ново отношение към малката ни и прекрасна, може би единствена и неповторима в цялата Галактика планета Земя, или ще продължи да живее по начин, който просто не може да си го позволи, подобно на пеперудата, която лети като хипнотизирана към привличащия като магнит пламък на свещта и няма сили да се спре, докато накрая не падне безжизнена и със стопени крила, платила възможно най-високата цена за неспособността си да преодолее магическото влияние на мамецо красивия, но безмилостно изгарящ пламък.

Излизането на преден план на *трансформационната сигурност* на практика означава, че в наши дни сигурността става все повече „рискова”. С други думи, всички усилия се насочват към **управление на риска**, защото ако рискът се материализира, то последиците ще бъдат изключително сериозни. Вече **не е достатъчно** да бъде защитавана безопасността и дори да бъде гарантирана сигурността, а **трябва да бъдат управлявани рисковете**, което значи – **да се развие коренно различна сетивност на държавата и обществото**.

XIII. Традиционни vs. Нетрадиционни заплахи.

Станалата толкова актуална и така плашеща ни напоследък Бежанска вълна може да се разглежда като изключително остро проявление на съвременните нетрадиционни предизвикателства, рискове, опасности и заплахи - наред с Хибридната война,

Кибер(не)сигурността, тероризма, организираната престъпност, различните бедствия (природни, антропогенни и техногенни извънредни ситуации), а за България можем да добавим и демографската криза, преминаваща в демографска катастрофа.

И понеже някои от така изредените току-що застрашаващи явления и феномени, пораждащи ситуации с критично повишена несигурност звучат познато и може да възникна съмнения, свързани с тяхната нетрадиционност, то трябва да отделим място за някои разсъждения относно традиционното и нетрадиционното по отношение на целия комплекс от базисни понятия, включени в акронима „ПРОЗа“.

Напоследък много се спори върху това кои рискове и заплахи (тук ще говоря за „*рискове и заплахи*” за краткост, за да не изписвам непрекъснато „*предизвикателства, рискове, опасности и заплахи*”) за международната и националната сигурност са **традиционни** (съществували и в миналото) и кои са **нетрадиционни** (съвременни). Но най-напред е нужно да се уточни какво точно се има предвид при това разделение. Дори сред учените в сигурността и отбраната се наблюдава разнобой, ние нямаме т.нар. конвенция за използваните понятия, концепция за използваните критерии, коалиция за използваните подходи и координация за използваните модели. Но това не е само наша, това е всеобща слабост.

- За *една група автори* преди е имало един тип рискове и заплахи, а сега се появяват коренно различни рискове и заплахи (например киберсигурност) или те се проявяват по коренно различен, нов начин така че едно и също остава само тяхното название, докато съдържанието им се мени вкл. до неузнаваемост и затова разделението е по линията „*стари-нови*“.

- За *друга група автори* главната идея е, че до края на Студената война и в първите години след нея на преден план бяха симетричните рискове и заплахи, а най-вече след 11 септември светът е изправен пред различни - асиметрични рискове и заплахи, т.е. разделението е по линията „*симетрични-асиметрични*”. Същевременно те се разминават в критериите за симетричност и асиметричност - дали се отнасят до средствата (сили, ресурси) или пък до тяхното прилагане (стратегии, тактики). Да не говорим, че е много важно да се уточни къде се търси и намира асиметричността – дали когато „е налице съпоставимост в силите, въоръжението, ресурсите”, т.е. имаме *асиметричност на средствата*, или когато е налице „такъв вид заплаха, при която се съдържат неконвенционални, нетрадиционни, непознати и неочаквани за противника тактики, подходи и действия”, т.е. имаме *асиметричност на действията*.

- За *трета група автори* основното различие е в интензивността на рисковете и заплахите – например и преди е имало и тероризъм, и климатични промени, но те сега

са много по-интензивни, с ново ниво на мащаб, обхват, потенциал, въздействие и последици, следователно разделението е по линията „**по-ниска-по-висока интензивност**“.

• А според *четвърта група автори* в предишните рискове и заплахи главното е било техният количествен характер (най-вече като въздействие и предизвикани промени), докато днес главното се отнася до техния качествен характер (най-вече като въздействие и предизвикани промени), с други думи, нетрадиционността на новите рискове и заплахи се изразява в съвременната им, качествено различна еволюция, така че разделението е по линията „**количествено-качествено**“.

Това са все елементи от модерния днес експертен дебат за традиционните и нетрадиционните предизвикателства, рискове, опасности и заплахи. Но те могат и трябва да бъдат допълнени. За целта ще обърна внимание на още един въпрос - този за *секюритизацията (securitization)*.

Проблемите на сигурността са почти винаги екзистенциални, а решенията им са най-често политически. Говорейки за тези проблеми, трябва да отчитаме, че те могат да се управляват сравнително успешно и до определен момент само докато водят до количествени, и много трудно, когато водят до качествени промени. Има два типа проблеми - единият тип проблеми засягат сигурността, свързани са с сигурността (*security problems*), а другият тип проблеми са насъщни, същностни за сигурността (*securitized problems*). Проблемът, засягащ, свързан със сигурността (*security problem*) се превръща в проблем насъщен, същностен за сигурността (*securitized problem*), т.е. той се **секюритизира**, когато поражда качествени промени, които системата не може да преодолее без пълна мобилизация и структурни трансформации.

Националната сигурност се основава на един своеобразен закон: колкото в по-голяма криза е една държава, колкото по-нестабилна е тя, толкова повече проблеми стават от засягащи, свързани със сигурността в насъщни, същностни за сигурността, т.е. **секюритизират се**. Не всеки проблем е задължително насъщен, същностен проблем за сигурността, но той става такъв тогава и от момента, в който не може да бъде овладян без структурни трансформации в системата за национална сигурност, в държавата и обществените отношения.

Всъщност понятието *секюритизация* е въведено през 1995 г. от представителя на Копенхагенската школа^{XXVI} в сигурността Оле Уевер, но в малко по-друг контекст⁴⁸.

---

^{XXVI} Копенхагенската школа в сигурността включва академични изследователи и университетски преподаватели, дъли оригинален прочит на съвременните измерения на сигурността, както и на проблемите на секюритизацията, на социалните аспекти на сигурността. Водещи фигури в нея са американецът Бари Бузан, датчанинът Оле Уевер и холандецът Яп де Вилде.

Представителите на Копенхагенската школа разглеждат сигурността като дейност, действие, движеща сила, която кара политиката да излезе от установените правила на играта и очертава проблемите като специален тип политика и дори над ежедневната политика. Затова те описват *секюритизацията* като много по-силна (включително и екстремна) версия на политизацията и я определят като успешен речеви акт, „посредством който в рамките на една политическа общност се изгражда разбирателство между субектите нещо да бъде третирано като екзистенциална заплаха за даден ценен обект и да се даде право за призоваване към неотложни и извънредни мерки за справяне със заплахата”⁴⁹. Според тази школа всеки обществен проблем може да се разглежда или в сферата на не-политическото (държавата не се занимава с него и той не е тема на обществен дебат и политическо решение); или в сферата на политическото (проблемът е част от публичната политика и изисква управленско решение и определени ресурси); или се е *секюритизирал* (става дума за екзистенциална заплаха, изискваща извънредни мерки и действия, излизащи от нормалните граници на политическата процедура). Особено важно е какъв е прагът, при който един проблем се *секюритизира*. За него може да се говори като за такъв, но той наистина става такъв само когато обществото го разглежда по този начин. Това е условието извънредните мерки да бъдат приети като легитимни. Успешната *секюритизация* има три компонента: 1) екзистенциални заплахи; 2) извънредни мерки; 3) въздействия върху междуобщностните и междуинституционалните отношения и връзки чрез нарушаване на съществуващите до момента правила.

Важен момент, на който Васил Проданов обръща внимание, е, че „ако се предприемат действия за повишаване на сигурността на някакъв обект, това не означава още че е заплашен, а че нещо успешно е конструирано като съществен проблем”⁵⁰, т.е. възможно е чрез спекулативни речеви актове, най-вече на държавниците и политиците, да се подменят едни реални проблеми с други, обслужващи тези държавници и политици, да се конструират заплахи и проблеми, които водят до *секюритизирането* им, оттук и до необходимостта за извънредни или специални мерки (включително свързани с употреба на сила), излизащи извън нормалната политика. Излизането от „нормалната политика” всъщност е провал в нейното провеждане. След като един проблем е *секюритизиран*, той много трудно или най-малкото твърде бавно може да бъде *десекуритизиран*.

В тази връзка особено внимание се отделя на изключителното значение на речевите актове на личностите, които са ключови фактори за сигурността. В преследването на свои политически цели те нерядко се изкушават да си „играят с огъня”, да превръщат

проблема на сигурността в *секюритизирал* се проблем. В този смисъл се формулират т.нар. улесняващи условия, чрез които речевите актове могат да станат успешни и адекватно да отразяват реалното положение на проблема и необходимостта от ефективното реагиране по отношение на него: „а) **формата** на речевия акт; б) **позицията** на този, който го произнася; в) **историческият резонанс на говоренето**, свързано с определени заплахи”.

Секюритизираният се проблем излиза извън рамките на стандартната политическа процедура за вземане на решения, за осъществяване на нужните мерки и отделяне на необходимите ресурси, т.е. **излиза извън рамките на нормалната политика на сигурност** (свързана с нормалните ситуации и състояния) и преминава в сферата на **извънредната политика на секюритизация** (свързана с извънредните ситуации и състояния). В такава екстремна ситуация онзи, който има правомощия и отговорности да действа и овладява положението, **вече не е свързан** със съществуващите до този момент стандартни правила и процедури.

Самият факт за отказване от съществуващите правила и процедури **не означава** че имаме секюритизирал се проблем. Аналогично, възникващата екзистенциална заплаха **не означава** задължително, че породеният от нея проблем се е секюритизирал. Всичко зависи от **мащаба**, до който е достигнала тази екзистенциална заплаха и от **нейното значение** за обществото. Но би могло да се предположи като нормално и логично, че възникването на екзистенциална заплаха предполага и легитимира предприемането на извънредни действия и нарушаването на стандартните правила и процедури.

По този начин на *секюритизирания* се проблем може да бъде даден адекватен отговор само при наличието на вече споменатите три определени условия: 1) възникване на екзистенциална заплаха; 2) предприемане на извънредни действия; 3) нарушаване на съществуващите правила и процедури с цел по-ефективното реагиране и взаимодействие между всички институции.

В този смисъл се говори за **Акт на секюритизация** — това е самият акт на нарушаване на общоприетите правила и процедури, който възниква, когато политиката излиза извън рамките на тези установени правила и процедури и се смята за легитимно (институционализирано) те да бъдат нарушавани, независимо или именно защото са задължителни в нормалните ситуации⁵¹.

Но в такъв случай неизменно възниква въпросът: „*А кой има правото да разрешава нарушаването на установените правила и процедури?*”, т.е. **кой взема решенията** в случаи, които не са правно регламентирани, но не може да се мине, без тези правила и процедури да бъдат нарушени. Става дума за въпроса на въпросите: „*Кой взема*

решението за обявяване на извънредното положение и определя действията по време на извънредното положение?“ Това е въпросът за *секюритизиращия мениджър*, т.е. за мениджъра на секюритизиращия се проблем.

Германският философ Карл Шмит, юридически предтеча на „тоталната държава“^{xxvii}, определя *секюритизиращия мениджър* като „пълновластен“⁵² и го нарича „суверен“. Напълно точни и уместни определения, защото характеризират адекватно самата същност на подобна личност – на лицето, което прави „изключения, които са разрешени“; което „при извънредно положение суспендира правото“⁵³; което „може непосредствено, в цялата пълнота на своята мощ да се застъпи за защита на обществената сигурност и съществуването на държавата“⁵⁴.

Карлшмитовият „пълновластен“ човек, „суверен“ е понятие, знак, дори метафора за нещо изключително важно и с далеч отиващи последици, защото онзи, който взема решението за обявяване на извънредното положение се натовазва с огромна, едва ли не граничеща с Божествената власт — не само да определя положението като извънредно, но и да определя докога то ще бъде такова, по какви извънредни правила и процедури ще се живее и работи при това положение, докога обществото или общността ще се намира в него, какви ще бъдат наказанията и санкциите за различно от изискуемото и полагащо се поведение и т.н. Очевидно е, че извънредното положение може да се окаже както преход към нормалността (редността), така и **узаконяване на ненормалността (извън-редността) като една нова нормалност (редност)**.

В този смисъл можем да говорим за това, че много традиционни рискове и заплахи, с които държавите, народите и обществата са свикнали, днес започват да навлизат в ново измерение и ново проявление, да навлизат, с други думи в извънредността, да се секюритизират, да стават от засягащи, свързани със сигурността, в насъщни, същностни за сигурността. И това разбиране, изпълнено с неопровержима логика, позволява да се добавят към досегашните четири категории автори и *нета група автори*. Нека да поясним още веднъж главното от техните възгледи.

- За въпросната *нета група автори*, преди водещи бяха заплахи, *засягащи, свързани със* сигурността (т.е. *security problems*), а сега водещи са заплахи, *насъщни, същностни за* сигурността (т.е. *securitized problems*), които не могат да бъдат преодоленни от обществото без мобилизация и структурни трансформации. Те излизат извън рамките на стандартната политическа процедура за управленски решения, за осъществяване на нужните мерки и отделяне на необходимите ресурси, т.е. излизат **извън рамките на**

---

^{xxvii} Тотална държава — държава, чийто политически режим се стреми към пълен (тотален) контрол над всички аспекти от живота на обществото и индивида.

нормалната политика на сигурност (свързана с нормалните ситуации и състояния) и преминават в сферата на **извънредната политика на сигурност, на секюритизация** (свързана с извънредните ситуации и състояния) и затова разделението вече е по линията „**security-securitized**“.

България е изправена пред много сериозни предизвикателства, рискове, заплахи и опасности, част тях са се *секюритизирали*, т.е. попадат в категорията на извънредността и на тях не може да се противодейства с палиативни мерки, в рамките на нормалното управление. Ето поне два такива *секюритизирали* се феномена: в политическата сфера - **корупцията**; в сферата на националната сигурност – **демографската криза**, усложнена неимоверно от т.нар. **ромски проблем**, свързан с възможността след 15-20 години да се изправим пред критичната ситуация **1 милион** от максимум **6 милиона**, населяващи България, да бъде съставен от главно асоциални, маргинализирани, деформирани като ценностна система хора, които очакват помощи от държавата, не допринасят с нищо за страната, нямат трудови навици и смятат, че криминалното поведение е оправдано и затова – то е инструментализирано от тях като начин на съществуване.

И така, какво имаме всъщност за разделението на традиционно и нетрадиционно по отношение на различните застрашаващи критични фактори.

Разделението на предизвикателствата, рисковете, опасностите и заплахите на **традиционни** и **нетрадиционни** трябва да бъде направено на базата на цялостен, комплексен и изчерпателен анализ и оценка на всички техни базисни характеристики, потенциали и способности за ескалация.

Като резултат от този анализ и оценка предизвикателствата, рисковете, опасностите и заплахите се разделят на два основни типа, на две основни категории:

◆ *Тип 1, “традиционни”*: *стари, симетрични, ниска интензивност, количествени, засягащи, свързани със сигурността (security)* предизвикателства, рискове, опасности, заплахи;

◆ *Тип 2, “нетрадиционни”*: *нови, асиметрични, висока интензивност, качествени, насъщни, същностни за сигурността (секюритизирани, securitized)* предизвикателства, рискове, опасности, заплахи.

В този смисъл една заплаха (същото може да се каже и за една опасност, за един риск, за едно предизвикателство) е **традиционна**, ако тя е *стара* (която е съществувала преди или се проявява сега по стария, познат начин); ако е *симетрична*; ако е с *ниска интензивност*; ако води до *количествени* промени; и ако създава проблеми, които *засягат, свързани са със* сигурността (т.е. са *security problems*).

Аналогично, една заплаха (същото може да се каже и за една опасност, за един риск, за едно предизвикателство) е **нетрадиционна**, ако тя е *нова* (която не е съществувала преди или се проявява сега по нов, коренно различен начин); ако е *асиметрична*; ако е с *висока интензивност*; ако води до *качествени* промени; и ако създава проблеми, които са *насъщни, същностни* за сигурността (т.е. са *securitized problems*).

XIV. Десетте измерения на еволюцията на сигурността.

В новите динамични условия и при настъпващите разноаспектни промени **науката за сигурността** изживява удивителна еволюция, която пък е свързана с **еволюцията на сигурността** и нейната многопланова, многоаспектна, многопластова трансформация в глобализираното, постмодерното, мрежовото и рисковото общество. **Сигурността** се изпълва с ново съдържание. Базирайки се на вече направените дотук анализи и изводи, може да бъде обобщено, че **еволюцията на сигурността** се отразява в **10** измерения и сигурността става **все повече: индивидуална; идентичностна; вътрешна; мека; комплексна; интеграционна; информационна, мрежова; рискована; и гражданска.**

(1) *Сигурността днес става все повече **индивидуална**, защото:*

Обществата и гражданите по-рано подкрепяха стратегии и политики, в резултат на които можеше да спечелят *всички* (държавата, обществото, общините, общностите). Сега те подкрепят повече стратегии и политики, в резултат на които може да спечели *всеки* (отделният индивид, човекът, гражданинът, данъкоплатецът). Всеки иска да види своето „парче“ от баницата „социална политика“, от баницата „здравеопазване“, от баницата „образование“, от баницата „борба с престъпността“; всеки пита къде е той, къде е неговият интерес в тези стратегии и политики, къде е неговата сметка при тях. Обръщането с лице към човешката сигурност, особено на Запад (Европа, САЩ), е пряк резултат от новите акценти и приоритети в сигурността след края на Студената война.

(2) *Сигурността днес става все повече **идентичностна**, защото:*

В схващането за сигурността придобиват голяма относителна тежест аспекти и акценти, свързани с етноса и религията, паметта и историята, културата и традициите. Идентичността и нейното съхраняване са свързани с въведеното от Копенхагенската школа⁵⁵ понятие **социетална сигурност** или **идентичностна сигурност**. Според тази школа социетална несигурност има, когато общностите от хора разглеждат дадено състояние или развитие като заплаха за своето съществуване като общност. А за Зигмунт Бауман „човек мисли за идентичността, когато не е сигурен за мястото, към което принадлежи; т.е. не е сигурен как да се вмести сред очевидното разнообразие от поведенчески стилове и подходи и дали хората край него приемат това поместване за правилно и подходящо, така че и двете страни да знаят как да продължават да се държат

в присъствието на другата. „Идентичност“ е име, дадено на търсеното бягство от тази несигурност”⁵⁶. С други думи, несъмнено идентичността е **последният рубеж**, който общността и обществото ще са склонни да предадат – те могат да понесат размиването на държавата и държавността, на социалното и икономическото, но няма да се съгласят, няма да допуснат размиване на националното и културното (история, език, памет, религия, етнос, етос и традиции). Или поне по това ще могат да бъдат отличени живите и жизнените общества от обречените и изчезващите общности – на първите им „пука” за идентичността, а на вторите им е почти напълно безразлично какво се случва с нея...

(3) *Сигурността днес става все повече **вътрешна**, защото:*

С намаляването на вероятността за военни конфликти, обект на които могат да станат демократичните либерално-пазарни държави, общества и гражданите, особено в Европа, „свиват” своя стратегически хоризонт на страх, несигурност и уязвимост до границите на своите страни и свързват сигурността си с нейните вътрешни компоненти. За тези общества и граждани много по-важно, понякога и единственото важно е това, което се случва в собствените им страни – борба с престъпността и корупцията, жизнен стандарт и екология, здравеопазване и образование. Далеч на втори план остават мисии и задачи в далечни региони. И в България обществото трудно осъзнава значението на ангажирането ни с военни мисии, подобни на тези в Ирак и Афганистан, и изпитва остра необходимост от пълна информация и сериозен дебат при тяхното обосноваване.

(4) *Сигурността днес става все повече **мека**, защото:*

Твърдите, силови аспекти на сигурността постепенно отстъпват място на **меките**, не-силови аспекти. Все по-важни стават за хората **качествените, а не количествените аспекти** на сигурността – например качеството на живота, образованието, здравеопазването, човешкият потенциал, околната среда, културата, моралът, управлението. Държавите вече не разчитат изключително на своята военна мощ, т.е. на твърдата сила. Те отдават голямо внимание на меката сила – на културата, идеологията, образованието и др.

(5) *Сигурността днес става все повече **комплексна**, защото:*

Комплексността на сигурността, наричана понякога „широка сигурност”, означава, че много повече аспекти и измерения на сигурността стават важни и приоритетни за държавата, обществото и гражданите – не само военната, външната и свързаната с борбата с престъпността, но и икономическата, финансовата, социалната, екологичната, етническата, религиозната, културната информационната, гражданската и редица други елементи на сигурността придобиват все по-голямо значение и по това, как властта се справя с тяхното управление се съди за нейните способности да гарантира сигурността.

(6) *Сигурността днес става все повече **интеграционна**, защото:*

Националната държава все по-трудно се справя сама с новите предизвикателства и рисковете, опасности и заплахи. Затова тя трябва да се интегрира в система за колективна сигурност. Присъединяването на България към НАТО и ЕС е несъмнен успех на нашата държава, но успехът би изглеждал другояче, ако на старта имаше 20–30 кандидатки за членство, а на финала бяха 2–3. Когато с малки изключения всички преодоляха дългата дистанция от кандидатстване до членство, става дума и за геополитическа тенденция. Удовлетвореността от постигнатото членство в НАТО и ЕС не бива да води до излишно самоуспокоение. Постигнатото членство е само **началото на дълъг и сложен процес** и изисква постоянни, непрестанни усилия на държавата и цялото общество. Главният въпрос пред нашата външна политика и политиката ни за сигурност и отбрана сега е – как това членство да бъде пълноценно и пълноправно, как България да печели от него?

(7) *Сигурността днес става все повече **информационна**, защото:*

Още преди три десетилетия Алвин Тофлър говореше за Третата вълна – Вълната на информационното общество⁵⁷. Днес ние „преживяваме комуникационна революция. Новите комуникационни технологии са насочени към развитие на [...] иновационни и ефективни форми на масови комуникации и обмен на информация между участниците в комуникацията. Явлението „комуникация“ все по-очевидно излиза на преден план, като придобива статут на **главен обяснителен принцип на социалните науки**”⁵⁸.

Комуникационната и информационна революция поставя с особена сила въпроса за сигурността на информацията във всички аспекти (включително киберсигурността). Тя повишава експоненциално ролята на количеството и качеството на информацията за самото функциониране на обществата и въздейства многопосочно и непредсказуемо върху политиката и икономиката на държавите.

(8) *Сигурността днес става все повече **мрежова**, защото:*

Институциите в сферата на сигурността остават преобладаващо йерархични, но днес предизвикателствата стават мрежови и това налага промени в структурите и подходите, принципите и ресурсите. Навлизаме в ерата на мрежовизацията. Тя изисква различно мислене. Йерархичните структури преследват **ресурсно ориентирани** стратегии, т.е. стремят се да правят това, което **могат да правят**. А мрежовите структури преследват целево ориентирани стратегии, т.е. стремят се да правят това, което **трябва да правят**.

(9) *Сигурността днес става все повече **рискова**, защото:*

В един кратък период преминахме към Третата вълна на сигурността⁵⁹ – Вълната на риска. Първата бе Вълната на безопасността; а Втората – Вълната на сигурността. Ние вече се стремим да **управляваме рисковете** (под **риск** се разбира *въздействие на*

несигурността, в смисъл на неопределеността, неизвестността върху целите на системата), т.е. става дума за динамичен, сложен **процес**, в който е въввлечена системата и който трябва да се управлява, за да се постига определено ниво на **минимизирани рискове**. С други думи, всички усилия се насочват към **управление на риска**, защото ако рискът се материализира, то последиците ще бъдат изключително сериозни. Вече **не е достатъчно** да бъде защитавана безопасността и дори да бъде гарантирана сигурността, а **трябва да бъдат управлявани рисковете**, което значи – **да се развие коренно различна сетивност на държавата и обществото**.

(10) *Сигурността днес става все повече **гражданска**, защото:*

Както бе казано, една от водещите тенденции днес е нарастващата роля на природни, антропогенни и техногенни бедствия, аварии, катастрофи, други извънредни ситуации и необходимостта от все повече ресурси за тяхното ранно сигнализиране, превенция, своевременно реагиране, противодействие и ликвидиране на последиците.

Извънредните ситуации попадат в обсъдените по-горе **секюритизирани** проблеми.

Разглеждайки през призмата на извънредните ситуации ролята на държавата като сложен механизъм за производство на сигурност, ще акцентираме главно на следното:

- Досегашната държава е конструирана така, че **да обслужва нормалността**, а не-нормалността се възприема като изключение, като извънредна ситуация - екстремална, рядка, почти невъзможна. Но какво да правим днес, в обществото на риска, когато ако рискът се реализира, то възниква извънредна ситуация, при която държавата изпада в криза. Няма съмнение, че в мрежовизиращото се рисково общество извънредността ще зачести; че ще започне да се **превърща в норма, в правило**; че кризите ще бъдат наше ежедневие. Това несъмнено означава, че нормалността **ще бъде изключение**, ще става по-рядка, почти невъзможна.

Отгук естествено следва, че цялата логика започва да се обръща, че извън-редността и (във)редността, че не-нормалността и нормалността си сменят местата. Кое не може да не доведе до неизбежни промени в конструкцията на държавата, в институциите ѝ, в нейното закони, процедури, ресурси и като цяло - в нейното досегашно функциониране.

Извънредната ситуация, а в политическата оптика на дебата – **извънредното положение**, може да настъпи при една от следните критични ситуации:

Първо, когато е **нарушен политическият** (конституционният, правният, общественият, социалният) **ред** от сили извън или вътре в държавата. Това ще наречем **Извънредност от Първи тип** - извън установения конституционен (правно, законово гарантиран) ред.

Като правило досегашното законодателство се фокусира (а бих казал дори, че се фиксира) именно върху тази ситуация и описва как трябва да се реагира, ако тя настъпи. И по-скоро я споменава, **без да изгражда** нито съответната **нормативна база**, нито пък нужната **институционална инфраструктура**.

Второ, когато е нарушен нормалният ход на процесите в резултат на извънредна ситуация (бедствие, авария, катастрофа, пандемия, криза, *civil contingency*^{xxviii}, *emergency*^{xxix}). Това ще наречем **Извънредност от Втори тип** – извън нормалния (естествен) ход на процесите.

Тук – като законодателство, като институционална мрежа от мрежи, като ресурси – ни предстои още много работа, много усилия, много промени, много мислене дори...

И при двата типа **извънредности** (от Първи и от Втори тип), но особено силно това звучи за **извънредността от Втори тип**, възникват два въпроса с **повишена трудност**:

- Може ли в извънредната ситуация да се прилагат нормалните (вътре-редни, във-редни) мерки?

- Ако са нужни извънредни мерки, как да бъдат контролирани, за да не се превърнат в редни, във вътре-редни, във-редни мерки, т.е. в ново „нормално” законодателство?

Отговорите на тези сложни въпроса предстои да бъдат дадени от Времето, Властта и Демокрацията, от Преосмислянето на сигурността, Еволюцията на обществата и Глобалния ред. Несъмнено своята решаваща дума трябва да кажат също така и учените.

XV. За еволюцията на Държавата на сигурността.

Накрая ще разгледаме накратко въпроса, свързан с Държавата на сигурността (Държавата като производител на сигурност) и нейната еволюция като резултат от зачестяването на кризисните събития и превръщането им от извънредни ситуации в постоянен спътник на обществото. Класическата Държава на сигурността има четири институционални опори – **Армия, Полиция, Специални служби и Отбранителна индустрия** (или военнопromишленият комплекс – ВПК). **Армията** е създадена да опазва външната сигурност на Държавата, т.е. тя е въоръжена институция за защита от външни заплахи. **Полицията** възниква за опазване на вътрешната сигурност на Държавата, т.е. тя е въоръжена институция за защита от вътрешни заплахи. **Специалните служби** обезпечават информацията, т.е. софтуера на системата за национална сигурност. **Отбранителната индустрия** (ВПК) произвежда въоръженията и техниката, т.е. хардуера на системата за национална сигурност.

^{xxviii} *Civil contingency* - неочаквана, непредвидена ситуация, пряко засягаща гражданската сигурност.

^{xxix} *Emergency* - непредвиден, спешен случай, критичен момент; извънредна ситуация, пряко засягаща гражданската сигурност.

Когато се говори за „опора“ на Държавата на сигурността, не бива да се мисли за единна институция, комин, вертикален и сочещ нагоре към върха на властта. Става дума за комплекс от структури („мрежа от мрежи”⁶⁰), които са интегрирани преди всичко хоризонтално и съчетават все повече координацията и децентрализацията за сметка на командването и на централизацията. Високите технологични и конструктивни постижения на човека; ескалиращото потребителско отношение към природата; концентрацията на сложни ядрени, химически и биологически производства; генните експерименти; пандемииите, тероризмът променят представите ни за кризи и кризисни ситуации и водят до качествено нова структура на системата за управление на кризи и при кризи. С други думи, четирите класически опори на Държавата на сигурността се изправят пред много мощен конкурент за материални, финансови, когнитивни и човешки ресурси – Гражданската защита, а по-точно **Гражданската сигурност**. По този въпрос учените се разделят на две големи групи (школи, лагери или кланове).

Учените от едната група твърдят, че четирите класически опори на държавата на сигурността трябва да си останат такива, каквито са били създадени (някои от тях още в древността), и да не се учат „тепърва“ на дейности, присъщи на Гражданската сигурност. Обаче е нужно да се изгради нова, Пета опора на модерната Държава на сигурността – **Гражданската сигурност**, която да е нещо подобно на Министерството на вътрешната сигурност (*Homeland Security Department*) в САЩ или на Министерството на Руската федерация по въпросите на гражданската отбрана, извънредните ситуации и ликвидацията на последствията от стихийни бедствия (*Министерство Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий*).

Учените от другата група смятат, че днешната Държава на сигурността трябва да остане с четири опори, но всяка от тях да еволюира и да развие способности, които да й позволят да поеме отговорности и функции от Гражданската сигурност. Ако тя не го направи, съответната опора рискува да загуби част от смисъла си и от подкрепата на обществото.

Логиката на развитието подсказва, показва и доказва, че пътят напред (*the way ahead*) е в първата посока – на изграждане на мрежа от мрежи като институционална **пета опора на постмодерната държава на сигурността**. Ако се изгради такава опора, това ще доведе до синергетичен ефект от използването на ограничените (те по принцип винаги са ограничени) ресурси на държавата в противодействието на всякакъв вид и род извънредни ситуации.

XVI. Заключение: Ние, европейците.

Ние, европейците живеем в много сложен свят. Преди може да се каже, че различията с останалия свят и особено с неразвятия свят бяха основно количествени, т.е. ние бяхме много по-подредени, по-нормални, по-развити, по-богати, по-демократични, по-доволни и по-самодоволни.

Сега обаче разликите станаха от количествени в качествени. Ние не просто и не само сме „*по*“, ние живеем (заживяваме) в коренно различно общество, което е:

- глобализирано;
- постмодерно.
- мрежово;
- рисково;

Другите, значителна част от останалия свят и особено в неразвятия му част, продължават да живеят в предишното измерение на съществуването:

→ някои в регионализираното общество, а неразвитите – в „черните дупки“ на разпадналите се и разпадащи се държави;

→ някои в модерното общество, а неразвитите – в домодерната и дори архаична, пред-обществена (от пред-общество) стадно-кланово-племенна допотопност с нейните шаманизми, паганизми, тотемизми, анимизми^{xxx};

→ някои в йерархичното общество, а неразвитите – в анархията с единствен регулатор силата, където по-силният изяжда, ограбва, пребива, измамва, поробва или изнасилва по-слабия;

→ някои в „сигурностното“ общество, т.е. с предела на желанията поне за относителна сигурност, а неразвитите – в джунглите на войната на всички срещу всички, където опасностите дебнат отвсякъде и безопасността е химера, мистика, невъзможност.

Ние, европейците сме отвикнали от Страх, загубили сме сетивата си за живеене в Страх и самата мисъл за него ни плаши, боим се от Страх и още повече от Страх от самия Страх. И тук ни е слабото място, тук е нашата уязвимост. Защото другите живеят със Страх, той е част от съществуването им, те го имат в огромни количества и са готови да го експортират към нас, тъй-като отлично знаят, че той ще проработи и ние ще загубим ума и дума пред лицето на Страх. Те са толкова успешни в производството на Страх, защото живеят в условия, в които човечеството винаги, с изключение на

---

^{xxx} **Шаман** – народен лечител и магьосник, жрец и мъдрец, поет, пазител на древни, природни методи за придобиване и поддържане на добро здраве и благоденствие както за самия него, така и за членовете на общността, към която принадлежи. **Анимизъм** – първобитно, но разпространено и досега у някои народности и отделни хора вярване за съществуването на душа у всеки предмет, растение и животно. **Тотем** – животно, по-рядко растение, предмет или явление, за които се смята, че имат магическа сила, че са родоначалници на племето. **Паганизъм** – езичество, идолопоклонничество.

последните петдесетина години, е живяло, живяло е винаги и Страхът е бил другото име на Живота. Човекът е *Страхуващо се същество - Homo timens*^{xxxI}. Човешката история е непрекъснато съжителство със Страх. Тя се движи в посоката на елиминиране на Страх. Ние, европейците, вече навлязохме в обществото на бързото елиминиране на Страх, но край нас е пълно с производители на Страх и те не се интересуват от това – колко много ни се иска да живеем без Страх. Те напипаха това ни слабо място и с жестока перфидност^{xxxII} се възползват от него...

Ние, европейците навлязохме в обществото, което не иска да абсолютизира сигурността, защото знае, че заедно с нея има много други ценности – Свободата, Демокрацията, Човешките права, Правото на лично щастие, Правото на качество на живот и др. Ние демонтирахме Златната клетка на Сигурността и се стремяхме извън клетката да намерим баланса между Свобода и Сигурност, чието Златно сечение прави човека истински активен и креативен, и необходимо сигурен, и достатъчно свободен.

Но другите, различните, изоставашите от нас живеят в своя пред-Свят, те все още са замесени от различно тесто, не разчитат на Свободата, а я мислят за Свободия и затова я ненавиждат. И те напипаха тук друго наше слабо място – че извън клетката може да се живее нормално и съзидателно, само ако няма грабливи птици, хищни котараци, деца, стрелящи с прашки и злосторници, дошли от мрака на садистичните си подсъзнания.

Ето как се появява у немалка част от нас желанието за връщане в Златната клетка на Сигурността, но нея я няма вече я няма и повече не може да я има. И затова започнахме да се паникьосваме, да искаме да се скрием на сигурно, а да няма къде.

Ние, европейците дадохме воля на постмодерността си, на сърфирането между роли, избори, идентичности и потребности, свикнахме *ин-дивидът* да стане *дивид*, дори *мулти-дивид*, приехме твърде спокойно края на на метанаративите, големите наративи, големите Разкази – Държава, Религия, Идеология, Наука, Сигурност и др., вече не ни се иска да се жертваме и да умираме за Големите Идеи – Отечество, Свобода, Бъдеще и др. Но онези, различните от нас наистина са коренно различни и тук напипаха може би най-слабото ни място. Защото те все още са готови да умират за други Големи Идеи или има кой да ги прати, като им заповяда, като ги убеди или като ги манипулира – да умират за тези Големи Идеи. Домодерността и още повече пред-обществеността (Пред-обществото) е страшна, понеже е безразсъдна, суицидна^{xxxIII}, фанатична, брутална, жестока. Докато ние сме вече много фини, деликатни, изтънчени, без щитове и защитни

---

^{xxxI} *Homo timens* — страхуващо се същество, боящо се същество (лат.)

^{xxxII} *Перфиден* — злонамерен, подъл, коварен, вероломен, подъл.

^{xxxIII} *Суицид* — самоубийство.

доспехи, без черупки и коруби на душите си, на домовете си, а все повече и на градовете и държавите си.

И накрая, ние, европейците допуснахме при нас, в Европа, да сработи закодирианият в демократичните ни принципи хипотетичен капан и сами се хванахме в него. Ние започнахме да мислим, че една ценност или я има, или я няма. Или е гарантирана изцяло, на 100%, в пълна мяра, или изобщо не е ценност. Т.е. толерантността, свободата, либерализмът, демокрацията, човешките права и свързаните с тях техни ценностни посестрими, или са в пълна мяра, или ние ги предаваме и продаваме, загърбваме и обезличаваме.

А всъщност за тези ценности няма две опции, две крайности – нула и безкрайност, нищо или всичко, липса и безкрайно много. Има само „**много**“, и както вече стана дума, въпросът е колко „**много**“ да бъде това „**много**“ – колко много толерантност, колко много свобода, колко много либерализъм, колко много демокрация, колко много човешки права и т.н., за да бъдем съвременни, истински, пълноценни, навлязло в 21 век общество, без да станем лесна плячка на варварите, за които толерантността, свободата, либерализмът, демокрацията, човешките права и т.н. са кощунство, мерзост, низост, разврат, вредна норма, щета, каприз, лукс, илюзия и т.н. Ето как различните от нас, изоставащите от нас и тук напипаха у нас още едно слабо място и ни бият жестоко заради абсолютизацията на нашите ценности. Тези ценности могат да се абсолютизират само ако се споделят от всички. Има ли техни врагове, при това твърде много техни врагове, надзъртащи, изпълзващи от подземията и пукнатините, от блатата и сметищата на омразата, ненавистта, радикализма и екстремизма, на необразоваността и ценностната слепота, то тези ценности ако бъдат абсолютизирани, започват да се превръщат в нашата ахилесова пета, в нашата критична уязвимост, в нашето проклетие.

И за да не стане това, те трябва да бъдат осъзнавани от нас не като абсолютни, а само като относителни ценности. Разбира се, не като повърхностни, имитационни, симулационни и двойно-стандартни, а като подчинени и съобразени с търсенето на отговора – да, **много**, разбира се, че **много**, естествено че **много**, но все пак *колко много да бъде това много, колко много да имаме от тях*, да отстояваме от тях, да се борим за тях, без да сме ги превърнали от най-хуманното и най-велико лекарство за всяко едно общество, в смъртоносна отрова за него.

Терористичните атаки срещу Европа през последните месеци са удари върху душата и тялото на Европа. Нападнат Европа за всичко това, което *тя е* и което *тя прави*. Вярно е, има неща в Европа, които могат да бъдат по-добри, както и сред нещата, които Европа прави, има и такива, които тя може да прави по-добре. Но ние днес трябва да

бъдем не по-малко, а повече европейци. Също така, трябва да осъзнаем това, за което съвременната Наука за Сигурността отдавна говори – за тях стана дума малко по-горе.

Ние сме в **Рисковото общество**. Все повече ще преминаваме от една извънредност и към друга. Извън-редността е новата редност; а-нормалността е новата нормалност. Ето защо е необходимо не да *реагираме* когато бедата се случи, не дори и да мислим за *превенция*, при която не даваме на малката беда да стане голяма, а да действаме с *ранно сигнализиране* – да не позволяваме въобще на бедата да ни изпревари и да ни свари неподготвени, да не ѝ разрешим да възникне. В **Рисковото общество** всеки изпуснат риск се развива твърде бързо във времето и пространството. В **Рисковото общество** се нуждаем от качествено различно мислене и отношение към бедите – да се научим да не изпадаме в паника, да не се разпадаме на атоми и подплашени стада, да се мобилизираме и обединяваме, да се сплотяваме и да нарастваме нашата солидарност. **Рисковото общество** е общество на мобилизационната, **трансформационната сигурност**, когато са нужни екстремна мобилизация и сериозни трансформации, за да продължим да бъдем в сигурност. **Рисковото общество** налага нов подход към сигурността, то борави с нова терминология – ранно сигнализиране, диагностика на уязвимостите, анализ на критичностите, преприоритизиране на ресурсите и др. **Рисковото общество** изисква развита като мрежова организация система за национална сигурност с много повече децентрализация и координация за сметка на централизацията и командването. **Рисковото общество** изисква сериозни инвестиции в т.нар. рискови противодействия; във *first responders* – това са първите реагиращи; в полицията; в специалните служби.

Рисковото общество, Обществото на риска, с извинение за тавтологията, носи много рискове, но те могат да бъдат управляеми, те са управляеми. Когато има ясно, силно и визионерско стратегическо лидерство, когато има чувство за дълг и отговорност – както към сегашното, така още повече – към идните поколения.

Литература:

- ¹ Слатински, Николай. Сигурността – същност, смисъл и съдържание. С.: Военно издателство, 2011, с. 133–180.
- ² Слатински, Николай. Сигурността – животът на Мрежата. С.: Военно издателство, 2014, с. 177–197.
- ³ Лиотар, Жан-Франсоа. Постмодерната ситуация. С.: Наука и изкуство, 1996, с. 40.
- ⁴ Kelly, Kevin. New rules for the new economy : 10 radical strategies for a connected world”. Viking Penguin, 1998, <http://kk.org/books/KevinKelly-NewRules-withads.pdf>, p. 31.
- ⁵ <http://zamunda.net/details.php?id=109300&hit=1>.
- ⁶ Newman, Mark E. J. The Structure and Function of Complex Networks, <http://arxiv.org/pdf/cond-mat/0303516.pdf>, p. 5.
- ⁷ Keller, Evelyn Fox. Revisiting Scale-Free Networks.//BioEssays, 2005, Vol. 27, Issue 10, <http://www.hot.caltech.edu/bast/KellerBioEssays.pdf>, p. 1065.
- ⁸ Newman, Mark E.J Networks: An Introduction. New York, Oxford University Press, 2010, <http://www.thebook-mark.com/networks-an-introduction/>, p. 5–110.
- ⁹ Newman, Mark E.J Networks: An Introduction. New York, Oxford University Press, 2010, <http://www.thebook-mark.com/networks-an-introduction/>, p. 5–30.
- ¹⁰ Лифшиц, Юрий. Структура сложных сетей. Лекция № 4 курса. Алгоритмы для Интернета, 19.10.2006, <http://logic.pdmi.ras.ru/~yura/internet/04ianote.pdf>, с. 2–5. Допълнително вж. също: Caldarelli, Guido Lectures on Complex Networks. NetSci International Workshop and Conference on Network Science. Norwich Research Park, UK, 2008, http://www.ifr.ac.uk/netsci08/Download/Invited/ws1_Caldarelli.pdf, p. 42.
- ¹¹ Barabási, Albert-László, Eric Bonabeau. Scale-Free Networks.//Scientific American, 2003, <http://www.fsu.edu/~geog/stallins/geog/Readings/scalefree.pdf>, 60–69, p. 64.
- ¹² Caldarelli, Guido Lectures on Complex Networks. NetSci International Workshop and Conference on Network Science. Norwich Research Park, UK, 2008, http://www.ifr.ac.uk/netsci08/Download/Invited/ws1_Caldarelli.pdf, p. 42.
- ¹³ <http://bg.wikipedia.org/wiki/P2P>.
- ¹⁴ Евин, Игорь, Александр Кобляков, Дмитрий Савриков, Николай Шувалов. Когнитивные сети.//Компьютерные исследования и моделирование”, Т. 3, №. 3, 2011, 231–239. <http://spkurdyumov.ru/uploads/2013/08/kogseeet.pdf>, с. 232.
- ¹⁵ Евин, Игорь, Александр Кобляков, Дмитрий Савриков, Николай Шувалов. Когнитивные сети.//Компьютерные исследования и моделирование”, Т. 3, №. 3, 2011, 231–239. <http://spkurdyumov.ru/uploads/2013/08/kogseeet.pdf>, с. 233–236.
- ¹⁶ Евин, Игорь, Тимур Хабибуллин. Социальные сети. // Компьютерные исследования и моделирование, 2012, Т. 4, № 2, <http://spkurdyumov.ru/uploads/2013/08/evhabib.pdf>, 423–430, с. 428.
- ¹⁷ Stephenson, Karen, Stephan H. Haeckel. Making a Virtual Organization Work.//Focus, No 21, Zurich Insurance Group (reprinted), <http://www.netform.com/html/virtual.pdf>, p. 3.
- ¹⁸ Arquilla, John, David Ronfeldt. Osama bin Laden and The Advent of Netwar.//New Perspectives Quarterly, Fal, 2001, Vol. 18, №. 4, http://www.digitalnpg.org/archive/2001_fall/osama.html.
- ¹⁹ Андерсън, Бенедикт. Въобразените общности. Размишления върху произхода и разпространението на национализма. С.: Критика и хуманизъм, 1998, с. 21.
- ²⁰ Capra, Fritjof. The Web of Life. A New Scientific Understanding of Living Systems. New York: Doubleday, 1996, p. 298.
- ²¹ Barabási, Albert-László. Linked. How Everything Is Connected to Everything Else and What It Means for Business, Science, and Everyday Life. Plume Book, 2003, p. 225.
- ²² Ритцер, Джордж. Современные социологические теории. СПб.: Питер, 2002 г., <http://socioline.ru/book/dzhordzh-ritser-sovremennye-sotsiologicheskie-teorii>, с. 493.
- ²³ Бек, Улрих. Световното рисково общество. С.: Обсидиан, 2001.
- ²⁴ Ikenberry, John G. America's imperial ambition. // Foreign Affairs, 2002, Vol. 81, № 5, 44–60, p. 50.
- ²⁵ Friedman, Thomas L., Michael Mandelbaum. That Used to be US. How America fell behind in the world it invented and how we can come back. New York:Farrar, Straus and Giroux, 2011, p. 350.
- ²⁶ Friedman, Thomas L., Michael Mandelbaum. That Used to be US. How America fell behind in the world it invented and how we can come back. New York:Farrar, Straus and Giroux, 2011, p. 195.
- ²⁷ Талев, Насим. Черният лебед. Въздействието на слабо възможното в живота и на пазара. С.: Инфодар, 2009, с. 13–14.
- ²⁸ Friedman, Thomas L., Michael Mandelbaum. That Used to be US. How America fell behind in the world it invented and how we can come back. New York:Farrar, Straus and Giroux, 2011, p. 194.
- ²⁹ Цит. по: Бурдийо, Пиер. Правилата на изкуството. Генезис и структура на литературното поле. С.: Дом на науките за човека и обществото, 2004, с. 14.
- ³⁰ Herz, John. International Politics in the Atomic Age. New York: Columbia University press, 1962, p. 3.
- ³¹ Концепция за националната сигурност на Република България.//Държавен вестник, № 46, 22.04.1998.
- ³² Закон за защита на класифицираната информация.//Държавен вестник, № 45, 30.04.2002 (с редица изменения и допълнения в следващи броеве).
- ³³ Допълнителна разпоредба към Закон за Държавна агенция „Национална сигурност”.//Държавен вестник, № 93, 2009.
- ³⁴ Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност ”.//Държавен вестник, № 61, 2015.
- ³⁵ Слатински, Николай. Петте нива на сигурността. С.: Военно издателство, 2010, с. 217–218.
- ³⁶ Вж. също: Bellamy, Alex J. Security Communities and Their Neighbours. Regional Fortresses or Global Integrators. Basingstroke, Hampshire and New York: Palgrave MacMillan, 2004, p. 48.
- ³⁷ Нye, Joseph S. Jr. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004, p. 6–30.
- ³⁸ Вж. Слатински, Николай. Петте нива на сигурността. С.: Военно издателство, 2010.

Литература:

- ³⁹ Сартори, Джовани. Теория на демокрацията. Класическите проблеми. Книга 2. С.: Център за изследване на демокрацията, 1992, с. 123, с. 125.
- ⁴⁰ Buzan, Barry, Ole Wæver, Jaap de Wilde. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998, p. 36.
- ⁴¹ Хънтингтън, Самюъл. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. С.: Обсидиан, 1999, с. 22–23.
- ⁴² Слатински, Николай. Сигурността – същност, смисъл и съдържание. С.: Военно издателство, 2011, с. 248–251.
- ⁴³ Фрийдман, Томас. Лексус и маслиновото дърво. Идеи за глобализацията. С.: Дамян Яков, 2001, с. 37.
- ⁴⁴ Слатински, Николай. Сигурността – Животът на Мрежата. С.: Военно издателство, 2014, с. 201–205.
- ⁴⁵ Търкаланов, Юрий. Разузнавателният анализ. С.: Албатрос, 2003, с. 57.
- ⁴⁶ Търкаланов, Юрий. Разузнавателният анализ. С.: Албатрос, 2003, с. 57–58.
- ⁴⁷ Търкаланов, Юрий. Разузнавателният анализ. С.: Албатрос, 2003, с. 57–58.
- ⁴⁸ Вж. по-подробно: Слатински, Николай. Петте нива на сигурността. С.: Военно издателство, 2010, с. 157–161, 128–131.
- ⁴⁹ Проданов, Васил. Секюритизацията и десекуритизацията като характеристики на съвременните общества.//Международни отношения, 2010, № 3, 61–72, с. 61.
- ⁵⁰ Проданов, Васил. Секюритизацията и десекуритизацията като характеристики на съвременните общества.//Международни отношения, 2010, № 3, с. 61–62.
- ⁵¹ Макарычев, Андрей. Мишель Фуко как теоретик безопасности: критическое прочтение концептов.//Мировая экономика и международные отношения, 2008, № 3, с. 83.
- ⁵² Клайн, Нейоми. Шоковата доктрина. Възходът на капитализма на бедствията. С.: Изток–Запад, 2011, с. 169.
- ⁵³ Троянов, Илия, Юли Цее. Посегателство над свободата. Истерия за сигурност, полицейска държава и ограничаване на гражданските права. Русе: Елиас Канети, с. 143–144.
- ⁵⁴ Цит. по: Макарычев, Андрей. Мишель Фуко как теоретик безопасности: критическое прочтение концептов.//Мировая экономика и международные отношения, 2008, № 3, с. 84.
- ⁵⁵ Buzan, Barry, Ole Wæver, Jaap de Wilde. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998, p. 119–120.
- ⁵⁶ Бауман, Зигмунт. Живот във фрагменти, С.: ЛИК, 2000, с. 110–111.
- ⁵⁷ Тофлър, Алвин, Хайди Тофлър. Новата цивилизация. Политиката на Третата вълна. С.: Обсидиан, 2001, с. 104 и следв.
- ⁵⁸ Милина, Величка. Политическата комуникация Web 2.0.//Съвременни проблеми на сигурността, С.: ВА Г. С. Раковски, 2012, 7–80, с. 71–72.
- ⁵⁹ Вж. също: Слатински, Николай. Петте нива на сигурността. С.: Военно издателство, 2010, с. 213–217.
- ⁶⁰ Йончев, Димитър. Равнища на сигурност. С.: НБУ, 2008, с. 222.